

SHIVAJI UNIVERSITY KOLHAPUR

REVISED SYLLABUS FOR

BACHELOR OF EDUCATION (B.Ed. COURSE)

(Introduction from June 2008 and Onwards)

Subject to the Modifications that will be made from time to time

CONTENTS

ORDINANCE, REGULATIONS AND STRUCTURE

STANDARD OF PASSING

GENERAL OBJECTIVE OF B. ED. COURSE

WEIGHTAGE ACCORDING TO COURSE

B. Ed. Part – I - THEORY COURSE

Paper – I Education in Emerging Indian Society

Paper – II Development of learner and teaching learning process

Paper – III Secondary and Higher Secondary Education – History, Issues and School Management

Paper – IV Essential of Education Technology and Information Technology

Paper – V Trends in Education and Electives

Section – I Trends in Education.

Section – II Electives -

- 1) Alternative Education
- 2) Career Information in Career Guidance
- 3) Education of Children with special Needs
- 4) Environmental Education
- 5) Action Research
- 6) Population Education
- 7) Value Education

Paper – VI Specialisation in Methodology of any two school Subjects

- 1) Marathi
- 2) Hindi
- 3) English
- 4) Urdu
- 5) Sanskrit
- 6) History
- 7) Geography

- 8) General Science
- 9) Mathematics
- 10) Economics
- 11) Commerce

B. Ed. Part – II Practicum Course

A.	Practice Teaching	200
	<ul style="list-style-type: none"> 1) Micro Teaching 2) Class room Teaching 3) Models of Teaching 4) Content Cum Methodology 5) Information Technology 6) Simulation Teaching 	
B.	Practical Related to Teachers Personality Development	100
	<ul style="list-style-type: none"> 1) Working with Community Based Programme 2) Socially useful productive work 3) Physical and Health Education 4) Creativity and personality Development Programme 5) Educational Aids 	
C.	Practical Related to Theory Course	100
	<ul style="list-style-type: none"> 1) Practical Related to Theory Papers 2) Assignment (Two Per Paper: One Per Section) 3) Internal Examination (in March) 	
D.	Practical Related to Teacher's Functions	100
	<ul style="list-style-type: none"> 1) Internship 2) Action Research 	
E.	Practice Teaching Examination	100
	<ul style="list-style-type: none"> 1) Two Lessons 2) Oral Examination 	

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

Degree of Bachelor of Education (B. Ed.)

(Ordinance, Regulations and Curriculum for the Degree of Bachelor Education)

O. Ed. A Candidate for the Degree of Bachelor of Education (B. Ed.) Must be a Graduate of this University of a University recognized by this University in any faculty (Art/Social Science/Science/Commerce) In addition a candidate after Graduation should have:

- I. Kept two terms (the first and the second) of lectures on the theory and practice of education in a college of education affiliated to this university for the purpose of B. Ed. Degree.
- II. Completed a course of practical work, extending over two terms to the satisfaction of the head of the institution in which candidate is studying, consisting of-
 - a. Attendance at demonstration lessons and discussion lessons inclusive of micro lessons, simulation lesson, lesson based in models of teaching, content cum methodology and one lesson based on information technology.
 - b. Observation of technology as follows :
 1. Micro lessons 10 (2 in each skills)
 2. Integrated lessons – 01
 3. Class room lesson – 22
 - c. Teaching practice of 10 micro teaching lessons and one integrated lesson and two lessons based on simulation teaching one lesson based on information technology on peer group, two lessons based on using models of teaching and two lessons based on content cum methodology, 29 lessons distributed over different standards of a recognized secondary school, recognized higher secondary school selected by the approval of the management council.
 - d. Attendance at assignment under examination conditions
 - e. Practical work in connection with working with community based programme, physical and health education and related to six theory papers.
 - f. Organization and participation in creativity and personality development programmes.
 - g. Participation and organization in socially useful productive work and educational aids.
 - h. Appearance of the internal examination.
 - i. Completion of the internship programme and action research
 - j. Appearance at practice teaching examination.

R. Ed. – 01:

The examination for the degree of B. Ed. Will be conduct only once in the academic year i.e. in the month March/April.

A. The examination for the degree of B.Ed. will consist of two parts.

Part – I Theory Course (600 Marks)

Part – II Practicum Course (600 Marks)

B. The B.Ed. examination will be of 1200 marks

Part – I: Theory Course : written examination consisting of six papers each of three hours duration carrying 100 marks each. (600 Marks)

Part – II: Practicum Course : The practicum course consisting of

(*) College Work:

A. Practicum Teaching (200)

1) Micro teaching	30
2) Class room teaching – twenty two practice lessons	110
(11 in each of the two selected subjects)	
3) Simulation teaching (two lessons)	10
4) Content cum methodology (two lessons)	20
5) Models of teaching (two lessons)	20
6) Information technology (one lesson for special method)	10

B. Practical Related to Teachers Personality Development (100)

1) Working with community based programme	20
2) Socially useful productive work	20
3) Physical and health education	20
4) Creativity and personality development programme	20
5) Educational aids	20

C. Practical Related to Theory Papers (100)

1) Practical related to six theory papers	60

2) Assignment (per paper two tutorials)	20
3) Internal examination (in March)	20
D. Practical Related to Teachers Function	(100)
1) Internship	50
2) Action Research	50
E. Practice Teaching Examination	(100)
1) Two lessons	80
2) Oral examination	20
R. Ed. – 02: The following shall be the Theory course of study for B. Ed. Examination.	
Part – I:	Theory course (written examination) in Part I candidates will be examined in the following papers-
Paper – I	Education in emerging Indian society
Paper – II	Development of learner and teaching learning process
Paper – III	Secondary and higher secondary education- History, issue and school management
Paper – IV	Essential of educational technology and information technology
Paper – V	Trends in education and an electives
Section – I	Trends in Education
Section – II	Elective (any one of the following)
1.	Alternative education
2.	Career information and career guidance
3.	Education of children with special needs
4.	Action Research
5.	Environmental Education
6.	Value Education
7.	Population Education
Paper – VI	Specialization in Methodology of any Two School Subject
	Marathi, Hindi, English, Urdu, Sanskrit, History Geography, General Science, Mathematics, Economics, Commerce

R. Ed. – 03:

A candidate for the examination in Part I, in Part II or in both must apply to the Register by January 15th of the year with certificate required by O. Ed. – I through the head of institution in which he has received training.

The equivalence of the pre-revised course (2003) with the revised course (2008)

Pre – revised course (2003)	Revised Course (2008)
B. Ed. Part – I	B. Ed. Part – I
B. Ed. Part – II	B. Ed. Part – II

As per practice, two more chances following the last regular examination of the pre-revised course (2003) will be given to repeater students i.e. for the examination to be held in 2009 and 2010

The equivalence of the papers shall be as follows

Pre – Revised (2003)	Revised Course (2008)
Paper – I	Paper – I
Paper – II	Paper – II
Paper – III	Paper – III
Paper – IV	Paper – IV
Paper – V	Paper – V
Paper – VI & VII	Paper – VI

R. Ed. – 04:

The marks of the B. Ed. Part – II practicum course shall be converted in to grades.

Standard of Passing:

O. Ed. – 02:

To pass the B. Ed. Examination, a candidate must obtain :

- i. at least 40 % marks in each theory paper and 50% marks in the aggregate of all the theory papers.
- ii. at least 50% marks in each practicum head the heads shall be as follows:

Head – A Practice Teaching			
1.	micro teaching	30	} 200
2.	class room teaching	110	
3.	simulation teaching	10	
4.	content cum methodology	20	
5.	models of teaching	20	
6.	information technology	10	
Head – B Practical Related to Teachers Personality Development			
1.	working with community based programme	20	} 100
2.	socially useful productive work	20	
3.	physical and health education	20	
4.	creativity and personality development programme	20	
5.	Educational aids	20	
Head – C Practical Related to theory course			
1.	Practical related to theory papers	60	} 100
2.	Assignment (per-paper two tutorials)	20	
3.	Internal examination (March)	20	
Head – D Practical Related to Teachers functions			
1.	Internship	50	} 100
2.	Action research	50	
Head – E Practice Teaching Examination			
1.	Two lessons	80	} 100
2.	Oral Examination	20	
Total :			600

At least B grade in practicum taken together -

Such a candidate shall be declared to have passed B. Ed. Examination in second class. Such a successful candidate who obtain:

- A) At least 60% mark in the aggregated of all the theory papers taken together and at least 'A' grade in the Part – II shall be declared to have passed the B. Ed. Examination in first class.
- B) At least 70% marks in the aggregate of the theory papers and at least A+ Grade in the Part- II shall be declared to have passed the B. Ed. Examination in first class with distinction.
- C) A candidate who has passed in either B. Ed. Part-I or Part-II and declared failed, may be exempted at his option, from appearing therein at a subsequent attempt, but a candidate availing himself of such exemption shall not be eligible for first class, first class with distinction and merit list.

Grade assigned to Part-II shall be carried over to the subsequent examination for which the candidate is appearing. A candidate whose grade in Part-II is carried over shall be eligible only for second class.

- D) A candidate who has obtained minimum 50% or more marks in any theory paper of B.Ed. Part-I examination shall be eligible to claim exemption in that paper. A candidate claiming exemption will not be eligible for first class, first class with distinction and merit list.

General Objectives of B.Ed. Course (Teacher Education Programme):

The General objectives of B.Ed. course (Teacher Education Programme) are given below:

Candidate under training to become a teacher at a stage of secondary education/higher secondary education after satisfactory completion of a programme should be able to-

- 1) promote capabilities for including national values and goals as enshrined in the constitution of India.
- 2) act as agent of modernization and social change.
- 3) promote social cohesion, international understanding and protection of human rights and rights of the child.
- 4) become competent and committed professional willing to perform the identified tasks.
- 5) use competencies and skills needed for becoming an effective teacher.
- 6) Sensitize students about emerging issues, such as environment, population, gender equality legal literacy etc.

- 7) Cultivate rational thinking and scientific temper among students;
- 8) Develop critical awareness about the social realities among students and
- 9) Use managerial and organisation skills in school.

Specific Objective:

To enable the prospective teacher to:

- 1) Understand the nature, purpose and philosophy of secondary education;
- 2) Develop among teachers an understanding of the psychology of their pupils;
- 3) To understand the process of socialization;
- 4) Acquire competencies relevant to stage-specific pedagogy, Curriculum development, its transaction and evaluation;
- 5) Make pedagogical analysis of the subjects they are to teach at the secondary stage;
- 6) Develop skills for guidance.
- 7) Foster creative thinking among pupils for reconstruction of knowledge;
- 8) Be acquainted with the factors and force affecting educational system and classroom situation;
- 9) Be acquainted with the educational needs of special groups of pupils;
- 10) Utilize community resource as educational inputs;
- 11) Use communication skills and modern information technology for school purposes;
- 12) Develop aesthetic sensibilities in students.
- 13) Develop the skills of action research.

WEIGHTAGE ACCORDING TO COURSES

Working days: 210

Total working Hours-1260

Daily working hours 6

Theory: 600 Practicum: 600

Periods per Section.2

Course Paper and Section	Title Name of Paper and section.	Marks	Hours	Weightage in terms of time in hours %
Part-I Theory Course.				
I	Education in Emerging Indian Society. Section-I. Philosophical foundations of Education Section-II. Sociological foundations of Education.	100	50 50	3.97 3.97
II	Development of Learner & Teaching learning process. Section-I. Development of Learner. Section-II. Psychology of Learning & Teaching.	100	50 50	3.97 3.97
III	Secondary and Higher Secondary Education.- History, Issues and school management. Section-I Secondary & Higher Secondary Education- History and Issues. Section-II. School Management.	100	50 50	3.97 3.97
IV	Essential of Educational Technology and Information Technology. Section-I. Essential of Educational Technology. Section-II. Information Technology.	100	50 50	3.97 3.97
V	Trends in Education and Electives. Section-I. Trends in Education. Section-II. Electives.	100	50 50	3.97 3.97
VI	Specialisation in methodology of any two School Subjects. Section-I. First Method. Section-II. Second Method.	100	50 50	3.97 3.97
	Total Part-I	600	600	47.64

PART-II- PRACTICUM COURSE

Course Paper and Section	Title	Marks	Hours	Weightage in term of time in hrs %
A	College Work.			
1	Micro-Teaching	30	84	6.67
2	Class room Teaching	110	214	16.98
3	Simulation Teaching	10	10	0.79
4	Content-Cum. Methodology	20	30	2.38
5	Models of Teaching	20	22	1.75
6	Information Technology	10	06	0.47
7	Working with community based programme.			
8	Socially Useful productive work	20	10	0.79
9	Physical and Health education	20	10	0.79
10	Creativity and presonality Development Programme.	20	10	0.79
11	Educational Aids	20	10	0.79
12	Practical related to theory papers	60	40	3.17
13	Assignment (Per paper-2)	20	30	2.38
14	Internal Examination	20	30	2.38
15	Internship	50	72	5.72
16	Action Research	50	22	1.75
(B)	Practice teaching Exam. Two lessons Oral examination.	80 20	50	3.97
	Total Part-II	600	660	52.36
	Grand Total Part-I & II	1200	1260	100.00

PAPER- I - EDUCATION IN EMERGING INDIAN SOCIETY

Objectives –

To enable student teacher to-

- 1) Develop understanding of the concept and nature of education.
- 2) Be acquainted with goals of education and to see how they are reflected in educational practices.
- 3) Reflect values in his behaviour.
- 4) Understand to relation between philosophy and education and implication of philosophy on education.
- 5) Understand different philosophical systems and their implication on Education.
- 6) Evaluate critically the contribution Educational thinkers.
- 7) Understand the need to study education in a sociological perceptive. The process of social change and socialization to promote the Develop of a sense of commitment to the teaching profession and social welfare.
- 8) Understand the role in the creation of a new social order in the country and learn above various social welfare opportunities in which they can participate helpfully.
- 9) Develop understanding of the concept of national integration and international understanding. National integration and protection of human rights.
- 10) Understand use the skillfully various agencies for growth and development.

SECTION- I –

PHILOSOPHICAL FOUNDATION OF EDUCATION

Unit – I Concept and Nature of Education

- A) Meaning need scope and process of Education.
- B) Relationship between philosophy and education.
- C) Education for leisure and character formation
- D) Education in the western context with specific reference to - Pestalozzi, Russell.
Education in the Indian context with specific references to Mahatma Gandhi, Swami Vivekananda, Ravindranath Tagore, Karmveer Bhaurao Patil.

Unit-II Goals of Education and Values

- A) Goals of Education – Ancient and Modern goals individual and social aim.
- B) Values – Definition and classification need, significance and sources of values inculcation of values.
- C) Philosophy and curriculum – types of construction.

Unit – III Major Philosophy system-

Their salient future and their impact on Education

- A) Idealism
- B) Naturalism
- C) Pragmatism
- D) Realism

Unit- IV The Teachers

- A) Teaching as a profession
- B) Professional Ethics
- C) Professional organization and their role in teacher's development
- D) Qualities of the teacher

SECTION – II**SOCIOLOGICAL FOUNDATATIONS OF EDUCATION****UNIT – V Sociological Basis Education**

- A) Meaning of the education as per sociological basis. Relationship between individual to individual, individual to society in terms of norms given by the existing social order.
- B) Education for social change
- C) Education as liberal and utilisation.
- D) Education for social control
- E) Education for social mobility
- F) Education and human resource development

UNIT – VI Education And Indian Society

- A) Salient features of emerging indian society.
- B) Indian constitution – its directive principles; various articles related to education.
- C) Meaning of secularism, social goals, democracy and socialistic pattern of society
- D) Economic planning and the five year plans in relation to education
- E) Desirable future of Indian society

UNIT – VII National Integration and International Understanding

A)

- a) Meaning of national integration and its need
- b) The role of the teacher and education institution in achieving national integration through democratic interaction.
- c) Meaning of international understanding and its need
- d) The role of the Teacher and education institution in achieving International understanding through democratic interaction.

B) New Social Order

- a) Meaning of concept of new social order
- b) Means and majors taken equality of opportunities in terms of castes, Tribes, Disabled Gender and Minorities
- c) States new programmes and national programmes like NCC, NSS, etc.

UNIT – VIII Agencies of Education

Family, peer Group , references group , school ,open education system ,cultural organisations, voluntary orgnisations, professional bodies, mass media , state .

Practicum-

Any one of the following through group discussion / seminar/ symposia

1. Report on the contribution of any Indian Thinkers of social reformers in the field of education in view of the aims and objective , curriculum, methods of implementation examination etc.
2. A report of the study of an impact of the state's new programme i.e. Mid Day meal on the education of the children, dropout etc.
3. Study of festival celebrated in village/ town
4. A survey of educational problems of a locality
5. Provisions made in the constitution of India with special reference to education in general deprived and minorities in special.

List of recommended books:

1. Anand C I et al (1983) . The teacher and education emerging Indian society, New Delhi: NCERT.

2. Avinashilingam, TS. (1988) educational philosophy of swami vivekanand , madras : shri ram Krishna math printing press.
3. Brown francies J. (1954) educational sociology, New York: prentices Hall .
4. Cook , L.A & Cook E.F. (1960) ,A sociological Approach to education 3rd ed.
(London :
McGraw Hill)
5. Gore, M.S.(1982).Education and Modernisation in India, Jaipur: Jaipur Publication.
6. Gupta. Giri Raj, &1976, Family and Social Change in Modern India, Delhi: Vikas Publishing House.
7. Havighurst, Robert & Neugearten, Bemice L.(1975), Society and Education, Boston: Alleyn & Bacon.
8. Ivoo, Morrish, &1978) The Sociology of Education : An Introduction, London, George Allen & Unwin.
9. Kamat, A.R.(1985), Education and Social Change in India, Bombay : Somaiya Publication.
10. Kuppuswamy,(1968), Some aspects of social change in India, Sterling publication, Delhi.
11. Mathur, S.S.(1973) A Sociological Approach to Indian Education, Agra: Vinod Pustak Mandir.
12. Mohanty. J.(1982). Indian Education in the emerging Society, New Delhi : Sterling.
13. Musgrove.F.(1976), The Family, Education and Society, London:Routlege Kegan Paul.
14. Ottaway (1964), Introduction to Sociology of Education, end rev.ed.London: Routlege & kegan Paul.
15. Samatullah, (1979), Education in the Social Context, New Delhi: N.C.E.R.T.
16. Scimeeca, Joseph A, (1980), Education and Society, London : Holt Rimehart and Winston.
17. Shukla, Sureshadra Krishnakumar,(1985), Sociological Prospective in Education : A Reader, Delhi : Chankaya Publication.
18. Choudhary U.S.(1986), Issues and Advances in Education, Ajanta Publishing House.

१९. अकोलकर, ग.वि.(१९७३), शैक्षणिक तत्वज्ञानाची रुपरेषाए श्री.विद्या प्रकाशन,पुणे.
२०. अकोलकर,ग.वि.(१९७३), शैक्षणिक तत्वज्ञानाची रुपरेषाए श्री.विद्या प्रकाशन, पुणे.
२१. अकोलकर,ग.वि.(१९७१), गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार, चिरंजीव ग्रंथ प्रकाशन,पुणे.
२२. अविनाशलिंगम, टी.एस.(१९८५) ए , शिक्षण - स्वामी विवेकानंद, नागपूर मठ,नागपूर.
२३. आचार्य, श्री.रा. (१९७९) , आधुनिक भारतातील शैक्षणिक प्रबोधन,पुष्पक प्रकाशन,पुणे.
२४. कामत,अ.रा.भारतीय शिक्षणाची वाटचाल, लोकवाडूमय गृह प्रायव्हेट लिमिटेड,मुंबई.
२५. काळदाते,सुधा,(१९७८) आधुनिक भारताच्या समस्या, शारदा प्रकाशन,नांदेड.
२६. कुलकर्णी, एम,जी,(१९७५) भारतीय समाज व्यवस्था, परीमल, औरंगाबाद.
२७. कुंडले म.बा.,(१९७३), शैक्षणिक तत्वज्ञान व शैक्षणिक समाजशास्त्र, श्री.विद्या प्रकाशन ,पुणे.
- २८.पारसनीस न.रा.(१९८७),शिक्षणाची तात्विक आणि समाजशास्त्र भूमिका,नूतन प्रकाशन,पुणे.
२९. बापट, प्र.ग.(१९८७), भारतीय समाजातील शिक्षण व शिक्षक , साहित्य सेवा प्रकाशन,औरंगाबाद.
३०. भंडारी, पी.बी.(१९७१), शैक्षणिक समाजशास्त्र, रावीळ पब्लिकेशन,सातारा.
३१. अहेर हिरा, उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षण.
३२. भारताचे संविधान, भारत सरकार प्रकाशन, न्यू दिल्ली.
३३. राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम, प्रौढ शिक्षण संचलनालय, भारत सरकार.

PAPER- II

DEVELOPMENT OF LEARNER AND TEACHING LEARNING PROCESS

SECTION - I

Development Of Learner

General objectives-

To enable the trainee teacher to-

- 1) Understand the nature of psychology and learner
- 2) Understand the process of growth and development
- 3) Understand individual difference
- 4) Understand the concept of personality

UNIT-I

Specific Objectives-

To enable the trainee teacher to-

- 1) Understand the meaning and nature of psychology and educational psychology.

2) Acquire knowledge of various methods of educational psychology.

UNIT –I Nature Of Psychology And Learner

- i. Meaning and nature of psychology
- ii. Educational psychology-nature scope, limitations
and use of educational psychology to the teacher
- iii. Methods Of Educational Psychology
 - a. Introspection
 - b. Observation
 - c. Experimental
 - d. Clinical

Unit - II Growth And Development Of Learner

Specific Objectives-

To enable the trainee teacher to –

- 1) Understand the concept of growth and development.
- 2) Get the knowledge of various stages of development with task with special reference.
- 3) To get the knowledge of factors influencing growth and development.

A. Concept of growth and development

General principles of development

B. Stages of development

- a. general characteristics of infancy
- b. characteristics of childhood and adolescence period with

Reference to –

- i. physical and motor development
- ii. cognitive development
- iii. emotional and aesthetic development
- iv. moral & social development

C. Factors influencing growth and development and causing individual

Differences- such as- heredity and environment

D. Guidance – meaning and need, counseling: importance and process guidance and counseling adolescents.

UNIT – III- Individual Difference

Specific objectives-

To enable the trainee teacher to –

- 1) Understand individual difference
- 2) Identify children with special needs.
- 3) Apply various strategies of teaching learning for children with special needs.
- 4) To acquire knowledge about various theory of intelligence.
- 5) To acquire the skill of applying various intelligence tests.

A) Individual difference meaning nature and causes

B) Identification of children with special needs and understanding their learning characteristics.

a. Children with physical difference i.e.

- 1) Children with visual impairment
- 2) Children with hearing impairment
- 3) Children with physical impairment
- 4) Children with sensory impairment

b. Children with mental difference

Concept of intelligence theories of intelligence two factor theories (PMA) and SI Model, measurement of intelligence types of intelligence tests, Gifted and talented educable with intellectual deficits, Children with learning disabilities.

C) Children with socio- cultural differences.

Socially deprived

Economically deprived

Concept of emotional intelligence

D) Children with emotional differences and

Behavioral problems

UNIT – IV PERSONALITY

Specific objectives-

To enable the trainee teacher to –

- 1) Understand the concept of personality
 - 2) To acquire knowledge about mental health & hygiene
 - 3) To acquire knowledge about factors influencing development of personality
 - 4) To acquire the skill of assessment of personality
- A. Concept of personality – definition meaning of nature.
 B. Factors influencing development of personality genetic and environmental.
 C. Assessment of personality.
 D. Mental, health & hygiene: concept, meaning & education importance adjustment & defense mechanism.

SECTION II

PSYCHOLOGY OF LEARNING AND TEACHING

General objectives-

To enable trainee teachers to –

- 1) Develop understanding of process of learning
- 2) Understand the nature and mental processes related to learning
- 3) Acquire knowledge about various learning theories
- 4) Understand the factors affecting learning
- 5) Understand group dynamics as relevant and classroom as a group
- 6) Understand the teaching process and factors behavior in classroom

UNIT – V - Learning Process

Specific objectives -

To enable trainee teachers to –

- 1) Understand the meaning, nature and characteristics of learning
- 2) Acquire a skill of drawing learning curve
- 3) Understand the stage and educational importance of learning curve
- 4) Understand the behaviouristic theories of learning
- 5) Explain the experiment and educational importance of insight learning
- 6) Understand the theory of social observational learning
- 7) Acquire knowledge about ausubel's meaningful verbal learning
- 8) Understand roger's information processing theory of learning
- 9) Understand factors affecting learning
- 10) Understand concept of transfer of learning

- A) Meaning, nature and characteristics of Learning, Learning curve.
- B) Learning theories – Thorndike’s trial and error Behaviouristic theories of Pavlov and skinner (Just. Introduction) Insight learning theory. Social observational learning of Albert Bandura, Ausubel’s meaningful verbal learning Roger’s Information processing. Bruner’s cognitive theory
- C) Factors affecting learning related to Learner, teacher, School (Process & content) Home.
- D) Transfer of learning – Meaning & types.

UNIT - VI MENTAL PROCESSES RELATED TO LEARNING.

Specific objectives:

To enable trainee teacher to

- 1) Understand meaning, nature and use of sensation and perception.
 - 2) Understand Gestalt view of perception and concept formation.
 - 3) Do psychological experiment related to sensation and perception
 - 4) Understand concept, types, importance of motivation
 - 5) Explain Maslow’s hierarchy of needs.
 - 6) Understand concept, Characteristics, importance of memory and forgetting
 - 7) Do psychological, experiment related to memory and forgetting.
 - 8) Understand, types, factors, importance of thinking process.
 - 9) Do psychological experiment related to thinking.
- A) Sensation and perception – concept of sensation and perception, Gestalt View about perception. Concept formation
 - B) Motivation – Concept, types, importance and Maslow’s hierarchy of needs.
 - C) Memory and forgetting – Concept, factors, of memory characteristics of good Memory, importance in learning
 - D) Thinking Process – Imagery, Imagination types of imagination and importance of thinking process and types of thinking.

UNIT - VII – SOCIAL PSYCHOLOGY

Specific Objectives:

To enable trainee teacher to

1. Know the definition of social psychology.

2. Understand the concept and nature group behavior, group, dynamics and
Classification of groups
3. Understand characteristics of groups and tools to study classroom dynamics.
4. Understand characteristics and importance of leadership
5. Give training for leadership.
 - A. Definition of Social psychology, group behaviour, group dynamics and classification of groups
 - B. Characteristics of groups, tools to study classroom dynamics- sociometry, cumulative record card, observation
 - C. Meaning and importance of leadership, characteristics of leadership, Training of leadership in school.

UNIT – VIII TEACHING PROCESS

Specific Objectives –

To enable trainee teacher to -

- 1) Understand the concept characteristics and nature of teaching process.
 - 2) Understand relation of learning and teaching
 - 3) Observe teacher behavior and classroom interaction.
 - 4) Identify teacher competency.
 - 5) Understand effectiveness and job satisfaction.
- A. Concept characteristics and nature of teaching process, relation to learning and teaching
 - B. Teacher behaviour, classroom interaction
 - C. Teacher competency and effectiveness, job satisfaction

Practicum-

Psychology Experiments & Testing (any five)

1. Intelligence
2. Personality Testing
3. Adjustment Inventory
4. Performance Test.
5. Emotional Intelligence

SECTION – II

PSYCHOLOGICAL EXPERIMENTS

1. Learning
2. Fatigue

3. Imagery
4. Thinking
5. Preservation
6. Attention

List of Recommended Books:

- 1) Aiken L R (1985) Psychological Testing and Assessment Bestion – Allwayn and Bacon
- 2) Bower G M (1986) The Psychology of Learning and Motivation Academic Press.
- 3) Crow (1963) Educational Psychology, Eurasia, New Delhi.
- 4) Dandekar W. N. (1970) Fundamentals of Experimental Psychology 3rd ed. Moghe Prakashan Kolhapur.
- 5) Dandekar W. N. (1981) Psychological Foundation of Education Ed2, MacMilan, company Delhi.
- 6) Goge N. L. & Becline D. C. (1975) Educational Psychology Rand N. C. Nally college, Chicago.
- 7) Hilgard Ernest R. (1975) Introduction to Psychology 6th ed. harecourt, New York.
- 8) Johan Dececco (1970) Psychology of learning and Instruction, Prentice hall of india Pvt. Ltd. New Delhi.
- 9) Kejan, Jerome, The Nature Of the Child New York, Harper and Row International.
- 10) Kundu C. L. and D. N. Tutoo (1985) Educational Psychology, New Delhi, Sterling Publishers.
- 11) Kuppuswamy Advanced Educational Psychology.
- 12) Mangal S. K. (1979) Psychological Foundations of Education, Ludhiana, Prakash Brothers Education Publishers.
- 13) Mathur S. K. (1979) Educational Psychology, Agra. Vinod Pustak Mandir.
- 14) Morris E. Egon (1966) Psychological Foundations of Education. Holt, Rinehart and winstan Inc.
- 15) Rastogi K.G. Educational Psychology CIE Delhi University Meerut, Rastrgi Publication.
- 16) R. A. Sharma (1959) Technology of Teaching, Daya Printers, 1/9-D, Saket, Meerut
- 17) Travers Johan F. (1970) Fundamentals of Psychology, Pennsylvania , International Text-Book Company.
- 18) Valentine C. W. (1957) The Normal Child and Some Of Its Abnormalities, USA, Penguim books.

- 19) Valentine C. W. (1965) Psychology and its, Bearing on Education, Second Edition, London. Methuen & Company.
- २०) आफळे, रा. रा. बापट, भा. व. (१९७३), शिक्षणाचे मानसशास्त्रीय अधिष्ठान, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- २१) कुलकर्णी, के. व्ही. (१९७७) शैक्षणिक मानसशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- २२) खरात, आ. पा. (१९७४) प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- २३) गोगटे, श्री. ब., शैक्षणिक मानसशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- २४) जगताप, ह. ना. शैक्षणिक मानसशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
- २५) दांडेकर, वा. ना. (१९७०) प्रायोगिक व शैक्षणिक मानसशास्त्र, मोघे प्रकाशन, कोल्हापूर.
- २६) पारसनीस, न. रा. (१९८७) प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र, नूतन प्रकाशन, पुणे.
- २७) पंडीत, र. वि. (१९६७) सामाजिक मानसशास्त्र, प्रवेश प्रकाशन, नागपूर.
- २८) बनारसे, एस. जे. (१९७०) प्रायोगिक मानसशास्त्र, व्हिनस प्रकाशन, पुणे.
- २९) हरोरीकर, लक्ष्मण बळवंत, (१९६८) शिक्षणाचे मानसशास्त्र, ओरिएन्ट लॉगमन्स, मुंबई.
- ३०) भोसले संभाजी, इनामदार इरफान, (२००६), अध्ययनार्थीचे मानसशास्त्र, समृद्धी प्रकाशन कोल्हापूर.

PAPER- III

SECONDARY AND HIGHER SECONDARY EDUCATION- HISTORY, ISSUES AND SCHOOL MENAGEMENT

Objectives:

To enable the student teacher to -

1. To understand the concept and developments in secondary and higher secondary Education in post independence area
2. To acquaint with the present structure and curriculum of secondary and higher Secondary education in Maharashtra State
3. To understand the process, types and characteristics of secondary and higher Secondary schools and regulations of establishment
4. To understand various issues of secondary and higher secondary education and To apply remedial measures

5. To make aware about quantitative improvement
6. To understand the planning and organisation of co- curricular and extra Curricular activities
7. To understand the process of progress oriented evaluation, diagnostic testing And remedial teaching
8. To use statistical methods to interpret test scores.
9. Explain the meaning, score, need and purpose of educational management.
10. Identify and relate administrative setup and financing for secondary education at control start and local level.
11. State structure, powers and function of various bodies concerned with education.
12. Conduct a school survey regarding the details of the school plants and administrative aspects of the school.
13. Understand the concept of school and classroom management.

SECTION – I

SECONDARY AND HIGHER SECONDARY EDUCATION- HISTORY AND ISSUES

UNIT- I Concept of Secondary and Higher Secondary Education and Its Development

- a) Concept of secondary and higher secondary education and its importance.
- b) Review of secondary and higher secondary education related to aims and objectives, structure and curriculum.
- c) Present structure and curriculum of secondary and higher secondary education in Maharashtra.

UNIT-II Establishing a Secondary and Higher Secondary School

- a) Secondary and higher secondary schools – closed and open system and their characteristics.
- b) Types of secondary schools and their special features.

Schools following CBSE syllabus, schools following state level syllabus, school following NCERT syllabus.

- c) Opening a school under Zilha Parishad

Procedure registration seeking recognition to the school

Requirements infrastructure, human resources

UNIT-III Issues Of Secondary and Higher Secondary Education

- a) School discipline.
- b) Issues of crowded classes.
- c) Issues of gifted students.
- d) Issue of enrolment at urban and rural areas.
- e) Issue of vocationalisation of courses.
- f) Issue of diversification of courses.
- g) Contract based appointment of teachers.
- h) Provision of physical facilities.
- i) Qualitative improvement.

UNIT-IV Teachers Functions

- a) Planning and organisation of co-curricular, extracurricular activities.
- b) Pupil's evaluation progress oriented evaluation, diagnostic testing and remedial teaching.
- c) Statistical method and interpretation of test scores.

Need, tabulation, graphical presentation measure of central tendencies, measure of variability, percentile and percentile rank standard scores.

SECTION- II

SCHOOL MANAGEMENT

UNIT-V: Educational Management

- a) Concept and nature of educational management
- b) Types of educational management
- c) Management of curricular and co-curricular activities.
- d) Institutional planning- definition, need, objectives, and process.

UNIT – VI Management and Planning Of Physical Resources

- a) Physical resources : school site and surrounding, school building, class rooms and special rooms, laboratory, library, museum, play ground, school garden, sanitary arrangement, school furniture, water and energy supply.
- b) Planning and administration of annual work, time table.
- c) School records and their maintenance.
- d) Role and function of the head master and supervisor in school management.

UNIT- VII Human Relationship

- a) Importance of human relationship and involvement of staff- students in the management of secondary school.
- b) Human resources – personnel and their inter personnel relationship management, head maser, teachers, non-teaching staff, students, parents.
- c) Classroom management concept and problem.

UNIT-VIII Administrative Structure

- a) The state government: ministry of education, secretarial of education, directorate of education.
- b) Local authorities: Zilha Parishad, corporation/ Municipal Corporation
- c) S. S. Code, financing grants, staffing and fee concession.
- d) Various agencies at state and national level and their functions:
NCERT, NCTE, SCERT, SBTE, board of secondary and higher secondary education, Maharashtra state bureau text –book production and curriculum research

Practicum-

Any one of the following

- 1) To arrange one co-curricular activity in school and submission of its report
- 2) Organization of morning assembly for a week and submission of its report
- 3) Case study of a secondary school
- 4) Analysis and interpretation of test / examination marks. Using statistical methods
- 5) To organise one co-curricular activity in school and submits its report.
- 6) Preparation of proposal for the establishment secondary or higher secondary school under CBSE/ Zilha Parishad/ Municipal Corporation/ Ashram School.

List Of Recommended Books:

1. Singh M. P. (1948) report of the Indian university commission.
2. Report of Indian secondary education commission 1952-53
3. Report of Indian secondary education commission 1964-66
4. Report of Indian review committee 1977.
5. Report of Ramamurti commission 1992.
6. Agarwal s. p and biswas (1986) development of education in india.
7. Raut R. L. history of Indian education.
8. Adam's G. Torgerson T. measurement and evaluation for the secondary school teacher.
9. Patel R. N. educational evaluation theory and practice (1978)
10. Kochhar S. K. (1981) Pivotal issues in Indian education.
11. Gore M. S. (1982) education and modernization in india.
12. Choudhary U. S. issues and advance in education.
१३. आकोलकर, ग. वि. गांधीजींचे शिक्षण विषयक विचार.
१४. माध्यमिक शाळा संहिता, नवीन सुधारित आवृत्ती (१९९२)
१५. वास्कर आनंद, वास्कर पुष्पा, (१९९८) भारतीय शिक्षणाचे बहुजनीकरण.
१६. भोसले कुंदा, (१९९४) माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षणातील समस्या.
१७. उपासनी, ना. के, कुलकर्णी, के. व्ही, (१९८७) नवे शैक्षणिक मूल्यमापन आणि संख्याशास्त्र.
१८. नागतोडे किरण, (१९९७) शालेय व्यवस्थापन, शैक्षणिक संरचना, भारतीय अधुनिक विचारप्रवाह
१९. पाटील लिला (१९९०) माध्यमिक शाळा, संचालन व संवर्धन.
20. Barr A. S. and Burton W. H. supervision and improvement of instruction.
21. Brown E. J. secondary school administration.
22. Howes V. M. (1970) individualization of instruction – a teaching strategy: London collier Macmillan.
23. Kochhar S. K. secondary school Administration.
24. Mohanty Jagannath (1990) Educational Administration, Supervision and school management.

25. Safaya raghunath and Shaيدا B. D. Educational Administration.
26. Sharma R. C. recent trends in educational administration.
27. Sharma, Sitaram, (1996), Media and world education Vol. II New Delhi sarup and Sons.
28. Studies in educational administration in Maharashtra NCERT.
29. आकोलकर ग. वि., पाटणकर ना. वि. (१९७३) शालेय व्यवस्थापन आणि प्रशासन.
30. जाधव एम. एल., माने, आर. आर. (२००२) शालेय व्यवस्थापन, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
31. दुनाखे अरविंद (१९९८) शालेय व्यवस्थापन, प्रकाशन व संघटन, नूतन प्रकाशन, पुणे-३०
32. बापट भा. गो (१९८८) शैक्षणिक संघटना, प्रशासन व प्रश्न, व्हिनस प्रकाशन, पुणे.
33. गाजरे, रा. वि., नानकर, म. ल., पुराणिक चं. बा., (१९९६) शालेय व्यवस्थापन, नूतन प्रकाशन, पुणे.
34. वास्कर आनंद, वास्कर पुष्पा, (२००६) माध्यमिक शिक्षण आणि शालेय व्यवस्थापन, याज्ञी प्रकाशन, नाशिक.
35. इनामदार इरफान, भोसले संभाजी (२००६), शालेय व्यवस्थापनाचे शिक्षण, समृद्धी प्रकाशन कोल्हापूर.

PAPER – IV

EDUCATIONAL TECHNOLOGY AND INFORMATION TECHNOLOGY

SECTION – I - EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Objectives:

To enable the students teachers to :

- 1) Identify and use various resource for teaching
- 2) Understand the nature of communication teaching
- 3) Understand the concept of educational and informational technology
- 4) Acquaint with instruction technology and media technology.
- 5) Understand the computer system and use of computer in education
- 6) Aware about networking

UNIT – I Educational Technology: Meaning, Concept & Types

- a) Educational technology : meaning and concept

- b) Forms of educational technology : media, teaching, instructional
- c) Hardware and software approach
- d) Communication: meaning, nature, types

UNIT –II Instructional System

- a) System approach : concept
- b) Instructional system : concept and types.
- c) Development of an instructional system
- d) Personalized instructional system : programmed learning, role play and brain storming.

UNIT – III Media Technology

- a) Classification of media: projected and non projected
- b) Audio media – Hardware and software of radio, tape recorder and language lab.
- c) Visual media: hardware and software of OHP Film projector
- d) Audio visual media: hardware and software of TV, video, computer, audio and video literacy.
- e) Mass media

UNIT – IV Management of Educational Resources

- a) Types of educational resources – physical, human resources
- b) Community resources
- c) Free and inexpensive resource
- d) Section, preparation and use of media
- e) Use of media in classroom teaching

SECTION- II

INFORMATION TECHNOLOGY

UNIT – V Communication and Information Technology

- a) IT – concept, meaning
- b) Communication: meaning and models of communication
- c) Concept of telecommunication and satellite communication
- d) Development of ICT

UNIT – VI Introduction to Computer

- a) History and generation of computer
- b) Types of computers: based on size and processing
- c) Computer architecture (block diagram) and computer system
- d) Use of computer in various fields

UNIT – VII Computer and Operating System

- a) Input device & output devices
- b) Central processing units
- c) Memory and storage units of Computer
- d) System and application software
- e) Ms Office 98: word, excel, power point, paint
- f) Programme language

UNIT –VIII Networking

- a) Internet: requirements for NET
- b) WWW, Educational website, e-mail, e-school, e-learning.
- c) Multimedia: meaning, required software, use in Education
- d) Teleconferencing & video conferencing
- e) Computer care – viruses, security & maintenance

Practicum-

Any one of the following:

1. Preparation of five transparencies for teaching an unit from the school.
2. Preparation of self instructional material based on a unit from school subject.
3. Preparation of one audio and video script based on unit of school subject.
4. Preparation of an educational document with the help of MS-Word.
5. Preparation of five slides using Ms-Power Point based on school subject.
6. Use of Ms-Excel for calculation.

List Of Recommended Books:

1. Anandrao B. and others (1982) reading in education technology, Himalaya publishing house Bombay.

2. Barr A. S. and Burton W. H. supervision and improvement of instruction.
3. Brown E. J. secondary school administration.
4. Brown J. W. (1983) instructional technology: media and methods, New York, McGraw hill.
5. Dale edger (1969) technology audio visual methods in teaching 3rd Ed. New-York, hart Rinehart and Winston.
6. Ely D. P. (1966) technology educational New York Syracuse university press.
7. Howes V. M. (1970) individualization of instruction – a teaching strategy: London collier Macmillan.
8. Kochhar S. K. secondary school Administration.
9. Kulkarni S. S. introduction to instructional technology.
10. Kumar K. L. (1996) educational technology new age international (Pvt. Ltd.)
11. Mangal S. K. Educational technology.
12. Mohanty Jagannath (1990) Educational Administration, Supervision and school management.
13. Mohanty Jagannath (1992) Educational technology: Deep and Deep publication, New Delhi-27
14. Sampath and Others (1981), Introduction to educational technology New Delhi, Sarup and Sons.
15. Safaya raghunath and Shaida B. D. Educational Administration.
16. Sharma A. R. (1935) Educational technology, vinod pustak mandir, Agra.
17. Sharma R. C. recent trends in educational administration.
18. Sharma, Sitaram, (1996), Media and world education Vol. II New Delhi sarup and Sons.
19. Studies in educational administration in Maharashtra NCERT.
20. Wittich, W. A. (1973) instructional technology : its nature and use New York, Harper and Row.
21. Yeole, Cima, (1990), educational technology, Kolhapur.
22. ओक सुमन (१९८४) शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे-३०
23. कुलकर्णी शरद, कामत वसूधा (१९८४) शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, ऑल इंडिया असो. ऑफ एज्युकेशनल टेक्नॉलॉजी, एस.एन.डी.टी., मुंबई – २०

24. जगताप ह. ना. (१९९७) प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान नूतन प्रकाशन, पुणे.
25. सोनार मधुकर, आधुनिक ज्ञान माध्यमे : दृकश्राव्य शिक्षण महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथनिर्मिती मंडळ, नागपूर.
26. Basandra Suresh K, (1998) Computers today, galgotia publication Pvt. Ltd., New Delhi.
27. Ahi, David, (1976), The Best Of creative Computing, Morristown, New jersey, creative computing press.
28. Ball Marion J., (1973) what is a computer? Houghton Mifflin, New York.
29. Halasy D. S. Jr., (1973) what makes computer work? Bosten, Little Brown and Co.
30. Lewis Bruce (1977) Meet the computer, Dodd Mead, New York.
31. Rajaraman V and Rajaraman Dharma (1991), Computer Primer, Pentic Hall of Indian Pvt. Ltd. New Delhi.
32. Daniel T. Bobola, (1998), Ms-Word 97, Pentic Hall of Indian Pvt. Ltd. New Delhi.
33. Laura Maery Gold and Dan Post, (1998) Microsoft Excel 97, Pentic Hall of Indian Pvt. Ltd. New Delhi.

PAPER – V

TRENDS IN EDUCATION & ELECTIVES

SECTION – I

TRENDS IN EDUCATION

Objectives:

To enable the student teachers to -

1. Comprehend innovation, trends in society and education.
2. Acquaint the nature and concepts of some trends in education.
3. Acquaint the trends in teaching and learning and apply them in actual teaching.
4. Understand the concept of disaster management.
5. Acquaint the roles of different personnel in disaster management.
6. Train the pupils for disaster management.

UNIT – I Nature Of trends in Education

- a) Concept of innovation and trends
- b) Emergence of trends in education
- c) Relation between social trends and education
- d) Evaluation and acceptability of trends
- e) Application of trends and spread

UNIT – II Trends in Education (Basic Concept Only)

- a) Four pillars of education (Delor's Commission)
- b) Life long of education
- c) Open education
- d) Resourceful teaching
- e) Perception, planning and performance in teaching
- f) Teaching for reflective thinking
- g) Knowledge construction
- h) Models of teaching

UNIT – III Trends in Teaching and Learning

- a) Teacher through process and decision making
- b) Competency based teacher education
- c) Pre –service and in-service teacher education
- d) Mastery learning
- e) Minimum level of learning & Sarva Shiksha Abhiyan (SSA).

UNIT – IV Disaster Management through Education

- a) Concept Need of Disaster Management
- b) Types and causes of disasters
- c) Types of disaster management
- d) Role of teacher, Head Master in disaster management
- e) Training for disaster management

List of Recommended Books:

- 1) Barns, A. (Ed.) (1984), New Information Technology, Ellis, Harwood Publication.
- 2) Best, J. W. & Khan, J.V. (1996) Research in Education, Prentice Hall, New Delhi.
- 3) Chouhan, S. S., Innovation in Education.
- 4) Cruckshonk, W. N. & Sohnsn G. Orville, (1975), Education of Exceptional Children Prentice Hall, New Jercey.
- 5) Desh Bandhu (1999) Environmental Education for sustainable department, indian Environment Society, New Delhi.
- 6) Joycee, B. & Well, M. (1997) Models of teaching, Prentice Hall, New Delhi.
- 7) Kulkarni, S. S. (1989) Introduction to Educational Technology, Oxford and IBH Publishing Company, New Delhi.
- 8) Martin, W. J. (1988) The Information Society, Association of Information Management, London.
- 9) Mukarji, J. (Ed.) (1968) Education of Teachers in India, Vol. I&II, S. Chand & Co., New Delhi.
- 10) Sutija B. R. (1996) Trends in Education , Anmol Prakashan, New Delhi.
- 11) Sharma, A. R. (1985), Educational Technology, Vinod Pustak Mandir, Agra.
- 12) India, Ministry of Education, Directorate of adult Education (1978) Adult Education Components in the Development Schemes of Govt. of india, Ministry of Education and social Welfare, New Delhi.
- 13) Wittrock, Merlin C. (1985) Third Handbook of Research on Teaching – McMillan Publishing Company, New York.
- 14) जगताप ह. ना. (२००२) प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, नूतन प्रकाशन, पुणे.
- 15) जगताप ह. ना. (१९९७) शिक्षणातील विचार प्रवाह, नूतन प्रकाशन, पुणे.
- 16) मुळे, आर. एस. उमाटे व्ही. टी. (१९९९) लोकसंख्या संशोधनाची मुलतत्वे, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे.
- 17) उपासनी, कृती संशोधन, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.
- 18) नागपुरे, प. रा. जपे, वि. कृ. (१९९०) लोकसंख्या शिक्षण, नूतन प्रकाशन, पुणे.
- 19) किशोरावस्थेतील शिक्षण - संपादक, संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक व संशोधन परिषद, पुणे-३०
- 20) पाटील, अशोक मा. (२००२) अध्यापनाची प्रतिमाने, सन्मित्र प्रकाशन, कोल्हापूर.

PAPER - V: SECTION - II**ELECTIVE: (I) ALTERNATIVE EDUCATION****Objectives:**

To enable the student teacher to –

1. Explain the concept of adult and non formal education, its importance and scope in national context.
2. Comprehend the psychology of adult learners and problems of adult and non formal education.

3. Identify the roles of different agencies in adult and non formal education.
4. Identify and suggest the effective means and methods to be employed for adult and non formal education.
5. Be acquainted with the operational aspect of adult education.
6. Critically evaluate the education policies and commission of adult education.
7. Understand the process of non formal education at various stages.
8. Understand the aims, objectives and philosophical foundation of adult and non formal education.

UNIT – I Meaning and Concept of Adult and Non Formal Education, Concept, Need and Scope of Adult Education

- a) Concept need and scope of adult education.
- b) Aims and objectives and concept, need and scope of non formal education.
- c) Philosophical bases of adult education and non formal education.
- d) Psychology of adult learners.
- e) Problems of adult's education and remedies to solve the problems.

UNIT – II Agencies Imparting Adult & Non Formal Education

- a) Government agencies.
- b) Voluntary agencies.
- c) Social organisations
- d) Mass media.
- e) UGC, NCERT, SCERT.

UNIT – III Method and Techniques of Teaching Adults

- a) Methods: literacy method, study group methods, problem solving method and audio - visual methods.
- b) Techniques of teaching adult learners.
- c) AIDS and devices of teaching adult learners.

UNIT – IV Non – Formal Education at Various Stages: And Recommendation and Operational Aspects of A.E.

A)

- a) Non – formal education at elementary and secondary stage
- b) Non – formal education for out of school children

- c) Non-formal education for weaker section
- d) Non-formal education for adults
- e) Non-formal education at university state
- B) Recommendation on Adult & Non-Formal Education
 - a) NEP 1986
 - b) Revised NEP 2001
- C) Operational Aspect of Adult Education
 - a) Survey and identification of learner.
 - b) Monitoring of adult education centre.

Practicum-

- 1) Report of visit to and adult education center.
- 2) Preparation of instructional material for adult learner.
- 3) To conduct a survey of the non-formal education centers in the locality: The written report should be around 500 words.
- 4) Report of visit to non-formal education center.
- 5) Interview of two neo –literate adults.

List of Recommended Books :

- 1. Ansari N. A. (1990) Adult Education in India, (New Delhi & Chand and Co. Ltd) ch.7
- 2. Dutta S. C. (1968) History of adult education (New Delhi Indian Adult Education Association in India) ch. 10 and 11
- 3. Dutta S. C. and Friesen J. K. (1985), University Education, Indian Adult Education Association, 17-B, Indraprastha Estate, New Delhi -110002
- 4. India (1978) Ministry of Education and Social Welfare : National Adult Education Programme (New Delhi, Ministry Of Education and Social Welfare)
- 5. Kundu, C. L. (1986) Adult Education, Principles, practice and problems (New Delhi : Sterling Publication) part 6
- 6. Mohanti J. (1991) Adult and non-formal education.
- 7. National Policy on Education, 1986, (New Delhi: Ministry of Human Resource Development)

8. Saxena J. C. and sachdeva J. L. (1986), Role of Adult education and mass media for civil, Indian adult education association 17-B, Indraprastha Estate, New Delhi – 110002
9. Shah S. V. (editor) (1989) A source book on adult education (New Delhi : directorate of adult education Govt. Of India) ch-6
10. Sharma Indra Prabha (1985) Adult Education in India (New Delhi : NBO Publishers Distributors) pp – 142 – 145
11. Sachdeva.J.L. and Vora Asha and Mohsini, R.S. (1983) Towards a comprehensive Adult education programme, Indian Adult Education Association, 17-B, Indraprastha Estate. New Delhi-110002.
१२. अखिले म.श.(१९८३) अनौपचारिक शिक्षण पद्धती व मूल्यमापन (पुणे: इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन)
१३. इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन (१९७९) राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम (पुणे : आय.आय.ई)
१४. गोगटे श्री.बी. (१९८४) प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमातील देखरेख व मूल्यमापन (पुणे : इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन)
१५. बोबे बा.सं.(१९८९) प्रौढ शिक्षण, अनौपचारिक शिक्षण व निरंतर शिक्षण (पुणे : नूतन प्रकाशन)
१६. डांगे चंद्रकुमार (१९८०) राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण (पुणे : नूतन प्रकाशन) प्रकरण २ रे.
१७. नाईक ज.पा.(१९७८) अनौपचारिक शिक्षण (पुणे : इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन)
१८. नाईक ज.पा. : अनौपचारिक शिक्षण का व कसे ? (पुणे: इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन)
१९. मिनिस्ट्री ऑफ एज्युकेशन (१९८६) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (नवी दिल्ली : मिनिस्ट्री ऑफ एज्युकेशन)
२०. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (१९८६) शैक्षणिक आव्हानाकडून कृतिकार्यक्रमांकडे (पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद)
२१. विभूते भालबा (१९९०) प्रौढ शिक्षण योजना यंत्रणा आणि कार्यवाही (कोल्हापूर : प्रियदर्शी प्रकाशन)
२२. विभूते भालबा : उज्ज्वल उद्यासाठी साक्षरता अभियान (पुणे:मेहता पब्लिकेशन)
२३. विभूते भालबा : सर्वासाठी साक्षरता (कोल्हापूर : प्रचार प्रकाशन)
२४. विभूते भालबा : ज्ञान ज्योती (कोल्हापूर : प्रियदर्शी प्रकाशन)
२५. संचालक अनौपचारिक प्रौढ शिक्षण साधन केंद्र (१९७८) प्रौढ शिक्षण कार्यकर्त्यांचे प्रशिक्षण (पुणे : इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन)

PAPER –V: SECTION-II**ELECTIVE: (II) CAREER INFORMATION AND CARRER GUIDANCE****Objectives:**

To enable the student teacher to-

1. To develop an understanding of Career and career information.
2. To understand the sources, collection & Dissemination of career information.
3. To understand the concept, types of guidance.
4. To understand the need, techniques and types of counseling.
5. To understand various guidance services and roles of different guidance
6. To understand the guidance programmer activities at different levels.
7. To understand in importance of career guidance.
8. To understand factors affecting career. Choice and nature of personal social information.
9. To make them aware of information about education and training opportunities at various levels.
10. To develop the skills for organizing various guidance programmers.

UNIT -I Career, Career Information

- A) Meaning, nature, importance and aims of career information.
- B) Career information components.
- C) Sources, collection filing and Dissemination on of career information.

UNIT -II Guidance and Counseling

- A) Meaning, concept of guidance, Assumptions importance.
- B) Types of Guidance.
- C) Counseling, need techniques, Types, Counselor.

UNIT - III Guidance Services and Guidance Programmer

- A) Guidance services.
- B) Guidance personal.
- C) Guidance programmer. Its content, Essential Activities
- D) Guidance programmer at Different levels.

UNIT - IV Career Guidance

- A) Aims and importance of career Guidance.
- B) Factors affecting Career Choice and Career Adjustment
- C) Career guidance and personal social information.
- D) Information about education and training opportunities of primary, secondary and higher secondary level.

Practicum: (Any one of the following)

1. Preparing a file/collection with classification of occupational information applicable to secondary or higher secondary stage.
2. Arranging exhibition to disseminate career information and write a report.
3. Visit to the places of career information and writing a report.
4. Organising and administering any one psychological test and analyzing and interpreting the data.
5. Preparing a career talk.

List of Recommended Books:

1. Kochar, S.K. (2006) Educational and vocational Guidance in secondary schools, sterling published Pvt, New Delhi.
2. Chowdhary Shipa, (2006) Guidance, Counseling and career information, Vinod Pnstak Mandir, Agra.2.
3. Gupta Sarda. (2005), Career and Counseling Education Kalpaz Publications, Delhi.52.
4. Chandra Ramesh , Career Information and Guidance and counseling . Isha Books Delhi.33.
5. Bengalee, Mehroo D. Guidance and Counseling Sheth Publishers, Educational Publisher, Bombay,26.
6. Barki B.G. Pmkhopadhyay 5(2000) Guidance and counseling, A manual, Sterling Publishing Pvt.Ltd.New Delhi.16.
7. शर्मा आर.ए.(२००५) वृत्तिक निर्देशन एवं रोजगार सूचना आर लाल बुक डेपोट,मेरठ
8. दुनाखे अरविंद (१९९८) शैक्षणिक व व्यावसायिक मार्गदर्शन आणि समुपदेशन, नूतन प्रकाशन, पुणे.
9. पारनेरकर पु.रा. शिक्षण व व्यवसाय विषयक मार्गदर्शन निलकंठ प्रकाशन,पुणे-९.
10. पिंपळखरे मो.ह.(१९९१) शैक्षणिक व व्यावसायिक मार्गदर्शन पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे-३०.
11. सुतार बी.पी. (२००३) व्यवसाय मार्गदर्शन. सौ.जयश्री सुतार प्रकाशक, शिरगाव (कोल्हापूर)

12. शिक्षण संक्रमण वर्ष ३६ वे अंक ५ व ६ वा मे जून २००२ व्यवसाय मार्गदर्शन व निवड विशेषांक महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे-५
13. शिक्षण संक्रमण मे.जून १९९२, शैक्षणिक व व्यवसायिक मार्गदर्शन विशेषांक.
14. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ (२००७) शिक्षक हस्तपुस्तिका. व्यवसाय मार्गदर्शन इयत्ता नववी व इयत्ता दहावी.

PAPER.V.SECTION-II.

ELECTIVE-III: EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Objectives :

To enable the student-teacher to:

1. Explain the meaning of special Education and recognize the incidence of disabilities.
2. Familiarize with the identification, assessment and role of teacher while dealing with children with special needs.
3. Differentiate types of educational settings required for-children with special needs.
4. Familiarize with various processes of curriculum adaptation and classroom management in case of integrated setting.

UNIT-I. INTRODUCTION.

- a) Definition of Exceptional Children and special Education.
- b) History of Special Education.
- c) Issues and Innovations in the education of exceptional children.
- d) Policies and Programmes in the education of exceptional children.

UNIT.II: NATURE, PREVALENCE, CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS.

- a) Nature and prevalence of children with special needs.
- b) Classification and Characteristics of Children with special needs.
 - i) Mentally retarded
 - ii) Visually handicapped
 - iii) Hearing handicapped.
 - iv) Emotionally disturbed with behaviour disorders.
 - v) Learning disabled including Dyslexia.
 - vi) Physically handicapped: Orthopaedic and health impairment.

- vii) Speech and language handicapped.
- viii) Slow learners.
- ix) Gifted
- x) Socially Disadvantaged.

UNIT.III: CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS.

- a) Tools for identifying children with special needs.
- b) Implication of assessment information for instructional planning.
- c) Education setting, curriculum and Identification of .
Educational settings-Integrated setting and special schools.
- d) Curriculum adaptations for children with special needs.

UNIT.IV: TEACHER EDUCATION FOR TEACHING EXCEPTIONAL, CHILDREN.

- a) Emerging objectives of Teacher Training in Special Education.
- b) Role of Teacher in integrated setting with special children in regular classroom.
- c) Classroom Management in the integrated setting and other needed adaptations.
- d) Programmes of agencies dealing with children with special needs: NCERT, Delhi. The All India Institute of speech and Hearing, Mysore, Rehabilitation Council of India, New Delhi. National Institute for the Mentally Handicapped, Secunderabad, The National Institute of Orthopaedically Handicapped, Calcutta, National Institute for the Visually handicapped Dehradun, Ali Yavar Jung. National Institute for Hearing Handicapped, Bombay (AYJNIHH).

PARCTICUM:

Any one of the following :

- 1. Report of a visit to a special Institution for Handicapped.
- 2. Case-study of gifted child.
- 3. Case-study of a problem child.
- 4. Testing of a gifted child.

LIST OF RECOMMENDED BOOKS :

- 1. Ainscow. M.(1990) Special Need in ordinary Schools, Children with Learning Difficulties,

2. Gearheart Bill, R.De.Ruiter, JA, Sileo Thomas, W.(1988) Teaching Mildly and Moderately handicapped students, New Delhi, Prentice Hall of India Pvt.Ltd.
3. Hallahan D.P.and Kanfman JM (1990), Exceptional Children : Introduction to special Education, Eagle Wood cliffs Introduction to special Education, Eagle Wood cliffs M.J: Prantice Hall.
4. Haring N.G.(1986) Exceptional Children and Vouth Ohio : Columbus, Charle, E.Merril Publishing Co.A.Bell and Honeel Co.
5. Mukhopadhyay.S.Jangira NK, Mani MNG and Ray Choudhary M.(1987) , Source Book for Training Teachers of visually impaired, NCERT New Delhi.
6. Montgomery.D.(1990) Special Needs in Ordinary Schools, Cassel Education Ltd.London.
7. Panda, K.C.(1997), Education of Exceptional Children, New Delhi : Vikas Publishing House Pvt.Ltd.
8. Sharma P.L.Jangira N.K.(1988), Source Book for Training Teachers of Hearing Impaired, NCERT, New Delhi.

PAPER – V: SECTION – II

ELECTIVE: (IV) ENVIRONMENTAL EDUCATION

Objectives –

To enable the student teacher to –

1. Acquire the knowledge and understanding related to concept of environment and environmental education.
2. Develop understanding and awareness about the effect of environmental problems on human life.
3. Understand the effect of population explosion on environment and human life.
4. Develop scientific attitude towards environmental problems and suggest remedial measure.
5. Acquire the knowledge and understanding of environmental management, environmental movement and laws for environmental conservation and pollution control with special reference to India.

UNIT – I: Knowing the Environment

- a) Meaning and definition of environment.
- b) Correlation among the natural and other dimensions of environment.
- c) Importance of environment.

- f) Eco-system: concept of ecosystem food chain, food webs.
- g) Sustainable development.

UNIT – II: Environmental Problems and Human Life

- a) Problems related with pollution and it's effect on human health.
- b) Water, air, land and sound pollution.
- c) Remedial measure for environmental problems.

UNIT – III: Environmental Education

- a) Meaning of environmental education.
- b) Objectives, importance and scope of environmental education.
- c) Methods of teaching, curricular activities related to environmental education.
- d) Development of awareness about environmental education among secondary school pupils and local community.
- e) Role of teacher in environmental education.
- f) Characteristics of environmental education teacher correlation between school subjects and environmental education.

UNIT – IV: Population, Environmental Management, Movement and Laws

- a) Population explosion – Reasons and impact on environment with special reference to India.
- b) Effect of urbanization on environment.
- c) Activities of population education for conservation of environment.
- d) Environment and human health.
- e) The concept of management: management and natural resources – water, land, air, plants and animal.
- f) Environmental movements – Appiko, Chipko, Silent valley, Projects – Ganga action plan, Tiger project.
- g) Law for conservation of plant and animals laws for pollution control with special reference to India.

Practicum –

1. Critical appreciation of any one TV, radio, online or offline program related with environmental education.
2. Drafting a report on visit to an institute activity or project having relevance with environment of awareness.

3. Preparation of environmental education album of periodical cuttings of news, articles, photography etc.
4. One act play and poems writing for environmental awareness.

List of Recommended Books:

1. Arunkumar (1999) Environmental Problems and control (Vol.- I, II) Anmol Publication Pvt. Ltd. New Delhi.
2. Desh Bandhu (1999) Environmental Education Indian Environmental Society, New Delhi.
3. Dhaliwal C.S. Sangha and Pathan P. K. (1996) Fundamentals Of Environmental Science, Kalyani Publisher, New Delhi.
4. Ramesh Ghanta Dr. Bhaskara Rao Dignurti, Environmental Education problems prospects Discovery Publishing House.
5. Gowarikar Vasant (1992) Science Population and Development, Umesh Communication, Jaydev Nagar Pune.
6. Gupta N. L. Gujar R. K. (1993) Sustainable Development Vol.- I Rawat Publications New Delhi.
7. Nanda V. K. (1997) Environmental Education Anmol Publication Pvt. Ltd. New Delhi-110002.
8. Prabhakar V.K. Environmental Education Anoml publication Pvt.Ltd.New Delhi-110002.
9. Rao V.K. Reddy R.S. Environmental Education commonwealth Publications.
10. Vishvanathan H.N.Models of Teaching in Environmental Education.
Discovery Publications House New Delhi.
12. Ganta Venkat, Siv Laxmi, Subbaiah G.L. Rao D.B.Methods of Teaching Environmental Science, Discovery Publications Houses.
13. K.Sharadendu Panday Anupam, पर्यावरण शिक्षा Discovery Publication Houses.
14. Trivedi P.R.Environmental Education A.P.H.Publihing Corporation New Delhi.
15. Vashista, Himanshu – Environmental Education Problem and solution Book Enclave.
16. Yadav K.N.S. Yadav R. पर्यावरण शिक्षा अर्जून पब्लिशिंग हाऊस.
17. Bhandarkar K.M. पर्यावरण शिक्षण नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
18. Samant J.S. (Ed.) पर्यावरण अभ्यास शिवाजी विद्यापीठ , कोल्हापूर.
19. Parasanis, Bahulikar — पर्यावरण शिक्षा नित्य नूतन प्रकाशन.
20. Rao V.K. Raddy R.S. Environmental Education common wealth Publication.

21. पाथरे, नीला – पर्यावरण शिक्षण चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर.
22. Pandey B.B. पर्यावरण शिक्षा.
Dominant, Publisher and Distributars New Delhi.
23. घोलप टी.एस.पर्यावरण शास्त्र, निशिकांत प्रकाशन पुणे.
- 24 अलीझाड, वराट व अन्य, पर्यावरण शिक्षण निराली प्रकाशन.
- 25 कायंदे पाटील – पर्यावरण विषयक प्रबोधन- चैतन्य पब्लीकेशन , नाशिक.

Websites on environment:

1. Center for science and Environment (CSE) www.Cseindia.org.
2. Ecology and Environment www.ene.com.
3. Encyclopedia of the Atmospheric Environment www.ace.mmu.ac.uk/
4. Freshwater Society-www.freshwater.org.
5. Global Environment facility . www.gefweb.org.
6. Global warming-www.ucsusa.org.
7. International rivers Network – www.irn.org.
8. Ministry of Environment and forest Govt.of India www.envfor.nic.in.
9. National climatic Data Center (NCDC)- www.ncdc.noaa.gov/oa/ncdc.html.
10. National geographic www.nationalgeographic.com
11. Nature conservancy www.nature.org.
12. The nature Conservancy www.nature.com
13. United Nations Environment Programme-UNEP www.unep.org
14. United Nations Frame works convention on climate change www.unfccc.int
15. Water Environment federation www.wef.org
16. Women's Environment and development organization www.wedo.org

PAPER – V: SECTION – II

ELECTIVE : (V) ACTION REASEARCH

Objectives:

To enable the student teacher to-

1. Understand the relation between scientific thinking and research.
2. Acquaint with different types of researches in education.

3. Identify and aware about the problems is school systems.
4. Understand the research methodology for solving the problems in school system.
5. Understand the process of data analysis .
6. Undertake a project for conducting action research.

UNIT-V: Scientific Thinking and Research.

- a) Generation of knowledge.
- b) Inductive and Deductive thinking
- c) Scientific Thinking and Research.
- d) Types of Researches in Education-Fundamental, Applied and Action. (Basic concepts only)

UNIT- VI: Action Research

- a) Action Research – concept, meaning, need.
- b) Steps of action research.
- c) Sources of problems for action research different areas- school, Classroom, administration, teaching, learning and public behaviour.
- d) Identification of problems for action research.

UNIT- VII: Methodology for Action Research

- a) Selection and statement of problem.
- b) Objectives.
- c) Assumptions & Hypothesis.
- d) Research methods
- e) Surveys and Experimental Designs.

UNIT-VIII: Analysis of Data and Report Writing

- a) Tools for collection of data – Questionnaires schedules, and scales.
- b) Standardized & Teacher mode Tests.
- c) Analysis of data – Use of statistical Techniques – Central tendency, variability and graphs
- d) Interpretation of results.
- e) Report writing.

Practicum—

Any one of the following:

- 1) Review of five report of action researchers completed by school teacher.
- 2) Visit at least five school, locate at least ten problems on which action research can be undertaken.
- 3) Prepare one questionnaire/ interview schedule/ rating scale related to collection of data for problem from school level.
- 4) interpret the result of any one paper of any one standard at school level of an examination.

List of Recommended Books:

- 1) Agrawal, J.C.&1968) Education Research. New Delhi : Arya Book Depot.
- 2) Best. J.W. (1982). Research in Education. New Delhi : Prentice Hall of India Pvt.Ltd.
- 3) Campbell, W.G.etal (1968). Form & Style in Thesis. Boston : Writing Houston Mifin Co.
- 4) Coery,(1953). Action Research to Improve School Practices. New York : Teachers College, Columbia University.
- 5) Gattertt, H.E., (1981). Statistics in psychology & Education Vakits Feffer & Simons Ltd.
- 6) Gullford, J.P., (1950), Fundamental Statistics in Psychology & Education.
- 7) McGraw Hill Book Company, Good & Scates, Methods of Research
- 8) Fox, D.J., The Research Process in Education.(Holt).
- 9) Kual, Lokesh (1988). Methodology of Educational Research New Delhi : Vikas Publishing House Pvt.
- 10) Rober, M.W., Travers. An Introduction of Educational Research. New York: The McMillan Company.
- 10) Sukhla, Mehrotra & Mehrotra (1970) , Elements of Educational Research : Allied. Publishers Ltd.,
- 11) Kerlenger, F. Fundamentals of Behavioural Research.
- 12) Tuckman, Bruce W., (1978) Conducting Educational Research. New York: Harcourt Barce Javanovich Ing.
- १३) पंडीत बन्सीबिहारी १९९५ शैक्षणिक कृती संशोधन पुणे : नूतन प्रकाशन.

१४) मुळे रा.श. व उमाटे वि.तु. १९७७ शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे नागपूर : महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ.

१५) देशपांडे प्रकाश आणि पाटोळे एन.के. १९९४ संशोधन पद्धती यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र, मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.

PAPER-V: SECTION - II

ELECTIVE: (VI) POPULATION EDUCATION.

Objectives:

To enable the student teacher to-

1. To develop in the student teacher an understanding of the concept, need and importance of population education.
2. To help student teacher to understand the effect of unchecked growth of population on the depletion of natural resources from the environment.
3. To help student teacher to appreciate the role of population education as an educational intervention for upgrading the quality of social functioning.
4. To develop an awareness in the student teacher about the effort to control population.
5. To develop positive attitudes towards the human sexuality & population growth.

UNIT-I Nature and Scope of Population Education

- a) Introduction: Nature and scope of population education : meaning, concept need, importance and objective.
- b) Factors affecting population growth : fertility, mortality and migration (mobility)
- c) Effect of unchecked growth of population on natural resources and environment

UNIT - II Population Education In School.

- a) Scope of population education in schools.
- b) Integration of population education with the general school curriculum.
- c) Role of teachers : Teacher role in creating

Awareness of the consequences of population problems, inculcating new values and attitudes leading to modification of student behavior

UNIT – III Population and Quality of Life

- a. Meaning of quality of life, factors affecting quality of life.
- b. Relation to: socio – economic development, health status, nutrition health service and education.
- c. Population and literacy campaigns in India.

UNIT – IV Human Sexuality

1. Human sexuality concept, need, areas, value building.
2. Counseling of adolescent youth socio – psycho problems about human sexuality.
3. Personal and government efforts for controlling population growth.

Practicum:

1. Content analysis of existing secondary level text book to identify the components of population on education included in it.
2. Survey of the population of student families of any class of school and analysis of the result.
3. Drawing out a plan for creating community awareness about social evils such as superstitions, early marriage etc.
4. Collection of efforts of state government for controlling population.

References:

1. Agrawal S. N. : population book trust New Delhi.
2. Bhattacharya D. B.: Population Education for teachers B.T.T. college, Bombay.
3. B. Kuppaswamy: Population and society in India. Popular Prakshan, Bombay.
4. Shah B. K. : Population problems, Chugh Publication, Allahabad
5. Lulla, B. P.: Concept of population Education B.T.T. College Bombay.
6. Mathur V. S.: Population Education
7. NCERT India's Population Sitalim.
8. Panday and Others (Ed.) : Population Education a National Source Book NCERT 1994.
9. Pathaki: Education in human sexuality FPAI
१०. आहिरे, बा. ग., बोंदार्डे, के. मु. लोकसंख्या शिक्षण, नूतन प्रकाशन, पुणे.(१९९९)
११. घारपुरे, भंडारे, लोकसंख्या शिक्षण, किलोस्कर प्रकाशन, पुणे.
१२. कानिटकर, कुलकर्णी, लोकसंख्याशास्त्र, श्री. विद्या प्रकाशन, पुणे.
१३. नागपूरे, व. रा., जपे, दि. कृ., लोकसंख्या शिक्षण, नूतन प्रकाशन, पुणे.

PAPER.V: SECTION.II.**ELECTIVE : VII- VALUE EDUCATION****OBJECTIVES :**

To enable the student teacher to :

- 1) Understand the concept, nature and different kinds of values.
- 2) Understand the classification of values under different types.
- 3) Appreciate educational values like democratic, secular and socialist.
- 4) Prepare some programmes to develop expected values.
- 5) Identify the values in the text books of secondary schools.

UNIT.I : NATURE, PLACE AND NEED OF VALUES IN HUMAN LIFE.

- i) The concept of values.
- ii) Nature and sources of values.
- iii) The place of values in human life.
- iv) The need of value education to students, teachers, and parents.

UNIT.II : NEED, PLACE AND IMPORTANCE OF VALUE EDUCATION IN SECONDARY SCHOOL, CURRICULUM AND CLASSIFICATION OF VALUES.

- i) Need, place and Importance of value education in secondary school curriculum.
- ii) Classification of values: Material, Social, Moral and religious status of values, how can these be realised through education.

UNIT.III: STRATEGIES OF VALUE EDUCATION.

Strategies of value education.

- i) Rational behind the incorporation of values in the curriculum.
- ii) Through the teaching of school subjects.
- iii) Through school activities (Co-Curricular)

UNIT.IV: LEVELS OF VALUES IN EDUCATION AND DEVELOPMENT OF VALUES.

- i) Levels of value realization, how to resolve the conflicts among values, how to work for the integration of values that are embedded in education.
- ii) Development of values as a personal and life long process-teaching of values as an integral part of education.

- iii) Overcomming value controvercies.

PRACICUM :

Any one of the following.

- 1) Functional definitions of any three types of values and expected behavioural charges.
- 2) A Critical analysis of any text book from the view point of value Education.
- 3) Preparation of Instructional material for value Education (for any three values)
- 4) Preparation of morning assambly any one value.
- 5) A Critical analysis of any one morning assembly in any practicing school.

LIST OF RECOMMENDED BOOKS:

- 1) Goyal B.R.Documents on Social, Moral and spritial values in education New Delhi (NCERT) 1979.
- 2) Report of working group to review Teachers Training Programmes (In the list of the need for value-Orientation) (New Delhi Ministry of Education and culture. Govt.of India) 1983.
- 3) Ruhela, S.P.(Ed) Human Values and Education (New Delhi) Sterling Publishers pvt.Ltd) 1986.
- 4) Swadesh Moha: Value oriented Education New Delhi National Publishers) 1986.
- 5) सहस्त्रबुद्धे दि.ह.शिक्षणातून नैतिक मूल्य संवर्धन (पुणे : साधना प्रकाशन, १९८६)
- 6) जोशी अरविंद सदाशिव, भारतातील नैतिक व अध्यात्मिक शिक्षण : आवश्यकता आणि दिशा (औरंगाबाद : परिमल प्रकाशन, १९८९)
- 7) वेदांते मधुकर, मूल्य शिक्षण आणि मराठी क्रमिक पुस्तके (कोल्हापूर: सन्मित्र प्रकाशन, १९९१)

पेपर क्र. ६

मराठी अध्यापन पद्धती

मराठी

उद्दिष्टे :

प्रशिक्षणार्थीना प्रथम भाषा मराठीच्या, भाषिक वाङ्मयीन ज्ञानाचा विकास साधण्यास मदत करणे.

मातृभाषेच्या अध्ययन-अध्यापनाचे महत्व समजण्यास मदत करणे.

मराठीच्या स्वरूप व वैशिष्ट्यांच्या योग्य वापरास प्रशिक्षणार्थीना मदत करणे.

मराठीच्या यशस्वी व परिणामकारक अध्यापनासाठी विविध पद्धती व तंत्राची माहिती घेण्यास मदत करणे.

उपलब्ध शैक्षणिक साहित्याच्या व क्लुप्त्यांच्या परिणामकारक वापरास मदत करणे.

मूल्यमापनाचा विविध तंत्राची माहिती सांपादन मराठीच्या अध्यापनात वापर करण्यास मदत करणे

मराठीच्या अभ्यासक्रम, पाठयक्रम व पाठयपुस्तके यांचा परस्परसंबंध समजण्यास मदत करणे.

घटक क्रमांक १ - मराठीचे अभ्यासक्रमातील स्थान

अ) मराठी भाषेचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये

ब) मातृभाषा अध्ययन - अध्यापनाचे महत्व

१) शिक्षणाचे माध्यम म्हणून स्थान २) सामाजिक सांस्कृतिक वारशाच्या प्रसारणाचे साधन

३) वाङ्मयीन आवड व अभिरुची निर्मितीचे साधन ४) माहिती तंत्रज्ञानाचे साधन ५) भाषिक अदान प्रदानाचे साधन

६) राज्यभाषा म्हणून महत्व ७) व्यक्तिमत्व विकासाचे साधन.

क) अन्य शालेय विषयांशी अंतर्गत सहसंबंध

ड) मुल्ये — जिज्ञासापूर्ती सामंजस्य, रसग्राहकता, सुसंस्कार, सहिष्णूता, भावोत्कटता, सौंदर्यप्रियता

घटक क्रमांक २ - अध्ययन अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे आणि अभ्यासक्रम

अ) मातृभाषा अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे २) वर्गअध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे ३) माध्यमिक स्तरावरील उद्दिष्टे व स्पष्टीरणे ४) भाषिक क्षमतांचा विकास - श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन

ब) १) मराठी आशययुक्त अध्यापन पद्धती संकल्पना, उद्दिष्टे, गरज व महत्व २) संरचना ३) अभ्यासक्रम

४) पाठयक्रम ५) आशय विश्लेषण एक संबोध अनेक पद्धती

क) १) अभ्यासक्रम रचनेची मूलतत्वे २) अभ्यासक्रम व पाठयक्रम यातील फरक ३) चांगल्या पाठयपुस्तकाचे निकष

ड) १) माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षणमंडळाने माध्यमिक स्तरावर नेमलेल्या अभ्यासक्रमाचा चिकित्सक अभ्यास

घटक क्रमांक ३ मातृभाषा अध्यापनाच्या पद्धती, तंत्रे व साधने

अ) अध्यापन पद्धती

१) व्याख्यान २) चर्चा ३) कथन ४) तुलना ५) परिसंवाद ६) समग्र व खंडशः ७) प्रकल्प ८) बुद्धिमंथन उद्गामी, अवगामी संभाषण

ब) मातृभाषेच्या विविध अंगांचे अध्यापन व अध्यापक

१) गद्य — कथा, कादंबरी, नाटक, बखर, प्रवास चरित्र

२) पद्य - अभंग, ओवी, लावणी, पोवाडा, भावगीते-भक्तिगीते, देशभक्तिपर निसर्ग वर्णनात्मक इ.

३) व्याकरण — १) वृत्ते - अक्षरगणवृत्ते, मात्रावृत्ते, छंद इ. २) समास-प्रमुख प्रकार ३) संधी-प्रमुख प्रकार

४) अलंकार-शब्दालंकार, अर्थालंकार ५) शब्दजाती-प्रमुख आठ जाती ६) प्रयोग-प्रमुख ३

क) अध्यापन सुत्रे व तंत्रे —

१) कथाकथन २) नाट्यीकरण ३) भुमिका अभिनय ४) पर्यवेक्षित अध्ययन ५) क्रमान्वित अध्ययन ६)

वादसंवाद ७) रसग्रहण महत्व, मर्यादा, उपयुक्तता.

ड) साधने —

फलक, चित्र, तक्ते, रेडिओ, ध्वनिमुद्रित व्हिडिओ, चित्रफिती, शब्दपट्ट्या, भाषासंगणक, इंटरनेट, कात्रणे.

घटक क्रमांक ४ - अध्ययन अनुभूती -अध्यापन सामुग्री

अ) पाठयांश पृथकरण — गाभाघटक

ब) अध्ययन अनुभव - उदा. दाखले (निवड)

क) अभ्यासानुवर्ती उपक्रम - वाङ्मय मंडळ, हस्ताक्षर स्पर्धा, भाषिक खेळ, शब्दकोडे, सुविचार लेखन, दिनविशेष लेखन, कोश व संदर्भ ग्रंथांचा वापर पाठांतर

ड) मूल्यमापण संकल्पना, साधने, वार्षिक, घटक, पाठ नियोजन व घटक चाचणी, निदानात्मक व उपचारात्मक अध्यापन चाचणी.

इ) मराठीचा अध्यापक — १) अर्हता, क्षमता, गुणवैशिष्ट्ये, २) मराठी विषय संघटना — गरज स्वरूप व कार्ये

प्रात्यक्षिक काम (कोणतेही एक):

प्रत्येक छात्राध्यापकाने एक संशोधन समस्या निवडून तीचे संशोधन पूर्ण करणेचे आहे.

संदर्भ ग्रंथ:-

(१) अकोळकर ग.वि.पाटणकर ना.वि.(१९७०) मराठीचे अध्यापन व्हीन प्रकाशन पुणे.

(२) करंदीकर सुरेश, मराठीचे अध्यापन फडके प्रकाशन कोल्हापूर (१९८६)

(३) गवस राजन, मराठी आशययुक्त अध्यापन,पुणे.

(४) कुंडले म.बा. (१९७४) मराठीचे अध्यापन, श्री.विद्या प्रकाशन पुणे.

(५) डांगे चंद्रकुमार (१९५३) मातृभाषेचे अध्यापन, चित्रशाला प्रकाशन,पुणे.

(६) देवधर बा.ब. देशपांडे रा.श.(१९६१) मराठी कसे शिकवावे, ठोकळ प्रकाशन,पुणे.

(७) पाटणकर ना.वि.पाटील लीला (१९७०) मराठी अध्ययन अध्यापन,व्हीनस प्रकाशन,पुणे.

(८) पाटील ना.वि.(१९५१) कविता कशी शिकवावी ? लेखन वाचन भांडार,पुणे.

(९) पाटील लिला (१९६४) मातृभाषेचे अध्यापन व मूल्यमापन,व्हीनस प्रकाशन पुणे.

(१०) फाटक अ.वि.(१९५१) मराठी कवितेचे अध्यापन, मॉडर्न बुक डेपो,पुणे.

(११) सरदेशमुख य.वि.करंदीकर सु.रा. (१९७१) मातृभाषा अध्ययन अध्यापन,नीळकंठ प्रकाशन पुणे.

(१२) साठे द.य.(१९६०) मराठीचे अध्यापन, ठाकूर आणि कंपनी, अमरावती.

(१३) राणे श.रा. पाटील दि.ह.मराठीचे अध्ययन व अध्यापन.

पेपर क्रमांक — ६
हिन्दी अध्यापन पद्धति

उद्देश्य —

- (१) भारतीय जीवन, संस्कृति तथा शालेय पाठ्यक्रम में हिन्दी का स्थान समझ लेने में सहायता करना माध्यमिक पाठशाला में दूसरी भाषा में रूप में हिन्दी सिखाने के उद्देश्यों को समझ लेने में मदद करना !
- (२) आशययुक्त अध्यापन पद्धति की संकल्पना तथा आशय विश्लेषण समझ लेने में मदद करना!
- (३) पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक का संबंध एवं विविध विधाओं का अध्यापन समझ लेने में मदद करना !
- (४) हिन्दी भाषा की विविध अध्यापन प्रणालियों, अध्ययन अनुभव, प्रयुक्तियों तथा नियोजन के प्रकार समझ लेने में सक्षम बनाना !
- (५) हिन्दी अध्यापक की विशेष विशेषताएँ एवं मूल्यांकन कार्य में हिन्दी अध्यापक का योगदार समझ लेने में मदद करना !

घटक १ पाठ्यचर्या में हिन्दी का स्थान एवं हिन्दी भाषा शिक्षा के उद्देश्य —

अ) हिन्दी भाषा का स्वरूप, महत्व एवं स्थान

- १) सामाजिक, भावनिक एवं बौद्धिक विकास हेतु छात्र के जीवन में भाषा का महत्व।
- २) राष्ट्रभाषा एवं संपर्क भाषा के रूप में तथा महाराष्ट्र राज्य के माध्यमिक स्तर की पाठ्यचर्या में त्रिभाषा सूत्र के अनुसार हिन्दी का स्थान एवं महत्व।
- ३) हिन्दी का अन्य विषयों से एवं अंतर्गत अनुबंध। (संस्कृत, मराठी, इतिहास, भूगोल)

ब) हिन्दी भाषा शिक्षा के उद्देश्य —

- १) हिन्दी भाषा शिक्षा के व्यापक उद्देश्य - राष्ट्रीय, सांस्कृतिक, भाषिक, साहित्यिक तथा व्यावहारिक।
- २) भाषा शिक्षा के सांप्रत माध्यमिक स्तर की पाठ्यक्रम में हिन्दी भाषा के उद्देश्य।
- ३) द्वितीय भाषा के रूप में हिन्दी सिखाने के विशिष्ट उद्देश्य एवं उनका स्पष्टीकरण।

घटक २ आशययुक्त अध्यापन पद्धति की संकल्पना एवं आशय विश्लेषण।

अ) आशययुक्त अध्यापन पद्धति की संकल्पना।

- १) आशययुक्त अध्यापन पद्धति का अर्थ एवं स्वरूप।
- २) आशययुक्त अध्यापन पद्धति की सैद्धांतिक पार्श्वभूमि, आशययुक्त अध्यापन पद्धति की आवश्यकता एवं महत्व।

ब) आशय विश्लेषण :

- १) आशय विश्लेषण अर्थ, स्वरूप एवं लाभ।
- २) विषय संरचना: अर्थ, प्रकार लाभ।

घटक ३ पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक एवं विविध विधाओं का अध्यापन

अ) पाठ्यचर्या पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक:

- १) पाठ्यचर्या का स्वरूप, पाठ्यचर्या रचना के तत्व।

२) पाठ्यक्रम का स्वरूप पाठ्यक्रम विकास के तत्त्व।

३) पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम एवं पाठ्यपुस्तक का संबंध।

४) हिन्दी पाठ्यपुस्तक का समीक्षात्मक अध्ययन।

ब) हिन्दी की विविध विधाओं का अध्यापन :

१) गद्य का अध्ययन — कहानी, निबंध, एकांकी, यात्रा-वर्णन, रेखाचित्र, संस्मरण आदि।

२) पद्य का अध्यापन- सामाजिक, देशभक्तिपर, प्रतिकात्मक, वर्णनात्मक, उपदेशात्मक आदि।

३) व्याकरण : लिंग, वचन शब्दभेद (विकारी - अविकारी) क्रिया के काल वाक्य प्रकार कारक परिचय कृदंत आदि।

४) रचना : पत्रलेखन (घरेलू, व्यावसायिक) कहानी लेखन (ढाँचे के आधारपर) निबंधलेखन (वर्णनात्मक, आत्मकथात्मक, वैचारिक) अर्थग्रहण (परिच्छेदपर आधारित) सारलेखन, अनुवाद लेखन, वृत्तांत लेखन।

घटक ४ हिन्दी भाषा शिक्षा की प्रणालियाँ, प्रयुक्तियाँ एवं अध्ययन अनुभव तथा नियोजन।

अ) हिन्दी भाषा शिक्षा की प्रणालियाँ, प्रयुक्तियाँ :

१) हिन्दी अध्यापन प्रणालियाँ : संभाषण प्रणाली, चर्चा प्रणाली, नाट्यीकरण, भाषिक खेल प्रणाली।

२) हिन्दी अध्यापन की प्रयुक्तियाँ : प्रश्न, विवरण, उदाहरण दृष्टांत, कथाकथन, स्वाध्याय।

ब) अध्ययन अनुभव तथा नियोजन:

१) अध्ययन अनुभव : श्रवण, उच्चारण, भाषणा, लेखन। कल्पना विस्तार, अनुवाद मौखिक एवं लिखित अभिव्यक्ति, सुखोद्गत करना, शब्दकोश एवं सदर्थ ग्रंथोंका आधार।

२) वार्षिक नियोजन, घटक नियोजन, घटक नियोजन, पाठ नियोजन।

क) हिन्दी अध्यापक एवं मूल्यांकन

हिन्दी अध्यापक —

१) हिन्दी अध्यापक की योग्यता, गुणविशेष, व्यावसायिक विकास।

२) हिन्दी भाषा का मूल्यांकन —

३) हिन्दी भाषा मूल्यांकन का स्वरूप, प्रश्नों के प्रकार, परीक्षा नियोजन।

४) घटक कसौटी - रचना तथा कार्यवाही।

५) निदानात्मक परीक्षा एवं उपराचात्मक अध्यापन।

प्रात्यक्षिक कार्य (निम्नलिखितमें से किसी एक पर)

हर एक छात्र एक समस्या का चयन करेगा और उसका कृति अनुसंधान पूर्ण करेगा।

संदर्भ ग्रंथ-

१) भाई योगेंद्र जीत, हिन्दी भाषा शिक्षण (आगरा, विनोद पुस्तक मंदिर १९७०)

२) लहरी रजनीकांत, हिन्दी शिक्षण (आगरा, रामचंद्र अँड सन्स)

३) भाटिया एवं नारंग, हिन्दी शिक्षण (लुधियाना, प्रकाश ब्रदर्स, १९८७)

४) साठे ग. न. राष्ट्रभाषा का अध्यापन (पुणे, महाराष्ट्र राष्ट्रभाषा सभा १९५४)

५) सिंह सावित्री, हिन्दी शिक्षण (मेरठ, इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस, १९८६)

६) वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा, हिन्दी आशययुक्त अध्यापन पद्धति (पुणे, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, १९९३)

७) वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा, शिक्षक, प्रशिक्षण और हिंदी अध्यापन (पुणे, मेहता पब्लिशिंग हाऊस २००२)

PAPER-VI

ENGLISH METHODOLOGY

Objectives:

To enable the student teacher to—

1. Understand the need of English in present situation.
2. Understand the objectives and specifications of teaching English.
3. Understand the methods, approaches and devices of teaching English.
4. Understand teaching strategies of various aspects.
5. Know about the learning experiences.
6. Know about the evaluation procedure and planning for teaching English.
7. Do some practical work about teaching of English.

UNIT-I: Teaching English as a Language

Objectives:

To enable the student teacher to-

1. Understand the purpose of English learning.
2. Be acquainted with place of English in the present school curriculum, according to three language formula.
3. Understand objectives of teaching English and their specifications.
4. Understand how objectives of teaching English are achieved in classroom teaching.
5. Know the essential qualifications and qualities of English teacher.
 - a) Need of Learning English. Knowing English Language
 - b) Place of English in the present school curriculum. Three language formula, reflections of other text-book in English subjects.
 - c) Objectives of teaching English, their specifications and their achievement in classroom reaching (development of each skill) English for lower and higher classes.
 - d) Essential qualification and qualities of an English teacher.

UNIT – II: Methods, Approaches and Devices of Teaching English

Objectives:

1. Know the methods and approaches of teaching English.
2. Understand teaching strategies according to methods and approaches given in the syllabus
3. Understand about various devices used in teaching of English.
 - a) Methods Grammar translation, Direct.
 - b) Approaches Structural, Communicative.
 - c) Devices Preparation of activities, pair work/ group work, eliciting answers, role Playing, storytelling, language games
 - d) Content cum methodology – concept, objectives, nature, importance and integrated lesson plan.

UNIT-III Teaching of Various Aspects of English and Learning Experiences

Objectives –

1. Know how to teach prose lesson with reference to objectives, content analysis, vocabulary and steps.
2. Know how to teach poetry lesson considering objectives, content analysis, vocabulary and steps.
3. Know how to teach traditional and functional grammar considering objectives, content analysis and steps.
4. Know the teaching of composition- types, objective content analysis and steps.
5. Understand the concept of learning experiences and their types.
6. Know various audio-visual aids and their uses in teaching of English.
 - a) Teaching of prose- Objectives, content analysis, introducing vocabulary, steps of teaching prose
 - b) Teaching of poetry- Objectives, content analysis vocabulary, Steps of teaching poetry.
 - c) Teaching of Grammar- Traditional Vs Functional, Communicative grammar- Objectives methods and steps of teaching grammar.
 - d) Teaching of composition – Types, objectives, content analysis and steps.
 - e) Learning Experiences – Types, various audio-visual aids and their uses in teaching of English.

UNIT-IV Evaluation and Testing in English and Planning

Objectives:

1. Understand concept of evaluation, continuous evaluation.
 2. Formative and summative evaluation.
 3. Know the tools of evaluation and its styles.
 4. Understand the nature of diagnostic test and remedial teaching.
 5. Understand the concept of planning and its types.
- a) Concept of evaluation, continuous evaluation, Formative and summative evaluation.
 - b) Tools of evaluation – Oral evaluation, written examination, Types of question.s
 - c) Diagnostic test and remedial teaching.
 - d) Concept of planning-year, unit, lesson plan.

Practicum:

Each student teacher should select one problem in teaching English that he/she has come across and submit its report. After completing action research on it.

Note: - Questions may be set on practical and workshop mentioned in the syllabus.

List of Recommended Books:

- 1) Ballard P. B. Teaching and testing English under resonation London Press.
- 2) Bansal R. K. and Outline of General Phonetics, Oxford University Press.
- 3) Brumfit C. J. The communicative approach to teaching of English Oxford University Press.
- 4) David P. H. Testing English as a Second Language, McGraw Hill.
- 5) David Numan Language Teaching Methodology, Prentice Hall.
- 6) Duff A., Teach English – A training course for Teachers (OUP)
- 7) Geetha, Nagaraj (1996) English Language Teaching approach, method, techniques, orient longman Ltd.
- 8) Gimson A. C. An Introduction to the Pronunciation of English (ELBS)
- 9) Gurav H.K., Teaching Aspects of English Language, Nutan Prakashan, Pune.
- 10) Heaton J. B. classroom testing (Longman)
- 11) Johnson K. and Morrow K. (1981) Communication in the Class Room (ELBS/Longman)

- 12) Jain R. K. Essential of English Teaching (Vinod Pustak Mandir)
- 13) Krashen S. D. Second Language Acquisition and Second Language Learning (Pergman Press)
- 14) Gautam K. New Approach To Teaching English
- 15) Prabhu N.S. Second Language Pedagogy (Oxford University Press)
- 16) Pandit Bansi Bihari, Communicative Language in English, Nutan Prakashan.
- 17) Reverse W. M. Communicating Naturally in A Second Language (CUP)
- 18) Widdoson S. G. Teaching Language as Communication (OUP)
- 19) N. Krishnaswamy Creative English For Communication (McMillan india Limited)
- 20) Vera, Hinghes, English Language Skills (McMillan)

PAPER-VI

URDU METHODOLOGY

Objectives:

To enable the student teacher to:

- 1) Acquire the knowledge of.
 - a) The present position of urdu in the indian school curriculum.
 - b) The objectives of teaching urdu in secondary schools.
 - c) The effectives mean and method worked out to reach the goals.
- 2) Develop in the student teacher the skills required or effectives teaching of urdu in secondary schools.
- 3) Develop in the student teacher the skills required for effectives teaching of urdu in secondary schools.
- 4) Use variety of learning experiences and instructional materials while teaching urdu.
- 5) Understand planning and organisation of teaching urdu.
- 6) Understand various aspects of urdu and their teaching methodology.
- 7) The acquainted with evaluation procedures used in evaluating urdu knowledge of the student.
- 8) Be acquainted with qualities and professional growth of urdu teacher and to help them in acquiring the same.

- 9) To analyse critically the present syllabous tex-books in the state of maharashtra.
- 10) To prepare various types of lesson plans.

UNIT- I: Place Nature and Importance of Urdu in the Curriculum.

A)

- a) Importance of urdu in school curriculum.
- b) Concept and nature of the subject urdu.
- c) Place and history of urdu lanaguage in the school curriculum and human life.
- d) Objectives of mother-tongue.
- e) Objectives of teaching urdu language.

(B) AIMS AND OBJECTIVES OF TEACHING URDU.

- a) Aims and general objectives of teaching urdu at secondary level.
- b) Instructional objectives of teaching urdu with their specification.
- c) Objectives of urdu as given in their present shcool curriculum.
- d) Developing language skills.

UNIT-II : Methods Techniques And Devices Of Teaching Urdu.

A)

- a) Models for teaching urdu.
- b) Methods- lecture, Discussion, Inductive Deductive methods.
- c) Intigration of content and method.

B) Techniques And Devices Of Teaching Urdu.

- a) Maxims of teaching as applied to the teaching of Urdu.
- b) Questioning, Narration, Dramatization Explanation, assgnment etc.
- c) Modern teaching methods.

Unit-III : Learning experiences & teaching material support services for teaching.

A)

- a) Direct and Indirect method as well as verbal and non-verbal learning experiences, used in instructional materials.
- b) Teaching materials print materials, general reference materials, advanced books on urdu teaching, hand-book, manuals and newspapers and audio-visual aids.

- c) Support services use of information technology in the teaching of urdu.
- d) Language laboratory.

B) Planning For Learning & Teaching Of Urdu.

- a) Year Plan : Concept, Construction and administration.
- b) Unit Plan : Concept, Construction and administration.
- c) Unit Test : Concept, Construction and administration.
- d) Lesson plan : Concept construction and administration.

C) Evaluation.

- a) Objectives of Evaluation.
- b) Importance of Evaluation in school curriculum.
- c) Concept and nature of Evaluation of the subject urdu.
- d) Tools of Evaluation-Quantitative, Qualitative, Various types of questions.

Unit-Iv: Curriculum, Syllabus, Text. Book And Content.

A)

- a) Meaning and nature of curriculum.
- b) Principles of curriculum.
- c) Nature of syllabus.
- d) Relation between curriculum and syllabus.
- e) A critical study of a text-book of the concerned subject.
- f) Critical study of Maharashtra secondary education curriculum.
- g) Content analysis.

B) Teaching of various aspects of urdu.

- a) Teaching of prose: Aims of teaching prose methods and techniques used.
- b) Teaching of poetry : Aims of teaching poetry place of teaching poetry in urdu, principles of selection of poems for pupils.
- c) Methods of teaching poetry.
- d) Teaching of Grammar : Concept, need and importance.
- e) Types of grammar: Formal functional, Transformational generative grammar, methods of teaching grammar.

C) The Teacher.

- a) Qualification and Qualities of urdu teacher.
- b) Professional training and growth of the teacher.
- c) Recommendation, of Kothari commission about professional training.

Practicum-

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List Of Recommended Books-

- 1) Mauavi Abdul Haque “ Qawaide Urdu ”
- 2) Dr.Shaukat-hisanie masail.
- 3) Dr.Salamat ullah-Hum Kaise Padhayen.
- 4) Jiyaoadin Alvi-Usoole Jaaleem.
- 5) Dr.Khaliluz Zuhman-Usoole Jaleem Aur Amale Jauleem.
- 6) Khwaja Gulam-Sayyeden-Usoole Jaaleem.
- 7) Moinoddin-Urdu Jaban kit Tadress.
- 8) Sayyed Md.Mohsin –Jbte davee Nalsiyaf.
- 9) Khalil-uzzab-Taaleem ke Maqasid Aur wasaeil.
- 10) Ziyaoddin Alvi S.M.- Jadeed Jaaleemi Masaeil.

PAPER -VI**SANSKRIT METHODOLOGY****OBJECTIVES:**

To enable the student teacher to :

- 1) Understand the importance and place of sanskrit in school curriculum.
- 2) Understand the aims and objectives of teaching sanskrit in secondary schools.
- 3) Select methods, devices and techniques of sanskrit teaching.
- 4) Use variety of learning experiences and instructional materials while teaching sanskrit.
- 5) Plan and Organise teaching of sanskrit.

- 6) be acquainted with evaluation procedures used in evaluating sanskrit knowledge of the students.
- 7) be acquainted with concept and nature of content-cum-methodology.
- 8) Analyse curriculum, syllabus, tex-book and content of the subject sanskrit.
- 9) Intergrate content, method and lesson-plan with reference to c.c.m. approach.
- 10) Prepare various types of lesson plans.
- 11) Understand and use various aspects of sanskrit and their teaching methodology.
- 12) be acquainted with qualities and professional growth of sanskrit teacher and to help them in acquiring the same.

UNIT-I : NATURE IMPORTANCE AND PLACE OF SANSKRIT.

- A) Nature : Characteristics of sanskrit language, sanskrit as a living language, classical language, sanskrit literature, Mother of Indian Languages.
- B) Importance : The language of culture, Heritage, Unity, Spiritual and Religious life, Lead. ership and Guidance to the humanity, importance as the language of computer.
- C) Place in the Curriculum : Views of various commissions and committees specifically about sanskrit. Present position of Sanskrit in the curriculum.

B) AIMS AND OBJECTIVS OF TEACHING SANSKRIT.

- A) Basic Aims and objectives of teaching language, Classification of Aims and objectives.
- B) Aims and objectives of teaching Sansrit Receptive, Expressive, Asthetic / Appreciative cultural, creative, Enjoyment.
- C) Objectives of Sanskrit as given in the present curriculum at the secondary level.
- D) Instructional objectives of teaching sanskrit and their specifications.

UNIT –II - METHODS OF TEACHING SANSKRIT

- (A) Traditional Methods Brief Review.
- (B) Pathashala Method. Dr.Bhandarkar Method, Translation Method.
- (C) Existing Method- Direct/oral Approach Method, Evaluation Method, Eclective Method/ Complete Method, Comparative Method, Inductive – Deductive Method, Project Method. Source Method, Lecture Method.

(C) TECHNIQUES AND DEVICES OF TEACHING.

- (A) Techniques-Discussion, Assignment, supervised study, Interview, Role-Playing, Team teaching, programmed learning.
- (B) Devices-Question-Answer, Description Narration, illustration, story-telling, Dramatization.
- (C) Maxims of teaching as applied to the teaching of Sanskrit.

UNIT -III- A: LEARNING EXPERIENCES, TEACHING MATERIAL AND**SUPPORT SERVICES FOR SANSKRIT.**

- A) Learning Experiences-Direct and Indirect, Verbal and Non-verbal : Reading, writing, Dramatization, Recitation.
- B) Teaching Material and support Services-Importance and kinds of various teaching material, Blackboards, Pictures, Charts, Diagrams, Models, O.H. Projector, Radio, Tape-recorder, Television, Drama, Films LCD Projector etc. Use of Books and encyclopedia, Use of teaching aids, Use of co-curricular activities.
- C) Language Laboratory.

B) PLANNING IN SANSKRIT.

- A) Year plan.
- B) Unit plan.
- C) Lesson Plan.
- D) Unit Test planning, Administration.

C) EVALUATION IN SANSKRIT.

- A) Meaning Nature of the concept-Evaluation.
- B) Importance and Need of Evaluation Procedure.
- C) Origin of Evaluation Technique, Constituents of Evaluation Process.
- D) Classification of Evaluation Tools-Quantitative Qualitative, Various types of questions.
- E) Merits and demerits of Evaluation Tools.

UNIT-IV CURRICULUM SYLLABUS TEXT BOOKS AND CONTENT

- A) Curriculum-Meaning, Nature, Principles of curriculum construction. Analysis of the curriculum at the secondary & Higher secondary level.

- B) Syllabus-Nature, Principles of syllabus development, Relation between curriculum and syllabus, A critical study of the syllabus with reference to the above points in the state of Maharashtra.
- C) Textbooks – A Critical study of the textbook of sanskrit at secondary and Higher secondary level.
- D) Content cum methodology - Meaning, Nature and Types of content, structure, content analysis, constituents of content-analysis, integrated lesson plan.

(B) TEACHING OF VARIOUS ASPECTS OF SANSKRIT.

- A) Prose-Aims and objectives of teaching prose content analysis, preparation of lesson plan, various steps in prose lesson, various methods of introducing new words, various methods of teaching prose according to the nature of lesson/unit importance of teaching reading and writing skills.
- B) Poetry- Nature of poetry-Definition, characteristics aims and objectives of teaching poetry content analysis, preparation of lesson plan steps, methods of teaching poetry Translation synthetic, analytic, comparative, critical, Encyclopedia, Difference between prose and poetry teaching, sources of encouraging the study of poetry.
- C) Grammar-Tradition of grammar learning and teaching, various aspects about grammar teaching, objectives of teaching grammar,

Methods : Informal, Deductive, Inductive, correlation Traditional, Experimental steps.

of grammar lesson. suggestion for the teaching of grammar effectively.

C) THE TEACHER.

- A) Qualifications and qualities of Sanskrit teacher
- B) Professional training and growth of Sanskrit teacher-pre-service, in service training.
- C) Sanskrit subject teacher organisations their role in the professional growth of the teacher.

PRACTICUM—

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List of recommended books:

- 1) Apte D.G.Dongre.P.R.(1960) teaching of sanskrit in secondary school, acharya book Depot. Baroda.
- 2) Bokil V.P.Parasnis N.R.(1956) New approach to sanskrit, Chitrashala press, Pune.
- 3) Chaturvedi sitaram (1990) sanskrit shikshan paddhati, Nandkishor, Banaras.
- 4) Huparikar C.S.(1947) problems of sanskrits teaching, Bharat book stall, Kolhapur.

- 5) Safaya R.M.(1962) teaching of sanskrit (Sanskrit shikshan vidhi) Jullender, Punjab.
- ६) जोशी मो.त्र्यं, (१९८६) , संस्कृत भाषेचे आध्यापन, मोरेश्वर प्रकाशन,पुणे.
- ७) जोशी अनंत (१९९९) , आशययुक्त अध्यापन पद्धती, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ,नाशिक.
- ८) प्रा.सौ.फाटक माणिक (२००१) आशयासह अध्यापन पद्धती-संस्कृत, प्रकाशक: ओमप्रकाश चौरसिया,धुळे.
- ९) डॉ.भिंताडे, डॉ.जगताप, डॉ.बोंदार्डे कैलास (१९९९), आशययुक्त अध्यापन पद्धती,आशय प्रकाशन,सोलापूर.
- १०) डॉ.भोसले कुंदा (१९९६), संस्कृत अध्यापन, प्रकाशन: श्री.बी.के.पवार,नाशिक.
- ११) डॉ.मिश्र प्रभाशंकर (१९७३) , संस्कृत शिक्षण-हरियाणा अकादमी, चंदिगड.
- १२) डॉ.पांडेय रामशकल (१९९५),संस्कृत शिक्षण-विनोद पुस्तक मंदिर आग्रा.

PAPER – VI

HISTORY METHODOLOGY

Objectives:

To enable the students, teacher to –

1. understand place and importance of history school curricular and human life
2. to be acquainted with the aims and objects of teaching history in secondary school
3. understand methods techniques and devices of teaching history.
4. use verity of learning's experience of instructional materials white teaching history.
5. select suitable method, learning experience, teachers, devices and techniques for teaching various units in the history subject.
6. integrate content, method and lesson plan with reference CCM
7. Prepare & conduct various types of issue according to CCM
8. inculcate the spirit of national, integration and international understanding.
9. acquaint with the qualities and professional growth of history teachers and help him in acquiring the same.
10. acquaint with evaluation procedure used in evaluating history knowledge of the students.
11. develop in their students a border and progressive outlook.

UNIT – I Nature Place of History in the Curricular and Aims and Objectives

A. Nature importance and place of history.

1. Meaning, scope with special reference to modern concept of history.
2. Kinds of history.

3. Place and importance of history in the school of curriculum and in human life
4. Co-relation of history with other school subject.

B. Aims, objectives and in values of teaching History.

1. Aims objectives and values of teaching history at secondary level of education.
2. Instructional objectives and values of teaching history with their specifications.
3. Objectives of the subjects as given in the present curriculum in secondary school.

UNIT – II Teaching Strategies for Methods, Techniques and Device of Teaching History

1. Methods: storytelling, narration, lecture, source, project, discussion.
2. Techniques: assignment, supervised study, terms teaching.
3. Devices: question – answer, description, dramatization, explanation, home work.
4. Maxim of Teaching: as applied to the teaching of history.

UNIT – III Instructional Materials and Support System for Teaching History

1. Instructional Materials : Text book, supplementary, reading materials, work books, journal reference materials, advance book on history teacher's hand book and manuals, pictures, maps, charts, periodicals, time line, time charts, slides, filmstrips models, boards, projector, radio, tape recorder , TV, video, audio, motion pictures, computer, OHP, LCD.
2. History Room: Need and importance
3. Support System: importance and organisation of relevant curriculum and co-curriculum activities such as debates collection execution history club, exhibition museum visit to historical places.

UNIT – IV Planning Evaluation and Curriculum Text Book, Content and Teacher

1. Planning and evaluation:
 - A) Year plan, unit plan, unit test, lesson plan, diagnostic approach and remedial teaching in history.
 - B) Evaluation: Concept of evaluation procedure used in evaluating students performance in history types of examination types of question, types of test, achievement, diagnostic test and remedial teaching.
2. Meaning and nature of curriculum :

Principles of curriculum construction, principles of syllabus development, relation between curriculum and syllabus. A critical

study of the syllabus of the history at secondary school level. A critical study of the text book of history various method of organizing the syllabus correlation, integration, spiral, unit, concentric and chorological.

3. Content analysis concept:

A) History of Ancient:

1) The Vedic age, religious movement, the age of the Mughal's rise and decline of the Maratha power sources of History, struggle for Swaraj social and cultural awaking in the 19th and 20th centuries.

2) Indian national objectives, citizenship and Indian constitution.

B) The Teacher:

1) Qualification and qualities of history teacher.

2) Professional teaching and growth of the history teacher.

3) History teacher's organisation it's contribution to professional competencies.

PRACTICUM—

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List of Recommended Books:

1. Ballard m. (1979) New Movement in Study Teaching Of History, Temple Smith, London.
2. Kochhar S. K. (1966) Teaching Of History, Sterling Publishers Pvt. Ltd.
3. NCERT (1970) Teaching History in Secondary School Publication, Delhi.
4. Singh D. R. (1959) The Teaching of History and Civics, Jullunder University.
5. Vajeswari R. (1973) Hand book of History Teachers, Allied Publication, Mumbai.
६. घाटे वि. द. (१९५८) इतिहासाचे अध्यापन, नुतन प्रकाशन, पुणे — २
७. दुनाखे अरविंद (२०००) इतिहासाचे अध्यापन, नुतन प्रकाशन, पुणे.
८. चितळे शं. दा. (१९८७) इतिहास कसा शिकवावा, विद्यार्थीगृह, पुणे.
९. तिवी सी. म. (१९८७) इतिहासाचे अध्यापन, नुतन प्रकाशन, पुणे.
१०. ठिंगळे एस. एस. (१९७१) इतिहास कसा शिकवावा व शिकवावा, सुहास प्रकाशन, अहमदनगर.
११. पत्की श्रीनिवास, (१९८०) इतिहास अध्यापन पद्धती व तंत्र, मिलींद प्रकाशन, औरंगाबाद.
१२. पारसनीस न. रा., धारकर य. ज. (१९७१) इतिहासाचे अध्यापन, व्हिनस प्रकाशन पुणे.
१३. बोकील वि. पा. (१९५७) इतिहासाचे शिक्षण, चित्रशाळा प्रेस, पुणे.

१४. हाजीरनीस ब. ग. (१९८९) इतिहास शिक्षण चित्रशाळा प्रेस, पुणे.
१५. जोशी अनंत - आशययुक्त अध्यापन पद्धती, यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
१६. डॉ. सुशिला ओडियार - इतिहास आशययुक्त अध्यापन पद्धती.
१७. डॉ. रेखा टोपकर, डॉ. ज्ञानदेव शिंदे (२००५) इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन नित्य नुतन प्रकाशन पुणे.

PAPER – VI

GEOGRAPHY METHODOLOGY

Objectives:

To enable the student teacher to -

1. Know the meaning and nature of Geography
2. Understand the place and importance of Geography in Secondary School Curriculum
3. Correlate Geography within the subject and with other subject.
4. Understand specific objectives of Geography at secondary school level.
5. Understand planning for organization of teaching Geography
6. Understand various methods; devices and teaching in teaching Geography.
7. Prepare various types of lesson plan and to execute it.
8. Understand various procedures and tools of evaluation.
9. Be acquainted with the qualities of professional growth of Geography teachers.
10. Be acquainted with concept and nature of C.C.M.
11. Conduct various types of lessons according to the models of teaching and CCM
12. Be acquainted with structure of Geography subject.
13. Analysis curriculum, syllabus, Text book and content of Geography.
14. Select suitable method, devices, and techniques for teaching various units in Geography subject.
15. Be acquainted with various aspect of Geography subject.
16. Understand the principles and approaches arranging the course content.
17. Understand innovative practices in teaching Geography.
18. Develop adequate skills in teaching of Geography.
19. Be acquainted with qualities and professional growth of teachers of Geography.
20. Prepare and use appropriate Geographical teaching aids in the class rooms.

UNIT-I Nature, Scope and Place of Geography with Aims and Objectives

- A) Nature, importance and place of the subject.
 - a) Concept, meaning, nature and scope with special reference of modern concept of Geography.
 - b) The place and importance of Geography in secondary school curriculum and in human life.
 - c) Grammar of Geography.
- B) Correlation of Geography within the subject and with other subjects.
- C) Aims and objectives of teaching Geography.
 - a) Aims of Geography teaching at secondary school level.
 - b) Objectives of Geography as given in the present secondary school curriculum.
 - c) Taxonomy of educational objectives and instructional objectives of teaching Geography at secondary level and their specifications.

UNIT- II Teaching Strategies: Methods, Techniques, Devices and Support Systems of Teaching Geography.

- A)
 - a) Methods: Regional, lecture, story, Journey, Project, laboratory, comparative.
 - b) Techniques: Questioning demonstration, discussion, map reading
 - c) Devices: Narration, assignment, field-work, supervised study, Review and revision.
 - d) Maxims of teaching.
- B) Instructional materials and aids:

Atlases, boards, maps, globes, charts, graphs, models, specimens, pictures, film strips, film- slides, projectors, T.V. meteorological instruments, computer – internet.
- C) Support systems: Geography room, Geography club, Geography fair, exhibition, Museum, visits and excursions, observation of sky, aquarium
- D) Geography room: Importance and utilization.

UNIT - III Planning for Teaching-Learning, Evaluation and Geography teacher

- A)
 - a) Need, importance and structure of Year planning and unit planning.
 - b) Special features of unit test, various steps in preparation of unit test and relation between unit plan and unit test.

- c) Various aspects of lesson plans, various stages of lesson plan, Construction of lesson plan according to models of teaching and content cum-methodology.
- B) Evaluation.
 - a) Concept of evaluation.
 - b) Evaluation procedure used in evaluating students performance in Geography, types of examination, types of questions.
 - c) Types of tests: Achievement, diagnostic tests, and remedial teaching.
- C) Geography teacher:
 - a) Qualifications and qualities of Geography teacher.
 - b) Professional growth of Geography teacher, Geography teacher organization and its contribution in professional development.
 - c) Developing Geographical outlook of Geography teacher required.
 - d) Developing attitude and interest and skills in Geography and Geography teaching.

UNIT - IV Curriculum, Syllabus Content of Geography Subject and Teaching Various Aspects of Subject

- A) Curriculum and syllabus:
 - a) Concept of curriculum and syllabus.
 - b) Bases and Principles of curriculum development and study of present school curriculum on the basis of them.
 - c) Content cum methodology – concept, objectives, need, importance, structure, content and curriculum analysis and integrated lesson plan.
 - d) Content analysis of Geography according to the nature of content and ten core elements of school curriculum.
- B) Teaching of various aspects of subject.
 - a) Astronomy – Universe, Solar System, earth's outer part, rocks and their types, earth's movements, daily rotation, revolution, universal rotation effects of earth's movements, equinoxes, and winter-summer solstices
 - b) Physical Geography – Lithosphere, atmosphere, Hydrosphere, Biosphere.
 - c) Weathering – physical, mechanical, chemical, bio-chemical.
 - d) Climate, thermometer, rain gauge, anemometer, temperate zones, torrid zones.
 - e) Human Geography – Occupation- primary, secondary, tertiary, transport routes, trades.

- f) Regional – Environmental Geography, natural regions.
- g) Practical Geography – Map reading, field work, Geography tour.

PRACTICUM—

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

Reference Books:

- 1) Aggarwal – (2000) Modern methods of teaching Geography New Delhi : Sarup and Sons.
- 2) Association of Assistant Masters (1972) The teaching of Geography in Schools. Her Majesty Stationary office, London.
- 3) Fair grive (U.L.P.) Geography in School.
- 4) Gopsill G.R. (1973) The teacher of Geography, McMillan.
- 5) Guzjar R.D.(2001) A Handbook for Geography teacher ABD- Publish Jaipur.
- 6) Longmans – Source book for teaching Geography UNESCO.
- ७) बापट भा.गो. भूगोल अध्ययन आणि अध्यापन, व्हीनस प्रकाशन पुणे १९८१.
- ८) बोकील का.द. बापट शकुंतला -- भूगोलअध्यापन पद्धती. सनदी विद्या प्रकाशन, पुणे १.
- ९) पोंक्षे द.बा. भूगोलाचे अध्यापन, नूतन प्रकाशन पुणे २००१
- १०) पोंक्षे द.बा. भूगोलातील पाठयांश पद्धती व अध्यापन, नूतन प्रकाशन पुणे.
- ११) देशपांडे के.ना. दिक्षित उषा – परिसराभ्यास व भूगोल, निराली प्रकाशन, पुणे.
- १२) पाटणकर ना.वि.- भूगोलाचे अध्यापन, मॉडर्न बुक डेपो, प्रकाशन पुणे.
- १३) जैन मदनलाल भूगोल अध्यापन: रामप्रसाद अँड सन्स, आगरा.
- १४) पाटील उषा व जोशी सुरेखा-- आशययुक्त अध्यापन पद्धती तंत्र भूगोल .
- १५) सचिन जोशी , राजेंद्र बिरारी ,नाशिक.

PAPTER –VI

SCIENCE METHODOLOGY

General Objectives:

To enable the student teacher to -

1. Know the meaning and nature of science.
2. Understand place and importance of science in secondary school curriculum
3. Correlate science with other subjects.
4. Understand aims and objectives of science at secondary school level.

5. Understand planning and organization of teaching science.
6. Understand various methods devices and techniques used in teaching science.
7. Prepare various types of lesson plan and executes it.
8. Understand various procedures and tools of evaluation.
9. be acquainted with the qualities and professional growth of science teacher.
10. be acquainted with concept and nature of content cum methodology.
11. Conduct various types of lessons according to Models of teaching and C.C.M.
12. Be acquainted with structure of science subject.
13. Analyses curricula, syllabi, text book and content of science.
14. Select suitable method, devices and techniques for teaching various units in science subject.
15. Be acquainted with various aspects of science subject.

UNIT – I Nature, Scope and Place of Science with Aims and Objectives of Teaching Science

Specific objectives:

To enable the student teacher to -

1. Know the meaning, nature and importance of science.
 2. Understand place of science in secondary school curriculum.
 3. Know the landmarks development in science.
 4. Correlate science within the subject and with other subjects.
 5. Know the contribution of eminent scientists.
 6. Develop scientific attitude in a student.
 7. Understand aims and objectives of teaching science.
 8. Be acquainted with Blooms taxonomy of instructional objectives and their specifications.
- A) a) Concept, meaning, nature and importance of science.
- b) Place of science in secondary school curriculum and life in modern communities.
- c) Path tracking discoveries and landmark development in science.
- B) a) Correlation of science within the subject and with other subjects.

- b) Contribution of eminent scientists –
 - (1) Homi Bhabha. (2) A.P.J. Abdulkalm (3) C.V.Raman (4) Newton.
 - (5) Einstein. (6) Mery curie.
- c) Teaching of science for developing scientific attitude.
- C) a) Aims and objectives of Science teaching at secondary level.
- b) Objectives of teaching science as prescribed in secondary school curriculum of Maharashtra State.
- c) Blooms taxonomy of educational objectives and instructional objectives and their specifications.

UNIT – II Teaching Strategies; Methods, Techniques, Devices Ana Support Systems Used In Teaching Science

Specific Objectives-

To enable the student teachers to-

1. Select suitable method.
2. Understanding nature and steps involved in various method of science teaching.
3. Get acquaint with merits and demerits of each method of science teaching.
4. Select appropriate device and techniques for teaching science.
5. Acquainted with maxims of teaching.
6. Select, prepare and use various instructional material and aids for teaching of science.
7. Use various support systems effectively during teaching of science.

UNIT –II Teaching Strategies: Methods Techniques, Devices and Support Systems of Teaching Science

- A) a) Methods – Demonstration, Experimental, Heuristic, Project, Problem solving.
- b) Devices and techniques – Questioning, Explanation, illustration, Supervised study, narration, assignment, review and revision, observation.
- c) Maxims of teaching.
- B) Instructional material and aids – Projected aids and non-projected aids i.e. charts, diagrams , models, specimens, boards, graphs, slides, filmstrips, O.H.P. T.V., Computer, Internet etc.
- C) Support systems – Science laboratory, science club, science fair, exhibition, museums, field, trip, Botanical gardens, aquarium, observation of sky.

UNIT - III Planning For Teaching Learning Evaluation and Science Teacher

Specific Objectives-

To enable the student to-

1. Know the need, importance and structure of year planning.
 2. Know the need, importance and structure of unit planning.
 3. Understand the special features of unit test.
 4. Use various steps in the preparation of unit test.
 5. Know the concept of Evaluation.
 6. Get acquainted with various evaluation procedures and tools.
 7. Prepare an achievement and diagnostic test.
 8. Understand various qualities of science teacher.
 9. Understand various ways of professional growth of science teacher.
 10. Know various Science teachers organization.
- A) Planning for teaching learning.
- a) Need, importance and structure of year planning and Unit planning.
 - b) Special features of unit test, various steps in preparation of unit test and relation between unit plan and unit test.
 - c) Various aspects of lesson plan, various stages of lesson plan. Construction of lesson plan - according to models of teaching.
- B) Evaluation.
- a) Concept of Evaluation.
 - b) Evaluation procedures used in evaluating students performance in science, types, of examination, types of questions.
 - c) Types of Tests—Achievement, diagnostic and remedial teaching
- C) Science teachers
- a) Qualification and qualities of science teacher.
 - b) Professional growth of science teacher, science teachers organization and its role in professional development.
 - c) Scientific outlook of science teacher, scientific attitude of science teacher towards day to day behavior.

UNIT – IV Pedagogical Knowledge for Teaching Various Aspects of Science and Content cum Methodology

Specific Objectives-

To enable the student teacher to:

1. Understand the concept of content knowledge enrichment.
2. Understand the types of content knowledge given by Schulman. Understand various aspects in science.
4. Know the meaning and nature of curriculum, syllabus & test book.
5. Get acquainted with subject structure.
6. Analyses the curriculum and syllabus.
7. Criticize science textbook from V std to IX std.
8. Analyses content from a textbook.
9. Know hierarchy of syllabus.
10. Prepare different lesson plans for the same contents.
11. Find out place of content in subject structure.
12. Understand relation between curriculum, syllabus and textbook.

A)

- a) Concept of content knowledge enrichment and its importance in science.
- b) Types of content knowledge given by Schulman
 - i) Subject knowledge.
 - ii) General methodological knowledge.
 - iii) Methodological knowledge.
 - iv) Curricular knowledge.

B) Teaching of various aspects in science .

- a) **Physics** – Heat, light , friction, Density, Pressure, boiling and melting point, forces, work and energy , oscillations and waves, reflection and refraction, motion, structure of atom, Nature of matter.
- b) **Chemistry** – Atomic and molecular weight, periodic table, oxidation reduction, allotropy isotopes, bonds, chemical reactions, types of changes.

- c) **Biology** – Classification of plants and animals, photosynthesis, plant system, human body system, health and hygiene balanced food, environment and pollution.
- C) Content cum methodology
 - a) Meaning, Nature and principles of construction of curriculum.
 - b) Meaning, Nature and principles of development of syllabus.
 - c) Analysis of curriculum and syllabus.
 - d) Criterion for good text book and critical study of books from 5th to 9th Std.
 - e) Relation between curriculum, syllabus and textbook.
 - f) Meaning and nature of a subject structure and place of content in a subject structure.
 - g) Content analysis.
 - h) Different lesson plans for the same content with different methods.

PRACTICUM—

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List of References-

1. Bhatnagar, A.B. Bhatnagar, S.S.(2005) .Teaching of science Meerut : R.Lall Book Depot.
2. Das, R.C. (1985) , Science teaching in Schools, New Delhi : Sterling publishers Pvt.Ltd.
3. Kohli V.K. (1982) How to teach science. Ambala : Vivek publisher.
4. Kuhlizyn, Com Berich, Gard D.(1987), Educational Testing and measurement, London : Scott foronuman and company.
5. Kumar, Amit (1995), Teaching of physical sciences, New Delhi : Anmol publications Pvt.Ltd.
6. Kulshreshtha, S.P. (2005) , Teaching of physical sciences, Meerut : R.Lall Book Depot.
7. Kulshreshtha, S.P. Pasricha Harpal (2005) Teaching of Biology Meerut : R.Lall Book Depot.
8. Mittal, Arun (2004), Teaching of Chemistry New Delhi : APH publishing Corporation.

9. Mohan , Radha (1995) , Innovative science Teaching for physical Science, Teachers, New Delhi : Prentice Hall of India Pvt.Ltd.
10. Nanda, V.K. (1998) Teaching of General Science in Elementary School, New Delhi, Anmol Publication,
11. Sharma, R.C. (1985) Modern Science Teaching.
12. Sharma, R.C. , Shukla, C.S.(2002), Modern Science Teaching, New Delhi : Danpat Raj & Sons.
13. Shinde D.P. (1984), Methodology of teaching Science Nagpur : Urban Arts Publication.
14. Siddigi, Najma. N.: Siddigi, M.Nasim (2005), Teaching of science Today and Tomorrow, Delhi: DOABA HOUSE.
15. Sood, J.K. (2006) Teaching of Science. Agra : Vinod Pustak Mandir.
16. Srivastava H.S. Shourie, J.P.(1989) Instructional objectives of school subjects, New Delhi: NCERT.
17. Toma, Archana (2005) , Teaching of biology. New Delhi : Kalpaz publication.
18. UNESCO (1959) : UNESCO source book for science Teaching, Nether land, UNESCO Publiation.
19. Vaidy, Narendar (2005), Science Teaching for 21st Century, Newl Delhi: Deep And Deep Deep publications.
20. Walter Thurber, Alfred T. Collette Teaching of science in Today's Secondary schools.
२१. अनारसे दिघेए पाटणकर (१९७४) शास्त्राचे अध्यापन, पुणे : नूतन प्रकाशन.
२२. भिंताडे, वि.आर.जगताप, ह.ना. बोंदार्डे के.एस.(१९९९) आशययुक्त अध्यापन पध्दती सोलापूर : आशय प्रकाशन.
२३. ढोंदार्डेए कैलासए बोंदार्डेए आश्विनए कदम चा.प.(२००२) शास्त्र आशययुक्त अध्यापन पध्दती, पुणे : नूतन प्राकशन.
२४. जड देशपांडे, आहेर (१९९३)ए विज्ञान अध्यापन पध्दती, एक अभ्यास नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथनिर्मिती मंडळ.
२५. जोशीए अनंत (२००३) आशययुक्त अध्यापन पध्दती. नाशिक : यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ.
२६. यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ नाशिक, आशययुक्त अध्यापन पध्दती (विज्ञान)
२७. यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ नाशिक, आशययुक्त अध्यापन पध्दती (मुलभूत)
२८. हकीम, प्रभाकर (१९९६), विज्ञानाचे अध्यापन, पुणे : नूतन प्रकाशन.
२९. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ पुणे यांच्या शिक्षक हस्तपुस्तिका, पाठ्यक्रम, इयत्ता ५ वी ते १० वी ची विज्ञान पाठ्यपुस्तके.

PAPER - VI**METHEMATICS METHODOLOGY****Objectives:**

To enable the student teacher to-

1. Understand the nature history, Scope, importance & the place of mathematics in the School curriculum.
2. Understand the co-relation of mathematics
3. Understand the work done by eminent mathematicians.
4. Be acquainted with aims & objectives of teaching mathematics at secondary school level.
5. Understand the Taxonomy of educational objectives.
6. Understand various aspects of mathematics & their teaching methodologies. maxims of teaching, Devices & techniques.
7. Understand the support system while teaching mathematics.
8. Understand the planning of teaching & teaching material.
9. Understand the evaluation system used in evaluation of students performance.
10. Be acquainted with qualities & professional growth of the mathematics teacher & the role of teacher & organizations in professional growth.
11. Analyses & evaluate the curriculum, syllabus, Text books & content of mathematics.

UNIT – I Nature, Scope & Place with Aims & Objectives of Teaching Mathematics

- A)
 - a) Meaning, Nature & scope of Mathematics
 - b) History of Mathematics.
 - c) Importance of Mathematics, Place of Mathematics in Life.
- B)
 - a) Co-relation of Mathematics with other subjects, within the subject & within topics.
 - b) Contribution of eminent Mathematicians with reference to Bhaskaracharya , Aryabhata, Ramanujan, Euclid, Pythagoras & Rene- Descartes.
 - c) Teaching of math's for developing scientific attitude. Mathematical outlook regularity, accuracy & clarity in thinking.
- C)
 - a) Aims of teaching mathematics.

- b) Objectives of teaching mathematics as prescribed in secondary school curriculum.
- c) Taxonomy of educational objectives & instructional objectives of teaching mathematics at secondary level & their specifications.

UNIT - II Teaching Strategies: Methods, Techniques, Devices of Teaching Mathematics & Support System.

- A) Methods: Inductive- Deductive, Analytical Synthetical Henristic , Project & Experiment Method.
- B) Maxims of teaching & competency based teaching in mathematics.
- C) Devices & Techniques – Questioning, Explanation, Oral work, drilling, Assignment, Home work, supervised study Revision & Programmed learning.
- D) Support system:-
 - a) Mathematics museum, Mathematics club, mathematics Laboratory.
 - b) Organizing quiz programmers, Puzzles, magic squares & short cuts for solving examples in Vedic mathematics.

UNIT - III Planning, Teaching Material, Evaluation & Mathematics Teachers

- A) Planning:
 - a) Year Plan : Need, Importance & various aspects of Year Plan.
 - b) Unit Plan : Need, Importance & various aspects of unit plan.
 - c) Lesson Plan : Meaning, Stages & various aspects of lesson plan.
- B) Teaching Material –
 - a) Text books, work Books & teacher hand book.
 - b) Projected & non projected aids: Charts, diagrams, models, beads, Graphs, Slides, OHP, Video tape, T.V. , VCR & computer.
- C) Evaluation –
 - a) Types of Examinations & types of questions.
 - b) Types of Tests: Unit Test, Achievement Test.
Diagnostic test & Remedial teaching
- D) Mathematics Teacher:-
 - a) Essential qualification & qualities of mathematics teacher.

- b) Professional organizations & its role in professional growth of Mathematics teachers.

UNIT - IV: Curriculum, Syllabus, Text Books & Content

A) Curriculum –

- a) Meaning & Nature of curriculum.
- b) Principles of Curriculum Constructions.

B) Syllabus—

- a) Principles of syllabus development.
- b) Relation between curriculum & syllabus.
- c) Analysis of syllabus.

C) Text Books –

- a) Criteria for good text book in mathematics.
- b) Critical study & analysis of text book with reference to core elements, values & objectives.

D) Content—

- a) Content analysis concept.
- b) Arithmetic – Directed numbers, fractions & decimal tractions, Percentage, ratio proportion compound interest, profit & loss.
- c) Algebra: Algebra as a generalized Arithmetic, exponents, algebraic expressions
equations, sets, number line, graphs, surds, logarithm, HCF & LCM, factorization
- d) Geometry: Three stages of teaching geometry, Basic concepts in geometry :
Angle, triangle, quadrilateral, Circle, Polygon , Congressing Similarity,
Theorems on triangles, Circles & quadrilateral , Riders & constructions, Area
& volume, cube, cylinder, cone, sphere, Trigonometric reties & identities.

Practicum-

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List of Recommended Books-

1. Aggarwal S.M.(1990), A Course teaching of modern mathematics, Dhanpat Raj & Sons New Delhi.
2. Brucece joyce/Marsha Weil (1985), Models of Teaching, Prentice Hall of India Pvt.Ltd.
New Delhi.
3. Mangal S.K.(1990), Teaching of Mathemartics, Prakash Brothers Educational Publishers. Ludhiyana.
4. Siddhu K.P.(1995) The Teaching of Mathematics, Sterling Publishers Pvt.Ltd. New Delhi, 110016.
५. ओक अ.वा. सत्यवती राऊळ (१९९१), गणित स्वरूपअध्ययन- अध्ययन,,नूतन प्रकाशन,पुणे.
६. आपटे मोहन (१९९३), गणिताच्या पाऊलखुणा, अश्वमेघ प्रकाशन, डोंबिवली.
७. बापट भा.गो.कुलकर्णी वि.ना.गणित अध्ययन आणि अध्यापन, व्हीनस प्रकाशन,पुणे.
८. भिंताडे विनायक, जगताप ह.ना. बोंदार्डे कैलास (१९९३), आशययुक्त अध्यापन पद्धती, आशय प्रकाशन, सोलापूर.
९. देशमुख व.पा.(१९७२)ए गणिताचे अध्यापन, मॉडर्न बुक डेपो प्रकाशन,पुणे.
१०. जगताप ह.ना.(१९९१),प्रगत शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, नूतन प्रकाशन,पुणे.
११. जगताप ह.ना. (१९९१), गणित अध्यापन पद्धती ,नूतन प्रकाशन,पुणे.
१२. गणित क्रमिक पुस्तके ५ वी ते ९ वी महाराष्ट्र राज्य पाठय पुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती),पुणे.
१३. यादव अजित, आशययुक्त अध्यापन पद्धती (गणित), (जून २००१) , सन्मित्र प्रकाशन, कोल्हापूर.

PAPER VI**ECONOMICS METHODOLOGY****OBJECTIVES :**

To enable the pupil teacher to.

1. Understand the place and importance of Economics at the secondary of Higher Secondary school level.
2. Understand the aims of objectives of teaching economics at the secondary & Higher secondary school level.

3. Understand methods, devices & techniques of teaching methodology.
4. Understand various aspects of Economics and their teaching methodology.
5. Evaluate the curriculum, syllabus, Text-books & content Economics.
6. Understand planning & Organization of teaching Economics.
7. Prepare various type of lesson plans.
8. Be acquainted with the qualities find professional growth of Economics teachers & to help him in acquiring the same.
9. Prepare & use appropriate teaching aids in the class-rooms.

UNIT. 1: PLACE OF ECONOMICS IN THE CIRRICLUM AND AIMS AND OBJECTIVES.

(A) Nature, Importance & place of the Economics.

- a) Economics—Meaning, concept, Nature & scope.
- b) Place & importance of Economics in Secondary & Higher Secondary School curriculum.
- c) Correlation of Economics with other subjects & within the subject

(B) Aims & objectives of Teaching Economics.

- a) Aims & general objectives of teaching Economics in Secondary & Higher Secondary School level.
- b) Objectives of the subject as given in the present secondary & Higher secondary school curriculum.
- c) Instructional objectives of teaching Economics with their specifications.

UNIT .II. METHODS, TEACHNIQUES & DEVICES & VARIOUS ASPECT OF TEACHING ECONOMICS.

- a) METHODS : Lecture, Project, Survey, Problem Solving, Discussion, Inductive
Deductive, etc.
- b) Techniques & Devices.
Questioning, Narration, Assignment, Clarification, Observation, Demonstration
Drill etc.
- c) Maxims of Teaching as applied to the teaching Economics.

UNIT.III. INSTRUCTIONAL MATERIALS & SUPPORT SYSTEM FOR TEACHING ECONOMICS.

- a) Instructional Materials & Aids:
 Text-book, magazines, News- papers, Teachers hand book, Students work book
 Pictures, Charts, graphs, films, filmstrips, slide Projectors, O. H .P. Radio, T.V.
 Different types of boards, models etc
- b) Support system
 School Bank, Exhibition, forum, Visits & Excursion, Symposium, and Economics Club etc
- c) Economics Room –need & enrichment

UNIT.IV. PLANNING, EVALUATION, CURRICULUM, SYLLABUS, TEXT- BOOK, CONTENT & TEACHER.

- (A) Planning And Evaluation.
 - a) Planning – Year plan, Unit plan, lesson-plan.
 - b) Evaluation—Evaluation Procedures used in Economics teaching
 Unit test, Diagnostics testing & Remedial instruction in teaching of Economic.
- (B) Curriculum, Syllabus, Text-book, Content various aspects of Economics.
 - a) Meaning & Nature of Economics curriculum.
 - b) Principles of curriculum construction.
 - c) Relation between curriculum & syllabus.
 - d) Criteria for good text-book.
 - e) Content Analysis Concept & Process.
 - f) Various aspect to the teaching Economics.
- (C) The Teacher.
 - a) Qualification and qualities of a Economics teacher.
 - b) Professional training & growth of Economic teacher.
 - c) Economic Teachers Organization & its contribution in professional development of the teacher.

Practicum-

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

LIST OF RECOMMENDED BOOKS.

1. Binning A.C. Binning D.H.(1952), Teaching of Social studies in Secondary Schools, Mc Graw Hill Book Company , New York.
2. Faculty of Education, M.S. University, Baroda, Teaching of Economics.
3. Kunwar B.S. (1970) Teaching of Economics, Ludhiana Prakash Brothers, Ludhiana.
4. Rai, B.C. (1972), Method Teaching of Economics, Ahamadabad Prakashan Kendra, Ahamadabad.
५. डाहके बा.गो., अर्थशास्त्र अध्यापन, आजंठा प्रकाशन, अकोला.
६. गाजरे- पुराणिक (१९७६) अर्थशास्त्र अध्यापन पद्धती,नूतन प्रकाशन पुणे.
७. त्यागी गुरुशरणदास (हिंदी) (१९९०) अर्थशास्त्र शिक्षण,विनोद पुस्तक मंदिर , आग्रा.
८. पांडेय कांता प्रसाद (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण.
९. पाटील गीतादेवी, अर्थशास्त्र अध्यापन पद्धती.
१०. माहोरे बा.ना. अर्थशास्त्राचे अध्यापन, प्रभा प्रकाशन, अमरावती.
११. सक्सेना चंद्रकांत (हिंदी) , अर्थशास्त्र शिक्षण.
१२. शर्मा महेंद्रपाल (हिंदी) अर्थशास्त्र शिक्षण,मेरठ.
१३. शास्त्री यु.पी.अर्थशास्त्राचे अध्यापन लेखन वाचन भांडार,पुणे.

PAPER-VI**COMMERCE.****OBJECTIVES :**

To enable the student teacher to-

- 1) Understand the place and importance of commerce subject in higher secondary school curriculum.
- 2) Understand the aims and objectives of teaching commerce in higher secondary schools.
- 3) Understand methods, techniques and devices and maxims of commerce teaching.
- 4) Analyse and evaluate the curriculum, syllabus, text books and content of commerce.
- 5) Understand various aspects of commerce and their teaching methodology.
- 6) Be acquainted with the qualities and professional and help him in acquiring the same.

UNIT – I PLACE OF COMMERCE IN THE CURRICULUM AND AIMS AND OBJECTIVES OF TEACHING COMMERCE

A. Nature, Importance, Place of the Commerce.

- a. Commerce: meaning, concept, nature and scope
- b. place and importance of commerce education in higher secondary school curriculum.
- c. Correlation of commerce subject with other subjects and within the subject.

B. Aims and objective of teaching commerce.

- a. Aims and general objectives of teaching commerce in higher secondary schools.
- b. Objectives of the subject as given in the present higher secondary school curriculum.
- c. Instructional Objectives of teaching commerce with their specifications.

UNIT – II Teaching Strategies For :Methods, techniques and devices of teaching commerce

- A. Methods: Lecture, discussion, observation (survey), problem, solving, project, inductive-deductive, demonstration etc.
- B. Techniques and devices:
Question-answers, narration, assignment, illustration, explanation, supervised study.
- C. Maxims of teaching as applied to the teaching commerce.

UNIT – III INSTRUCTION MATERIALS AND SUPPORT SYSTEM FOR TEACHING COMMERCE

A. Instructional Materials and Aids:

Models, pictures, maps, graphs, diagrams, charts, tables, boards, news-papers, journals, periodicals, radio, TV, tape-recorder, slides, filmstrip, films, various projectors etc.

B. Support System:

Co-operative stores, school bank, exhibition, forum, visits, and excursion, seminar, cottage industry, school magazine etc.

C. Commerce Room:

Need and enrichment

UNIT – IV PLANNING, EVALUATION, CURRICULUM, SYLLABUS, TEXT-BOOK, CONTENT AND TEACHER

A. PLANNING AND EVALUATION

- a. Planning- year plan, unit plan, lesson plan.
- b. Evaluation – Evaluation procedures used in commerce teaching, unit test, diagnostic testing and remedial instruction in teaching of commerce.

B. CURRICULUM, SYLLABUS, TEXT-BOOK CONTENT, VARIOUS ASPECTS OF COMMERCE

- a. Meaning and nature of curriculum
- b. Principles of curriculum construction
- c. Relation between curriculum and syllabus
- d. criteria for good text-book
- e. content analysis: concept and process
- f. Various aspects of commerce as applied to the teaching commerce

C. TEACHER

- a. Qualification and qualities of a commerce teacher
- b. Professional training and growth of commerce teacher
- c. Commerce teacher's organization and its contribution in professional development of the teacher

Practicum-

Each student teacher has to select one research problem and submit a report after completing action research.

List of Recommended Books:

1. Agrawal J. C. Teaching of commerce a practical approach
2. Boynton, Lewis D. (1970) teaching Business subject the modern approach, Mac Donald and Evans, London.
3. Khan M. S. Commerce Education (New Delhi) Sterling Publication (P) Ltd
4. Lulla Teaching of Commerce (Baroda: Faculty of Education M. S. Uni.
5. Singh M. N. (1978) Methods and techniques of teaching commerce subjects, (New York: McGraw Hill Book Co.)
6. Singh S. K. Teaching of Commerce (New Delhi: APH Publication Corporation.)

7. Rao Seema Teaching of Commerce (New Delhi: Anmol Publication (P) Ltd)
8. Tonne and Nanassy (1978) Principles of Business Education (New York: McGraw Hill Book Co.)
9. Tonne Popham Freeman (1978) Methods of teaching Business Subjects (New York: McGraw Hill Book Co.)
१०. गाजरे, नानकर, वाणिज्य अध्यापन पद्धती पुणे नुतन प्रकाशन
११. गोयल, मधूर लता, वाणिज्य शिक्षण (रोहटक: संदीप प्रकाशन)
१२. राजपालसिंह, वाणिज्य शिक्षण (आग्रा: विनोद पुस्तक मंदिर)
१३. सक्सेना उदयवीर, वाणिज्य शिक्षण (आग्रा: विनोद पुस्तक मंदिर)

प्रात्यक्षिक – (१) सूक्ष्म अध्यापन.

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास.

१) महत्वाच्या सामान्य अध्यापन कौशल्यक्षमता साध्य करण्यास मदत करणे.

२) विविध अध्यापन कौशल्यांचे एकात्मीकरण करण्यास मदत करणे.

कालावधी : ८४ तास (६ तासांचे १४ दिवस)

योग्य कालखंड :

महाविद्यालये सुरु हाताच आरंभीचे १४ दिवस. गुण : ३०

प्रात्यक्षिकासाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग :

सूक्ष्म अध्यापनाचा संबोध, इतिहास, महत्व, कार्यपद्धती, कौशल्यांचे वर्गीकरण यावर २ व्याख्याने आयोजित करावीत.

प्रात्यक्षिकासाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग :

पूर्वतयारीनिशी काळजीपूर्वक केलेली दिग्दर्शित पाठाची टाचणे, चिन्हांकीत नमुने, किमान ८ टेपरेकॉर्डर, व्हिडिओ टेपरेकॉर्डर, विविध कौशल्यांवर आधारित स्वयंध्ययन साहित्य.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन :

सूक्ष्म अध्यापन प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी खालील ५ गटापैकी शक्यतो प्रत्येकी एक या प्रमाणे ५ अध्यापन कौशल्याची निवड करावी.

गट-१ : कथन/स्पष्टीकरण.

गट-२ : मूलभूत प्रश्नपद्धती / मुक्त प्रश्न / प्रत्याभरणासाठी प्रश्न पद्धती / शोधक प्रश्न पद्धती

गट-३: शिक्षक प्रतिक्रिया/प्रबलन / चेतक बदल / प्रयोग दिग्दर्शन.

गट-४ : फलकाचा वापर /टूक-श्राव्य साधनांचा वापर.

गट-५ : सज्जता प्रवर्तन / समारोप.

एकात्मीकरणाचे १५ ते २० मिनिटाचा एक पाठ घेण्यात यावा. यात पाच कौशल्यापैकी किमान

तीन कौशल्यांचे एकात्मीकरण व्हावयास हवे. सूक्ष्म अध्यापन प्रशिक्षण कार्यक्रमाची रुपरेषा सर्वसाधारण पुढील प्रमाणे असावी.

- १) पूर्वावश्यक तात्विक भागाची २ अथवा ३ व्याख्याने द्यावीत.
- २) सूक्ष्म अध्यापनाची जी पाच कौशल्याने निवडली असतील त्यांची तात्विक माहिती, महत्व त्या त्या कौशल्यांचे घटक, कौशल्यांची निरीक्षण पद्धती व पाठ नियोजन यावर व्याख्याने द्यावीत. एका कौशल्याच्या प्रशिक्षणाचे सराव-चक्र पूर्ण झाल्यावरच दुस-या कौशल्यांचे व्याख्यान अशी पद्धती असावी.
- ३) प्रत्येक कौशल्यांचा तात्विक भाग सांगून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या कौशल्याचा नमुना पाठ सादर करावा. तो पाच मिनिटांचा असावा. शिक्षक प्रशिक्षकाने शक्य झाल्यास प्री- रेकॉर्डेड व्हिडिओ पाठ दाखवावेत. पाठाच्या गुणदोषांची चर्चा करावी.
- ४) पाठ नियोजनासाठी कौशल्यानुरूप निवडावयाच्या घटकाची वैशिष्ट्ये व नियोजनाची तत्वे यावर व्याख्यान ठेवावे.

विद्यार्थ्यांना पाठाची टाचणे करावयास सांगावीत. निर्दोष व अचूक सूक्ष्मपाठ नियोजन निर्दाष अध्यापनाची पूर्वावश्यक गोष्ट आहे. सूक्ष्म अध्यापन हे आशयमुक्त तंत्र असल्याने आशय व अध्यापनाची उद्दिष्टे यांना त्यात गौण स्थान आहे. सूक्ष्मपाठ नियोजनात त्यामुळे शिक्षककृती, विद्यार्थीकृती व कौशल्य घटक असे तीनच स्तंभ असावेत. त्यात घटकांचा उल्लेख व एकूण संख्येचा उल्लेख सुस्पष्ट असावा. नियोजनात वेळेची नोंद (अर्ध्या मिनिटांचे कालखंड) करता आल्यास अधिक चांगले, नियोजनात व प्रत्यक्ष अध्यापनात त्या त्या कौशल्याचे सर्व अपेक्षित घटक जास्त प्रमाणात यावयास हवेत.

५) सूक्ष्मपाठांचे आयोजन करताना कमीतकमी दहा छात्राध्यापकांचा एक गट असावा. एका गटात पाठ निरीक्षक प्राध्यापक, दोन छात्राध्यापक पाठ निरीक्षक, एक समय निरीक्षक व पाच विद्यार्थी आवश्यक असतात. सर्व गटांचे काम शक्यतो एका वेळेसच चालू व्हावे. प्रत्येक छात्राध्यापकास ५ मिनिटांचा सूक्ष्म पाठ घ्यावयाचा आहे. जो छात्राध्यापक पुढील पाठ घेणार असेल त्याला मननासाठी वेळ मिळावा म्हणून पाठापूर्वी त्यास कोणतेच काम देऊ नये. निरीक्षण कार्यासाठी निरीक्षण नोंद तक्त्याबरोबरच टेपरेकॉर्डर व शक्य झाल्यास व्हिडिओ कॅमेरा वापरावा. अभिरूप परिस्थितीत विद्यार्थी पाठ नियोजनानुसार पाठ झाला का हे पहावे व लक्षणीय चुकांच्या नोंदी ठेवाव्यात. सर्व छात्राध्यापकास निरीक्षकाची, सराव शिक्षकाची, विद्यार्थ्यांची भूमिका मिलेल असे आपल्या गटाचे नियोजन करावे.

६) प्रत्याभरण हा सूक्ष्म अध्यापनाचा आत्मा आहे. प्रत्येकाचा पाठ झाला की लगेच प्रत्याभरण करावे ते अचूक, नेमके व वस्तुनिष्ठ असावे. छात्राध्यापक निरीक्षकांची मतेही विचारात घ्यावीत. सूक्ष्मपाठ घेत असताना आलेल्या वेगवेगळ्या घटकांची नेमकी संख्या निश्चित करावी. अपेक्षित संख्येपेक्षा ही कमी असल्यास ती वाढविण्यासाठी मार्गदर्शन करावे. त्याज्य घटक केंव्हा व कसे घडले हे निदर्शनास आणून द्यावे व ते कसे टाळता येतील ते स्पष्ट करावे अवघड कष्टसाध्य घटकांची संख्या वाढविण्यासाठी सूचना द्याव्यात. पाठावरील सर्व चर्चा ज्या कौशल्याचा सराव चालू आहे त्या आणि त्याच कौशल्यावर केंद्रीत करावी. अन्य कौशल्यांच्या गुणदोषांची चर्चा कटाक्षाने टाळावी.

७) छात्राध्यापकाने आपण पुनर्नियोजनात नेमके कोणते बदल करणार आहोत हे पुन्हा सर्व गटास सांगावे छात्राध्यापकांना पुनरनियोजनासाठी पुरेसा वेळ द्यावा. एकाच दिवशी अध्यापन व नुरअध्यापन सत्र असेल तर मध्यंतरी सर्वासाठी पुनरनियोजन तासिका ठेवावी आणि जर अध्यापन सत्र पहिल्या दिवशी व पुनरअध्यापन सत्र दुस-या दिवशी असेल तर धरून पुनरनियोजित पाठटाचण करून आणावयास सांगावे, शिक्षक प्रशिक्षकाने पुनरअध्यापनाची पाठ टाचणे तपासून योग्य मार्गदर्शन करावे.

८) पुनरनियोजित पाठाचे पुनरध्यापन सत्र शक्यतो दुस-या गटात व्हावे. अध्यापन सत्राप्रमाणेच निरीक्षणाची योजना असावी. प्रत्येक छात्राध्यापकास त्या त्या कौशल्य संपादनातील अपेक्षित पातळी प्राप्त होईपर्यंत प्रत्याभरण - पुनरनियोजन-पुनरध्यापन हे सत्र चालू राहावे.

९) एका कौशल्यासाठी वेळेचे नियोजन साधारणपणे असे असावे.

तात्विक माहिती — नमुना पाठ व चर्चा	३ तासिका
पाठनियोजन व पाठघटक माहिती व चर्चा	१ तासिका
पाठनियोजन	१.५ तासिका
अध्यापन सत्र व चर्चा	३ तासिका
पुनरनियोजन	१.५ तासिका
पुनरध्यापन सत्र व चर्चा	४ तासिका

१४ तासिका

पाच कौशल्यांचा एका सरावचक्रासाठी अंदाजे ५० तास (अथवा ६० तासिका) लागतील सूक्ष्म अध्यापनाची प्रारंभिक माहिती सांगण्यासाठी २.५ तास (अथवा ३ तासिका) लागतील.

१०) एकात्मिकरण पाठाची तात्विक माहिती, नमुना पाठ व चर्चा, पाठनियोजन आणि घटक निवडीची तत्वे यावर २ व्याख्याने द्यावीत.यासाठी अंदाजे २ तास लागतील.

११) एकात्मिकरणाचा एक पाठ १५ ते २० मिनिटांचा असावा. विद्यार्थ्यांना पाठनियोजनासाठी मार्गदर्शन करावे.त्यासाठी २ तास द्यावेत.

१२) एकात्मिकरण पाठ सुरु करण्यापूर्वी पाठ नियोजन थोडक्यात पासून पहावे अपेक्षित ती सर्व कौशल्ये आणि त्यातील घटक आलेले आहेत का याकडे लक्ष पुरवावे. एका एकात्मिक पाठाच्या सरावाचे प्रत्याभरणासह काम अंदाजे १२ तासात पूर्ण करावे.(यासाठी दीड ते दोन दिवस लागतील)

अहवालाची रुपरेषा :

- १) छात्राध्यापकांने सूक्ष्म अध्यापनाची व कौशल्यांची तात्विक माहिती असलेली स्वतंत्र वही ठेवावी.
- २) पाठाच्या फाईलमध्ये पाच अध्यापन कौशल्यांच्या अध्यापन आणि पुनरध्यापन सत्राची मिळून दहा पाठ टाचणे. प्रत्येकास इतरांनी केलेले किमान दोन निरीक्षण नोंद तक्ते. एका एकात्मिकरण पाठाची (कच्चे व पक्के अशी दोन)टाचणे व त्याचे निरीक्षणाचे नोंद तक्ते जोडलेले असावेत.

मूल्यमापन पध्दती :

सूक्ष्म अध्यापन सराव कार्यासाठी ३० गुण आहेत.

५ कौशल्य सेतूपाठ अहवाल लेखन

२० गुण ५ गुण ५ गुण = एकूण :- ३० गुण

विद्यार्थ्यांचा प्रत्यक्ष सहभाग, कौशल्य संपादनासाठी प्रत्येक घटकाचा अधिकतम वापर, केलेले प्रयत्न व अहवाल या सर्वांचा विचार करून ३० पैकी गुण द्यावेत.प्रत्येक पाठानुसार गुण देण्याची आवश्यकता नाही.

प्रात्यक्षिक-२ .मूल्यमापन प्रशिक्षण कार्यक्रम

(सैध्दांतिक भागाशी पेपर क्र.०६ शी निगडीत) आणि दिग्दर्शनपाठासहित.

उद्दिष्टे —

- (१) शैक्षणिक मूल्यमापन प्रक्रियेची माहिती देणे.
- (२) शैक्षणिक उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे तयार करण्यास मदत करणे.
- (३) वार्षिक व घटक नियोजन करण्यास मदत करणे.
- (४) घटक चाचणी तयार करणेस मदत करणे.
- (५) पाठ नियोजनांची माहिती देणे.

कालावधी :- ३६ तास

योग्य कालखंड -- सूक्ष्म अध्यापनानंतरचा १ आठवडा (जुलै चा दुसरा आठवडा)

सराव पाठ या प्रात्यक्षिकांच्या पूर्ततेसाठी आवश्यक असा हा तात्विक भाग आहे.

या कार्यक्रमाच्या आठवड्याच्या पहिल्या दिवशी शैक्षणिक मूल्यमापन संकल्पना, वार्षिक नियोजन, घटक नियोजन, प्रश्नप्रकार व घटक चाचणी यावर सविस्तर व्याख्याने आयोजित करावीत या वेळीच पाठ नियोजन व पाठाचे निरीक्षण व मूल्यमापन कोणत्या मुद्यानुसार होणार याची माहिती छात्राध्यापकांना द्यावी.

त्यानंतर प्रत्येक अध्यापन पद्धतीचा किमान एक या प्रमाणे दिग्दर्शन नमुना पाठाचे नियोजन करावे, दिग्दर्शन पाठापूर्वी प्रत्येक पाठाचे टाचण किमान एक दिवस छात्राध्यापकांच्या निदर्शनास आणावे, विद्यार्थ्यांना ते लिहून घेण्यास सांगावे पाठानंतर वर्गात चर्चा घडवून आणावी सर्व प्राध्यापक वर्ग उपस्थित राहून त्यांनी चर्चेत भाग घ्यावयाचा आहे. गुणदोषावर चर्चा सखोल व्हावी.

प्रात्यक्षिक (३) अभिरूप अध्यापन (Situation Teaching)

उद्दिष्टे :- छात्राध्यापकास,

- (१) वर्ग अध्यापन कार्यासाठी आवश्यक अशा अध्यापन पद्धती, साधने, तंत्रे, क्लृप्त्या याविषयीचे आकलन होण्यास मदत करणे.
- (२) पाठ नियोजन तत्वानुसार पाठांचे नियोजन करण्यास मदत करणे.
- (३) अभिरूप परिस्थितीत अध्यापनाचा सराव करण्यास मदत करणे.
- (४) प्रत्याभरणानंतर अध्यापनात योग्य त्या सुधारणा करण्यास मदत करणे.

कालावधी — १० तास

गुण :- १०

योग्य कालखंड -- ऑगस्ट पहिला आठवडा.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग पाठ नियोजन, पाठ निरीक्षण, शालेय क्रमिक पाठयपुस्तके, पाठनियोजन आराखडे, विविध प्रकारचे शैक्षणिक साहित्य.

प्रात्यक्षिक कार्यवाही :-

छात्राध्यापकांच्या प्रथम अध्यापन पध्दतीनुसार गट पाडावेत. गटामध्ये प्रत्येक छात्राध्यापकास त्या विषयाचा कोणत्याही शालेय स्तरावरील एक घटकाचे पाठ नियोजन करण्यास सांगावे हे पाठ नियोजन शिक्षक प्रशिक्षकांच्या मार्गदर्शनाखाली व्हावे. गट कामातील हा पहिला दिवस पाठ नियोजनासाठी वापरावा. दुसरे दिवशी त्याच गटामध्ये अध्यापन करावे. त्यासाठी शिक्षक प्रशिक्षक व दोन छात्राध्यापक यांनी निरीक्षक म्हणून व इतर छात्राध्यापकांनी विद्यार्थी म्हणून काम करावे.

अध्यापनानंतर छात्राध्यापकांच्या चांगल्या बाबी व त्रुटी यांची वस्तुनिष्ठ चर्चा करावी व त्रुटी कशा दूर करावयाच्या, अध्यापनामध्ये कशा व कोणत्या सुधारणा करावयाच्या याचे प्रत्याभरण छात्राध्यापकास द्यावे.

तिस-या व चवथ्यादिवशी दुस-या अध्यापन पध्दतीसाठी हेच कामकाज करावे.

या कृतीसमान ओ.एच.पी. स्लाईड्स याचा वापर करून पाठ घेणेस प्रवृत्त करावे. सराव पाठापैकी पहिल्या दोन पाठांचे संबंधीत अध्यापकांकडून मार्गदर्शन घेऊन ते पाठ या कृतिसत्रात द्यावेत.

अहवाल रुपरेषा :-

- (१) शैक्षणिक मूल्यमापन, उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे, पाठ नियोजन यांच्या तात्विक माहितीची नोंदवही.
- (२) आपल्या अध्यापन पध्दतीनुसार दोन विषयांच्या दिग्दर्शन पाठाची पाठ टाचणे.
- (३) या दोन दिग्दर्शन पाठांची निरीक्षण नोंद (शिक्षक प्रशिक्षकाचे दिग्दर्शन पाठ)
- (४) स्वतःच्या अध्यापन पध्दतीच्या विषयांच्या दोन पाठांची टाचणे.
- (५) अध्यापनात दर्शविलेल्या बाबी (चांगलया व त्रुटी) आणि प्रत्याभरण यांच्या नोंदी.

मूल्यमापन :- दोन पाठास १० गुण (५ + ५)

प्रात्यक्षिक—४ सराव पाठ प्रशिक्षण

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास,

- १) वर्ग अध्ययन कार्यासाठी आवश्यक अशा अध्यापन पध्दती, तंत्रे व क्लृप्त्या या विषयी माहिती मिळविण्यास मदत करणे.
- २) पाठ नियोजन तत्वानुसार विविध पाठांचे नियोजन करण्यास मदत करणे.
- ३) अध्यापनाचा सराव देऊन अध्यापन पध्दती आत्मसात करण्यास मदत करणे.
- ४) वास्तव परिस्थितीत अध्यापन कार्याची संधी देऊन त्याची परिणामकारकता आजमाविण्यास मदत करणे.

कालावधी : २१४ तास.

गुण :- ११०

योग्य कालखंड : सूक्ष्म अध्यापनानंतर - ऑगस्ट १ ल्या आठवड्यापासून डिसेंबर शेवटच्या आठवड्या अखेर पर्यंत ६ + ६ सुटे सराव पाठ पूर्ण करणे.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक भाग : सूक्ष्म अध्यापन सराव प्रशिक्षण व दिग्दर्शित पाठ कार्यक्रम पूर्ण झालेला असावा.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली : पाठ्यपुस्तके, शैक्षणिक साधने, पाठ टाचणे, निरीक्षण नोंद तक्ते , सराव पाठ शाळांचे पूर्ण सहकार्य व सुविधांची उपलब्धता, शाळेतील शिक्षकांचे सहकार्य.

प्रात्यक्षिक आशय व आयोजन : सरावपाठ प्रशिक्षण हे वर्षभर चालणारे प्रात्यक्षिक काम आहे.

सुटे सरावपाठ : शक्यतो डिसेंबर ६ + ६ असे सोळा सुटे पाठ पूर्ण करावेत.

५ + ५ सलग पाठ शालेय अनुभव कार्यक्रमांमध्ये पूर्ण करावेत. यातील एक पाठ घटक चाचणी परीक्षेचा असावा.

प्रात्यक्षिक (५) आशययुक्त अध्यापन पद्धती

कालावधी—३० तास.

एकूण गुण — २०

आशययुक्त अध्यापनावरील घटक विविध पद्धतीच्या पेपरमध्ये आहेत. हे घटक स्वतंत्रित्या शिकविण्याऐवजी कृतिसत्रातून पूर्ण करावेत. क, तिसत्र एक आठवड्याचे असावे यामध्ये आशययुक्त अध्यापन संबोध, विषयसंरचना, अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, या आशय विश्लेषण व आशययुक्त अध्यापनाच्या पाठांचे नियोजन यावर व्याख्याने आयोजित करावीत. व्याख्यानानंतर तत्संबंधी प्रात्यक्षिके पूर्ण करावीत. आशययुक्त अध्यापनाच्या पाठाचे मार्गदर्शन याच कालावधीत द्यावयाचे असून प्रत्यक्ष पाठ सराव पाठशालेत वास्तव परिस्थितीत सोयीनुसार पूर्ण करून घ्यावेत. त्याचा अहवाल खालील प्रमाणे सादर करावा.

(१) विषय संरचना निर्मिती (तक्ते)

(२) पाठ्यक्रम पृथक्करण

(३) पाठ्यपुस्तक विश्लेषण

(४) एका घटकाचे आशय विश्लेषण

(५) पाठ टाचणे (दोन) या सर्वासाठी एकत्रितपणे १० गुण व

पाठासाठी ५ + ५ = १० गुण द्यावेत.

प्रात्यक्षिक —६ प्रतिमानाचा वापर करून अध्यापन

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास,

- १) अध्यापनाच्या प्रतिमानांचा परिचय करून देणे.
- २) अध्यापन — पद्धती व प्रतिमाने यातील फरक सांगणे.
- ३) प्रतिमानानुसार पाठ टाचण तयार करण्याची क्षमता विकसित करणे.
- ४) प्रतिमानाचा वापर करून अध्यापन करणे.

कालावधी : २२ तास

गुण — २०

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक भाग - सूक्ष्म अध्यापन, सुट्या सराव पाठापैकी किमान ४ पाठ पूर्ण झालेले असावेत.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली- पाठ्यपुस्तके, शैक्षणिक साधने, प्रतिमानाच्या संरचना, प्रतिमानानुसार पाठ टाचणांचे नमुने, निरीक्षण नोंद तक्ते.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग — पेपर क्रमांक ५, विभाग १ मधील घटक क्रमांक २ मध्ये

अध्यापनाची प्रतिमाने या भागाचा समावेश आहे. या प्रात्यक्षिकापूर्वी या भागाचे अध्यापन पूर्ण करावे. प्रतिमानांचे गटवार वर्गीकरण, प्रत्येक गटामध्ये येणारी प्रतिमाने, त्यांची उद्दिष्टे याही बाबींचे त्यावेळी अध्यापन करावे.

या प्रात्यक्षिकाची सुरुवात व्याख्यांनानी होईल छात्राध्यापकांनी प्रतिमानांच्या सामाजिक वर्तन, माहिती प्रक्रियाकरण व वर्तन परिवर्तन या तीन गटातील प्रतिमानापैकी भूमिका पालन (Role playing) संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान (Concept attainment)उद्गामी विचार (Inductive thinking) अग्रत संघटक (Advance Organiser) . अभिरूपता, (Simulation)पृच्छा प्रशिक्षण प्रतिमान (Inquiry Training) कोणत्याही दोन प्रतिमानांची निवड करावी ही अपेक्षा आहे. कृतिसत्रांच्या पहिल्या दोन दिवसांमध्ये शिक्षक पृच्छा प्रशिक्षण प्रतिमान वरील पैकी.प्रशिकाने वरील प्रत्येक प्रतिमानाची माहिती देऊन त्या प्रतिमानावर आधारित अध्यानाचे दिग्दर्शन करावे. या प्रतिमानपाठांचे टाचण अध्यापनापूर्वी काचफलकामध्ये लावून छात्राध्यापकांना लिहून घेणेस सांगावे.

तिस-या व चौथ्या दिवशी प्रथम अध्यापन पद्धतीनुसार छात्राध्यापकांचे गट करावेत. दोन भिन्न गटामधील प्रतिमानांची निवड करून दोन पाठ टाचणे शिक्षक — प्रशिक्षकांच्या मार्गदर्शनाखाली तयार करावीत व या टाचणानुसार विद्यार्थ्याने सहाध्यायी (Peer Group) पाठ घ्यावेत.

प्रात्यक्षिक --७

I.T. Lesson

माहिती तंत्रविज्ञानाचा वापर करून अध्यापन

या प्रात्यक्षिकामध्ये प्रशिक्षणार्थ्याने माहिती तंत्रविज्ञानाचा वापर करून संगणकाच्या सहाय्याने आपल्या प्रथम अध्यापन पद्धतीच्या एका पाठयांशाचे अध्यापन करणे अपेक्षित आहे. यासाठी प्रामुख्याने खालील बाबी विचारात घेणे गरजेचे आहे.

१) पाठयांश लहान असावा.

२) पाठयांशामध्ये क्लिष्ट किंवा अमूर्त संकल्पना असाव्यात, ज्यासाठी संगणकाचा वापर अनिवार्यच असेल.

३) पाठयांशाचे रूपांतर अशा मुद्द्यांमध्ये करता यावे, की ज्यांच्या पॉवर पॉईंट स्लाईड्स तयार करता येतील.

कालावधी : ६ तास

गुण १०

कार्यवाही :

हे प्रात्यक्षिक खालील टप्प्यानुसार पूर्ण करावे:

१) पाठयांश निवड

२) पाठयांश विश्लेषण- संज्ञा, संबोध, उपमुद्दे, नियम इ.

३) पाठयांश समृद्धी- इंटरनेटचा वापर करून वेगवेगळ्या साईट्स वरून चित्रे, माहिती शोधावी व पाठयांशातील प्रत्येक मुद्द्यांमध्ये ती समाविष्ट करावी.

४) उप-मुद्द्यांचा क्रम निश्चित करावा, की जेणेकरून स्लाईडचा क्रम निश्चित होईल.

५) पॉवर पॉईंट स्लाईड्स तयार करण्यासाठी सर्व ॲप्लिकेशनचा वापर करावा.

६) वर्ड डॉक्युमेंटचा वापर करून आकारिक व साकारिक मूल्यमापनाचे प्रश्न तयार करावेत, या ठिकाणी ग्राफ, चार्टस् चा वापर करावा.

७) शक्य असेल व उपलब्ध असेल तर मल्टीमेडीया/ मायक्रोसॉफ्ट एनकार्टा चा वापर करावा.

८) शक्य नसल्यास ऑडीओ स्वतः करावे.

साधारणतः १५ ते २० मिनिटे अध्यापन करावे.

प्रत्येक प्रशिक्षणार्थ्याने एक पाठयांश निवडावा व स्वतंत्ररित्या पाठ तयार करावा, पाठयांश लहान असल्याने पुनरावृत्ती टाळावी.

गुणदान :

१) पाठयांश समृद्धी मध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर	१० गुण
२) अध्यापन नियोजन- पॉवर पॉईंट, एक्सेल, वर्ड, मल्टीमेडीयाचा वापर	१० गुण
३) प्रत्यक्ष अध्यापन	१० गुण
<hr/>	
एकूण ३० गुण	

एकूण ३० गुणांचे रूपांतर १० गुणांमध्ये करावयाचे आहे.

या प्रात्यक्षिकाचे काम वर्षभर संगणकाच्या उपलब्धतेनुसार करावयाचे आहे. १० प्रशिक्षणार्थ्यांचा एक गट एका शिक्षक प्रशिक्षकाकडे असेल. गटामध्येच अध्यापनाचे काम करावयाचे आहे.

आधार सामुग्री- संगणक आणि इंटरनेट कनेक्शन

प्रात्यक्षिक कार्य - ८

शिक्षकाच्या व्यक्तिमत्व विकासाशी संबंधीत प्रात्यक्षिके या गटामध्ये पुढील प्रात्यक्षिकांच्या अंतर्भाव होतो.

१) समाजसेवा	२० गुण
२) समाजोपयोगी उत्पादक कार्य	२० गुण
३) शारीरीक व आरोग्य शिक्षण	२० गुण
४) सृजनशीलता व व्यक्तिमत्व विकास	२० गुण
५) शैक्षणिक साधन निर्मिती	२० गुण

या गटातील प्रात्यक्षिके वर्षातून एखादयावेळी आयोजित केल्यास त्यातून उद्दिष्ट साध्यता होणार नाही. म्हणूनच ही सर्व प्रात्यक्षिके वर्षभर सातत्याने आयोजित केल्यास त्यातून योग्य निष्पत्ती प्राप्त होणार आहे. म्हणून महाविद्यालयांनी या प्रात्यक्षिकांचे आयोजन खालील पद्धतीने करावे. विद्यार्थ्यांचे एकूण चार गट करावेत. आठवडयाच्या प्रत्येक शुक्रवारी एक तास चार गटाचे विद्यार्थी एकाच वेळी (१) ते (४) क्रमांकाच्या प्रात्यक्षिकांचे कार्य करतील. २० ते २५ विद्यार्थ्यांचा एक गट समाजसेवा करील. त्याच वेळी दुसरा गट समाजोपयोगी उत्पादन कार्य करेल. तिसरा गट शारीरीक व आरोग्य शिक्षणात सहभागी होईल व चौथा गट सांस्कृतिक कार्यक्रमाची तयारी करेल. प्रत्येक आठवडयात हे गट फिरते राहतील अशा प्रकारे विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना कृतीचा ताण न येता वर्षभर सातत्याने या कृती कराव्यात.

प्रात्यक्षिकासाठी कालावधी :-

सूक्ष्माध्यापन, पाठदिग्दर्शन व मूल्यमापन कृतिसत्र इत्यादी प्रात्यक्षिके संपल्यानंतर या गटातील प्रात्यक्षिकांची सुरुवात करावी व सरावपाठ परीक्षेपूर्वी ती पूर्ण करावीत.

तात्विक भागाचे नियोजन :-

या प्रात्यक्षिकांना सुरुवात करण्यापूर्वी एक आठवडा समाजसेवा एस.यु.पी.डब्ल्यू. व शारीरिक या प्रात्यक्षिकांच्या रोज एक याप्रमाणे प्रत्येक एस.यु.पी.डब्ल्यू. व शारीरिक शिक्षण या प्रात्यक्षिकांच्या रोज एक याप्रमाणे प्रत्येक प्रात्यक्षिकांच्या एकूण पाच व्याख्यानांचे आयोजन करावे या विभागाशी संबंधित प्राध्यापकांनी ही व्याख्याने द्यावीत.

प्रात्यक्षिक कार्य

(९) समाजसेवा

छात्राध्यापकास,

- (१) समाजासमवेत काम /समाजसेवा या संबंधांचे आकलन होण्यास मदत करणे.
- (२) समाज ही संकल्पना तसेच समाजाचे योगदान आणि समाजातील संस्थांचे समाजविकासातील योगदान या विषयीचे ज्ञान मिळविण्यास मदत करणे.
- (३) समाजविकासासाठी असणा-या विविध कार्यक्रमांचा व सेवांचा परिचय करून देणे.
- (४) समाज व शैक्षणिक संस्था यातील आंतरक्रियेची गरज आकलन करण्यास मदत करणे.
- (५) सामाजविकासातील समाजासमवेत काम करण्याची प्रेरणा निर्माण करणे व अशा कार्यक्रमात सहभागी होण्यास मदत करणे.
- (६) श्रमप्रतिष्ठा , सामाजिक बांधिलकी, सहकार्य, सहानुभूती या विषयींचे महत्व समजण्यास मदत करणे आणि अशा गुणांचा विकास करणे.
- (७) समाजाचा घटक म्हणून शिक्षकाने पार पाडावयाची जबाबदारी व भूमिका अवगत होण्यास सहाय्य करणे.
- (८) सामाजिक समस्यांचे आकलन होण्यास व त्या सोडविताना शिक्षकाचे करावयाच्या कार्याचे आकलन होण्यास मदत करणे.
- (९) राष्ट्रीय उभारणी व राष्ट्रीय विकासाच्या कार्यक्रमात सहभागती होण्यास मदत करणे.

कालावधी — १० तास. आठवडयातून एका गटास एक तासिका

गुण — २०

वर्षभर सात्याने घ्यावयाच्या कार्यक्रमासाठी गट करून आठवडयातून एक दिवस (शक्यतो शुक्रवार) पूर्ववश्यक तत्विक भाग : सैध्दांतिक पेपर १ मधील घटक यांचे अध्यापन झालेले असावे. समाजाची कल्पना, समाज व शाळा संबंध, समाजातील संस्था यांची माहिती मिळालेली असावी.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली : कार्यक्रमाच्या स्वरूपानुसार साधने व सुविधा, नोंदतक्ते , सामाजातील संस्था व व्यक्तींचे सहकार्य या बाबी आवश्यक आहेत.

प्रात्यक्षिक कार्याचा आशय व नियोजन :-

प्रात्यक्षिक कार्याची प्रत्यक्ष सुरुवात करण्यापूर्वी समाजसमवेत काम / समाजसेवा या विषयीची तात्विक माहिती विद्यार्थी शिक्षकांना द्यावयास हवी. शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमातील आवश्यक विषयात नसलेली माहिती व्याख्यानाद्वारे दिली जावी. यासाठी किमान ५ व्याख्याने आयोजित करावीत. समाजसेवा विभाग ज्या शिक्षक प्रशिक्षकाकडे सोपविला आहे त्याने ही व्याख्याने द्यावीत. या पाच व्याख्यानातून समाजसेवेत काम /समाजसेवा संबोध, शिक्षण ही समाजाधारित प्रक्रिया, शिक्षणसंस्थांचे समाजविकासातील योदान, त्यांचे परस्पर विकास संबंध, शिक्षक आणि समाज, समाजसमवेत कामाची पद्धती या गोष्टींची चर्चा करावी. यापैकी पेपर १ मध्ये झालेल्या भागांची पुनरावृत्ती न करता उजळणी स्वरूपाची चर्चा व्हावी.

समाजासमवेत काम/ समाजसेवा या कार्यक्रमाचे आयोजन तीन स्तरावर करता येईल. हे स्तर असे महाविद्यालयीन स्तर, शालेय स्तर, सामाजिक स्तर.

कोणत्या स्तरावर व कशा पद्धतीने काम करावयाचे हे त्या त्या महाविद्यालयाने ठरवावे, नमुन्यादाखल विविध स्तरावर करता येण्याजोग्या कार्यक्रमाची यादी खाली दिली आहे.

महाविद्यालयीन स्तर :-

परिसर सफाई, सुशोभन, वृक्षारोपण, वृक्षसंवर्धन, श्रमदान, उपहारगृह व्यवस्थापन, विविध वस्तूभांडार व्यवस्थापन, ग्रंथालयीन सेवा, विकासनिधी उभारण्यासाठी प्रयत्न, महाविद्यालय विकास कार्यक्रमात सहभाग, समाजहितासाठी उपयोगी भिक्तीपत्रकाची अथवा त्रिमित चित्रांची निर्मिती इत्यादी यातील कामे महाविद्यालयात वेळोवेळी करावीत.

शालेय स्तर :-

शालेय आवाराचे सुशोभन, आरोग्यविषयक कृतीसत्रांचे अथवा शिबीरांचे आयोजन, कच्च्या विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र मार्गदर्शन वर्गाचे व्यवस्थापन ,विषययोजनांचे समायोजन करण्यात सहभाग, शालोपयोगी शैक्षणिक साहित्याची निर्मिती, शाळेसाठी श्रमदान, पालक शिक्षक संघात सहभाग, शाळेसाठी वृक्षारोपण व वृक्षसंवर्धन, विद्यार्थ्यांसाठी अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्यक्रमांचे आयोजन १० वी विद्यार्थ्यांसाठी शैक्षणिक व व्यावसायिक परिषदेचे आयोजन , नेतृत्व प्रशिक्षण वर्गाचे शालेय विद्यार्थ्यांसाठी आयोजन इत्यादी यातील कामे शालेय अनुभव कार्यक्रमांचे वेळी करता येतील.

सामाजिक स्तर :-

श्रमदान, वृक्षारोपण व वृक्षसंवर्धन, रस्ता दुरुस्ती , सफाई अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्यक्रम, व्यसनमुक्ती चळवळ, साक्षरता, प्रसारक कार्यक्रम, लोकसंख्या परिणाम जागृती कार्यक्रम, सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन, सामाजातील समाजविकास संस्थांचा अभ्यास व त्या कामात सहभाग, सामाजातील एखाद्या विभागाचे सर्वेक्षण व त्याच्या अडचणी सोडविण्यात कृतियुक्त सहभाग, आरोग्य शिबीरांचे आयोजन, स्वयंरोजगार कार्यक्रमाची माहिती देणा-या शिबीराचे आयोजन समाजातील युवकांसाठी नेतृत्व प्रशिक्षण शिबीराचे आयोजन इत्यादी यातील कामासाठी शिबीराची योजना हवी.

अहवालाची रुपरेषा :-

अहवालात चार स्वतंत्र विभाग असावेत (१) तात्विक भागांची माहिती (२) महाविद्यालयीन स्तरावर केलेल्या समाजसेवकार्याचा अहवाल (३) शालेय स्तरावर केलेल्या समाजसेवा कार्याचा अहवाल (४) सामाजिक स्तरावर केलेल्या समाजसेवा कार्याचा अहवाल.

मूल्यमापन पद्धती :-

या प्रात्यक्षिक कार्याचे मूल्यमापन प्रक्रिया तसेच निष्पत्ती या दोन पातळ्यावर व्हावे प्रक्रिया पातळीवरील मूल्यमापनासाठी पदनिश्चयन श्रेणीयुक्त नोंदतक्ते तयार करावेत. त्यात छात्राध्यापकात विकसित करावयाच्या गुणांचा समावेश करावा. काम चालू असतानाच सातत्याने हे मूल्यमापन करावे.यासाठी १० पैकी गुण द्यावेत.निष्पत्ती पातळीवरील मूल्यमापनात केलेले कार्य तसेच अहवाल यांचा विचार करुन १० पैकी गुण द्यावेत.

प्रक्रिया	निष्पत्ती.
१० गुण	१० गुण २० गुण.

प्रात्यक्षिक (१०) समाजोपयोगी उत्पादक कार्य (एस.यु.पी.डब्ल्यू)

उद्दिष्टे — छात्राध्यापकास

- १) समाजोपयोगी उत्पादक कार्याचे संबोधाचे आकलन होण्यास मदत करणे.
- २) माध्यमिक स्तरावरील विविध क्षेत्रांची प्रक्रियांची ओळख करुन घेण्यास मदत करणे.
- ३) वरील कार्याचा अनुभव मिळेल अशा कार्यक्रमांची योजना आखणे.
- ४) त्यांच्याशी संबंधीत कौशल्य प्राप्त करण्यास मदत करणे.
- ५) सहजसाध्य व टाकाऊ वस्तूंचा उपयोग करुन निर्मितीक्षमता निर्माण करण्यास मदत करणे.
- ६) प्रदर्शनास वस्तू मांडणीचे कौशल्य निर्माण करणे.

एकूण तासिका—१०

गुण--२०

कालावधी — १० आठवडयातून १ तासिका १ गटासाठी.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन —

समाजोपयोगी उत्पादक कार्य यांच्या प्रात्यक्षिकांच्या आयोजनासाठी महाविद्यालयातील एका शिक्षक प्रशिक्षकाची विभागप्रमुख म्हणून नियुक्ती करावी. प्रात्यक्षिक कार्य घेण्यापूर्वी विभाग प्रमुखांनी किंवा शाळेतील / समाजातील तज्ञ व्यक्तीला संपर्क साधून त्यांच्याकडे खालील तात्विक भागांची माहिती द्यावी निवडलेल्या क्षेत्रातील कृतीचे प्रात्यक्षिक कार्याचे दिग्दर्शन करावे.

- १) समाजोपयोगी उत्पादक कार्य -- पार्श्वभूमी व्याख्या.
- २) उद्दिष्टे
- ३) माध्यमिक स्तरावरील विविध क्षेत्रे व कृती.
- ४) प्रदर्शने भरविण्यासंदर्भातील माहिती.
- ५) प्रात्यक्षिक कृतींचा अहवाल.

समाजोपथांची उत्पादक कार्यातील माध्यमिक स्तरावर असलेल्या अनेक प्रात्यक्षिक कार्यापैकी किमान दोन कृती प्रत्येक छात्राध्यापकाकडून पूर्ण करून घ्याव्यात. एकाचवेळी एकाच गटाकडून कृती करून घ्यावी (आयोजनासाठीच्या सूचना प्रात्यक्षिक गट ब च्या सुरुवातीस दिलेल्या आहेत.)

मूल्यमापन पद्धती :-

या प्रात्यक्षिक कार्याचे मूल्यमापन प्रक्रिया तसेच निष्पत्ती या दोन पातळ्यावर व्हावे. प्रत्येक वस्तू तयार करताना आणि प्रत्येक वस्तू तयार झाल्यानंतर मूल्यमापनासाठी पदनिश्चयन श्रेणीयुक्त नोंद तक्ते तयार करावेत. वस्तू तयार झाल्यानंतर गटानुसार प्रदर्शन भरावावे.

प्रक्रिया	निष्पत्ती	अहवाल लेखन	
०७ गुण	०८ गुण	०५ गुण	= २० गुण.

अहवालाची रुपरेषा :-

अहवालात तात्विक भागाची माहिती यामध्ये प्रस्तावना, अनुक्रमणिका, समाजोपयोगी उत्पादक कार्याची संकल्पना, व्याख्या, उद्दिष्टे, माध्यमिक स्तरावरील विविध क्षेत्र व संबंधीत कृती, प्रत्यक्ष वस्तू तयार केलेल्या कृतीचा अहवाल इत्यादी बाबींचा समावेश असावा.

प्रात्यक्षिक --(११) शारीरिक व आरोग्य शिक्षण.

उद्दिष्टे — छात्राध्यापकांना.

- (१) शारीरिक शिक्षणाची माहिती देणे.
- (२) शारीरिक शिक्षणाचे शालेय अभ्यासक्रमातील स्थान व मानवी जीवनातील स्थान याची माहिती देणे.
- (३) सांघिक व वैयक्तिक खेळांची मोजमापे, नियम व आराखड्यासह माहिती देणे.
- (४) खिलाडूवृत्ती जोपासण्यास मदत करणे.
- (५) सुदृढ व निरोगी शरीरयष्टी निर्माण करण्यास मदत करणे.

कालावधी :-१० तास. आठवड्यातून एका गटास एक तासिका गुणे —२०

प्रात्यक्षिक कार्याचा आशय :-

शारीरिक शिक्षणाचे अनन्यसाधारण महत्त्व लक्षात घेऊन खालील एकूण पाच तासिकांचे आयोजन करणे.

- (१) शारीरिक शिक्षणाचा इतिहास.
- (२) शारीरिक शिक्षणाचे शालेय अभ्यासक्रमातील स्थान.
- (३) शारीरिक शिक्षणाचे मानवी जीवनाशी स्थान.
- (४) काही वैयक्तिक व सांघिक खेळांचा इतिहास.
- (५) काही खेळांच्या क्रिडांगणाचे आराखडे, मोजमापे व नियम पोषाख काही खेळांची प्रात्यक्षिक दाखवावीत.

उदा: स्थिर लांब उडी, गोळाफेक, यासाठी वर्षभरात सरावासाठी काही तासिका ठेवाव्यात,

कार्यवाही व गुणदान :-

महाविद्यालयातील एक शिक्षक प्रशिक्षकाची विभागप्रमुख म्हणून नियुक्ती करावी. प्रमुखांनी छात्राध्यापकांचे गट पाडावेत. संबंधीत गटातील छात्राध्यापकांना नियोजनात सहभागी करून घेऊन सर्व कृती पूर्ण करून घ्याव्यात. प्रत्येक छात्राध्यापकांच्या प्रत्येक कृतीच्या मूल्यमापनासाठी श्रेणीयुक्त तक्ते तयार करावेत. वर्षभर आठवड्यातून एक तासिका एक गटासाठी हे प्रात्यक्षिक राबवावे. यामध्ये पुढील कृती करून घ्याव्यात.

(१)	प्रशिक्षणार्थ्यासाठी आरोग्य तपासणीचे आयोजन करावे.	४
(२)	योगांची प्रात्यक्षिके करवून घ्यावीत.	४
(३)	शारिरिक क्षमता चाचणी किमान ४	८
(४)	अहवाल लेखन	४

-

२०

For physical ability for Men and Women used following Table.

Table-(Men)

No.	Item	Minimum Standard to be achieved
1	Running 100 m	17 Sec.
2	Standing Broad Jump	5.5 Ft.
3	Throwball (Cricket)	160 Ft.
4	Walking-5 Kilometers	1 Hr
5	Chin-ups	5 Ft
6	Putting the Shot (16 lbs)	18 Ft.
7	Fandas 25	2 Mt.
	Baithakas 50	1 Mt.
Table-II (Women)		
1	Running 50 M	10 Sc.
2	Standing Broad Jump	4.5 Ft
3	Throwball (Football)	40 Ft.
4	Skiping (1 Minute)	75 times.
5	Putting the Shot (8 lbs)	10 Ft.
6	Hoppinf-25 M	12 Sec.
7	Shuttle Race 4 x 25 m	30 Sec.

अहवाल लेखन :-

अहवालात प्रास्ताविक, अनुक्रमणिका, पाच व्याख्यानांची सविस्तर माहिती काही खेळांचे क्रीडांगण, आराखडे, व नियम प्रात्यक्षिक कार्याची यादी, खेळतांना/कृती योग वर्ग , आरोग्यतपासणी इत्यादी वृत्तांत गट मार्गदर्शकाचे प्रमाणपत्र इत्यादी बाबींचा समावेश असावा.

प्रात्यक्षिक- (१२) सृजनशीलता व व्यक्तिमत्व विकास.

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास.

- (१) स्वतःच्या गुणदर्शनास संधी देणे.
- (२) संप्रेषण कौशल्ये विकसित करण्यास मदत करणे.
- (३) राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय घडामोडीवर चर्चा करण्यास मदत करणे.

(४) विविध सांस्कृतिक उपक्रमांच्या स्पर्धांच्या नियोजन व मूल्यमापनास मदत करणे.

(५) अवांतर वाचनासाठी प्रेरणा देणे.

कालावधी : १० तास. आठवड्यातील (शक्यतो शनिवार) एक तास सादरीकरण. गुण :- २०

आठवड्यातील एक तास एका गटासाठी (शक्यतो शुक्रवारी) पूर्वतयारी.

आवश्यक आधार प्रणाली :- वृत्तपत्रे, मासिके, उत्तम ग्रंथ, सांस्कृतिक कार्यक्रमासाठी लागणारे साहित्य, सी.डी.इत्यादी.

प्रात्यक्षिकाचे नियोजन व मूल्यमापन :-

हे प्रात्यक्षिक वर्षभर सातत्याने चालू रहावे. त्यासाठी वेळापत्रकात प्रत्येक शुक्रवारी एक तास पूर्वतयारीसाठी व शनिवारी एक तास कार्यक्रमाच्या सादरीकरणासाठी द्यावा. १० ते १२ विद्यार्थ्यांचा एक गट करावा. त्यासाठी एक मार्गदर्शक नियुक्त करावा या प्रात्यक्षिकामध्ये खालील बाबींचा समावेश असावा.

(१)	महाविद्यालय सुरु होण्याचा पहिला दिवस स्वतःची ओळख करून देणे.	२
(२)	सुविचार लेखन व परिपाठ (हजेरी क्रमांकानुसार रोज एकावर जबाबदारी द्यावी)	३
(३)	आठवड्यातील महत्वाच्या घटनांची वृत्तपत्र कात्रणे आणून चर्चा
(कोणत्याही एक शनिवारी हा उपक्रम घ्यावा)	३
(४)	क्रमिक पुस्तकाव्यतिरिक्त एक उत्तम ग्रंथाची एका गटाने चर्चा करणे.
(कोणत्याही एका शनिवारी हा उपक्रम घ्यावा)	३
(५)	महिन्यातून एका स्पर्धेचे नियोजन (निबंध वक्तृत्व, काव्या इत्यादी)	३
(६)	जयंती, पुण्यतिथी, राश्ट्रीय दिन, यासारख्या कार्यक्रमांच्या नियोजनाची जबाबदारी
प्रत्येक गटास द्यावी व एक मार्गदर्शक त्यास जोडावा.	४
(७)	अहवाल	२

२० गुण

वर्षाच्या सुरुवातीसच गटविभागणी व वर्षभर करावयाच्या कार्यक्रमांचे नियोजन करावे. वार्षिक पाठ परीक्षेपूर्वी हे प्रात्यक्षिक पूर्ण होईल याची खबरदारी घ्यावी. परीक्षाकाळात या उपक्रमांचे आयोजन टाळावे.

प्रात्यक्षिक (१३) शैक्षणिक साधन निर्मिती.

उद्दिष्टे — छात्राध्यापकास

- (१) आकर्षक शैक्षणिक साधने निर्माण करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- (२) शैक्षणिक साधन निर्मितीसाठी आवश्यक कौशल्ये प्राप्त करण्यास मदत करणे.
- (३) अध्यापनामध्ये शैक्षणिक साधनांचा उपयोग करण्यास प्रवृत्त करणे.

कालावधी -- १० तास (२ दिवस)

गुण:- २०

योग्य कालखंड -- सुटे सरावपाठ सुरु होण्यापूर्वीचा आठवडा.

प्रात्यक्षिकासाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग —

शैक्षणिक साधनांचे वर्गीकरण , अध्यापनामध्ये शैक्षणिक साधनांच्या वापराचे महत्व यावर १ व्याख्यान आयोजित करावे. शक्य झाल्यास साधने बनविणा-या तज्ञ व्यक्तींना बोलावून प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करावे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली :-

तक्ते प्रतिकृती इत्यादी बनविण्यासाठी कागद, फेव्हिकॉल, रंग, कात्री, थर्मकोल इत्यादी साहित्य आवश्यकतेनुसार.

आयोजनाची पद्धती :-

पहिल्या दिवशी तात्विक भागावर एक व्याख्यान द्यावे. त्यानंतर तज्ञांकरवी विविध प्रकारच्या शैक्षणिक साधनांच्या निर्मितीची प्रात्यक्षिके दाखवावीत. दुस-या व तिस-या दिवशी विद्यार्थ्यांची गट विभागणी करावी. प्रत्येक गटासाठी एक मार्गदर्शक असावी गटामध्ये विद्यार्थी एक दिवस प्रथम अध्यापन पद्धतीसाठी एक साधन तयार करतील तर दुस-या दिवशी द्वितीय अध्यापन पद्धतीसाठी एक साधन तयार करतील. साधने विद्यार्थ्यांनी स्वतः गटामध्ये करणे अपेक्षित आहे. सर्व मार्गदर्शन करावे. (बाजारातील तयार साधने स्वीकारू नयेत) वर्षभर विद्यार्थ्यांनी सरावपाठात शैक्षणिक साधनांचा वापरकरावा यासाठी त्यांना मार्गदर्शन करावे. वर्णाच्या शेवटी (जानेवारीचा शेवटचा आठवडा) विद्यार्थ्यांनी बनविलेल्या शैक्षणिक साधनांचे प्रदर्शन भरवावे.

मूल्यमापन पद्धती

दोन शैक्षणिक साधनांसाठी २० गुण म्हणजेच प्रत्येकी १० गुण आहेत. गट मार्गदर्शक प्राध्यापकाने आपल्या गटातील विद्यार्थ्याने बनविलेल्या शैक्षणिक साधनांची एकंदरीत गुणवत्ता तपासून त्या दोन साधनासाठी १०+१० गुण द्यावेत. (यांच्या स्वतंत्र अहवालाची गरज नाही) विद्यार्थ्यांचा सहभाग, कार्यातील कुशलता, साधनाची आकर्षकता, आकार इत्यादीचा विचार करून प्रत्येक साधनासाठी १० पैकी गुणदान करावे.

प्रात्यक्षिक — १४

एकूण गुण :- १००

विषयाशी संबंधित प्रात्यक्षिक. (**Practical related to theory course.**)

उद्दिष्टे :-

१. सैध्दांतिक विषयाची पूर्व तयारी करून घेणे.
२. सैध्दांतिक विषयाच्या अध्यायनामध्ये प्राविण्य मिळविण्यास मदत करणे.
३. विद्यार्थ्यांची बौद्धिक कुवत आजमावणे.

कालावधी :- ४० तास.

गुण:-६०

प्रत्येक पेपरशी संबंधित असलेले प्रात्यक्षिक हे प्रत्येकी १० गुणांचे असेल, प्रत्येक पेपरसाठी दिलेली सर्व प्रात्यक्षिके करणे आवश्यक आहे. ही प्रात्यक्षिके करताना विद्यार्थ्यांचे समान गट करावेत हा प्रत्येक गटाला एक या प्रमाणे प्रात्यक्षिक द्यावे ते प्रात्यक्षिक पेपर मधील ज्या विभागाशी संबंधित असेल तो विभाग शिकवणा-या संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकांनी ते प्रात्यक्षिक तपासावे पेपर क्रमांक २ साठी असलेले प्रयोग हे दोन विभागात दिलेले आहेत. पहिल्या विभागातील पाच पैकी कोणतेही दोन प्रयोग हे संबंधित विभाग शिकवणा-या प्रशिक्षकानी पूर्ण करून घ्यावेत व दुस-या विभागातील पाच पैकी कोणतेही तीन प्रयोग हे दुसरा विभाग शिकवणा-या शिक्षकांनी पूर्ण करून घ्यावेत. एकूण सर्व पेपरसाठी मिळून प्रात्यक्षिक हे ६० गुणांचे असेल.

प्रात्यक्षिक- १५ स्वाध्याय.

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास

(१) छात्राध्यापकास सतत अभ्यासाची सवय लावणे.

- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकाने शिकविलेल्या भागापैकी किती आत्मसात केले याचा शोध घेणे.
- (४) छात्राध्यापकास स्वयंमूल्यमापनाची सवय लावणे.

कालावधी:- ३० तास.

गुण :- २०

योग्य कालखंड : १५ ऑगस्टपासून पुढे प्रत्येक महिन्यास दोन अथवा तीन याप्रमाणे जानेवारी अखेरपर्यंत.

प्रात्यक्षिकांसाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग : ज्या विषयाचा ज्या घटकांचा प्रपाठ / निबंध असेल तो घटक शिकवून पूर्ण झाला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक आधारप्रणाली : संदर्भ पुस्तके, प्रपाठ / निबंध यासाठी कागद.

प्रात्यक्षिकाचा आशय व आयोजन : प्रत्येक पेपरसाठी २ या प्रमाणे एकूण १२ प्रपाठ/ निबंध छात्राध्यापकाने पूर्ण करावयाचे आहेत. हे प्रपाठ/निबंध परीक्षा पद्धती वातावरणातच पूर्ण करावे.

ज्या घटकांवर प्रपाठ/निबंध द्यावयाचा तो घटक शिकवून झाल्यावर शिक्षक प्रशिक्षकाने त्या घटकांवर किमान तीन प्रश्न छात्राध्यापकांना द्यावेत. त्या प्रश्नांचे स्वरूप वार्षिक प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांप्रमाणे असावे. या तीनही प्रश्नांच्या अपेक्षित उतरांची वर्गात चर्चा करावी. तीनही प्रश्नांची उत्तरे लिहून काढावीत आणि संबंधित शिक्षक प्रशिक्षकास दाखवावीत. शिक्षक प्रशिक्षकाने त्यात आवश्यक असल्यास सुधारणा सुचवाव्यात. त्या दिवशी दिलेल्या तीन प्रश्नापैकी ऐनवेळी कोणताही एक प्रश्न प्रकट करून त्याचेच उत्तर परीक्षापद्धती वातावरणात लिहून घ्यावे.

प्रपाठ/निबंध तपासून छात्राध्यापकांना ते परत करावेत. चांगल्या व निकृष्ट उत्तरावर चर्चा करावी. विद्यार्थी शिक्षकांना आपले प्राविण्य समजावे. प्रपाठ/निबंध यात अंतर्गत मूल्यमापनात स्थान आहे. म्हणून त्याचे गुण विद्यार्थ्यांना समजता कामा नयेत. अशी भूमिका नसावी. प्रत्येकास आपला दर्जा समजणे प्रत्याभरणासाठी आवश्यक असते.

वरील पद्धतीने १२ प्रपाठ / निबंध पूर्ण करावेत.

(प्रपाठ/ निबंध संयोजनेचे काम सोपे होण्यासाठी त्याचे वेळापत्रक तयार करावे. प्रत्येक विषयाच्या प्रपाठाचे प्रश्न जुलै अखेरीस छापील स्वरूपात विद्यार्थी शिक्षकांना मिळावेत)

अहवालाची रुपरेषा : प्रत्येक प्रपाठाच्या तीन प्रश्नांची उत्तरे आणि परीक्षा वातावरणातील प्रपाठ उत्तर यांची स्वतंत्र फाईल असावी.

मूल्यमापन पद्धती :- प्रत्येक विषयाच्या प्रत्येक विभागास एक प्रपाठ / निबंध आहे. प्रत्येक प्रपाठ/निबंधास २० गुण असावेत. पूर्वतयारीत विद्यार्थ्याने घेतलेले श्रम व तीन प्रश्नांची लिहिलेली उत्तरे यासाठी १० गुण ठेवावेत तर प्रत्यक्ष प्रपाठ/ निबंध लेखनातील त्याच्या प्राविण्यासाठी १० गुण ठेवावेत.

सर्व प्रपाठ/निबंधाच्या एकूण २४० गुणांपैकी मिळालेल्या गुणांवरून ३० पैकी गुण काढावेत.

प्रात्यक्षिक— १६ अंतर्गत परीक्षा

उद्दिष्टे —

छात्राध्यापकास

- (१) छात्राध्यापकाने बी.एड.अभ्यासक्रमातील सैद्धांतिक विषयात प्राप्त केलेले प्राविण्य मोजणे.
- (२) छात्राध्यापकास वार्षिक लेखी परीक्षेच्या दृष्टीने लेखनाची सवय लावणे.
- (३) छात्राध्यापकातील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकाचा शोध घेणे.

कालावधी :- ३० तास.

गुण :- २०

योग्य कालखंड -- मार्चचा दुसरा आठवडा.

पूर्वावश्यक तात्विक भाग -- सर्व पेपरमधील सर्व घटक शिकवून पूर्ण झालेले असावेत. परीक्षेच्या घटकांची यादी संबंधित विषय प्रशिक्षकांनी काच पेटीत लावावी.

नियोजन -- अंतर्गत परीक्षा ही सर्व घटक शिकवून पूर्ण झाल्यावर मार्चच्या दुस-या आठवड्यात घ्यावी. प्रत्येक पेपर हा १०० गुणांचा असावा. प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप विद्यापीठाच्या प्रश्नपत्रिकेच्या स्वरूपाप्रमाणे असावे. प्रत्येक पेपर ३ तासांचा असेल. एकूण ६०० गुणांची परीक्षा असेल. एकूण ६०० गुणांपैकी मिळालेल्या गुणावरून २० पैकी गुण द्यावेत.

प्रात्यक्षिक (१७) शालेय अनुभव कार्यक्रम (Internship)

उद्दिष्टे : छात्राध्यापकास.

- (१) माध्यमिक शाळेतील दैनंदिन कामकाजात प्रत्यक्ष भाग घेण्याची, बुलेटिन तास घेणे, तज्ञ शिक्षकांचे पाठनिरीक्षण व अभ्यासानुवर्ती कार्यक्रमाचे आयोजन इत्यादींची संधी प्राप्त करून घेण्यास मदत करणे.
- (२) शिक्षक प्रशिक्षण प्रक्रियेत अभ्यासलेले सिद्धांत व माध्यमिक शाळातील प्रत्यक्ष कामकाज यामध्ये समन्वयाची प्रक्रिया करण्यास मदत करणे.
- (३) माध्यमिक शाळेच्या कामकाजामध्ये आलेल्या नवोपक्रमांचा परिचय करून घेण्यास मदत करणे.
- (४) माध्यमिक शाळेचे प्रशासन, दफ्तर व कार्यपद्धती यांचा परिचय करून घेण्यास मदत करणे.
- (५) त्याच्या दोन अध्यापनपद्धतीचे ५ + ५ असे १० सलग सरावपाठ घटक चाचणीसहित महाविद्यालयाच्या प्राध्यापकांच्या मार्गदर्शन व निरीक्षणाखाली पूर्ण करण्यास मदत करणे.
- (६) शाळेतील विविध घटक व त्यांच्यावरील जबाबदा-या यांची ओळख करून देणे.

कालावधी : ७२ तास.

गुण : ५०

योग्य कालखंड : जानेवारीमधील शेवटचा आठवडा आणि फेब्रुवारीमधील पहिला आठवडा असे एकूण दोन आठवडे ७२ तास काम करावे.

आयोजन पद्धती :

तीन पाय-यानुसार या कार्यक्रमाचे आयोजन करावे. महाविद्यालयाच्या वेगवेगळ्या सराव पाठ शाळांच्या संख्येनुसार विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. हा गट व १४.१ याप्रमाणे प्राध्यापक यांची यादी व कालावधी संबंधीच्या शाळेच्या मुख्याध्यापकास लेखी कळवून त्यांची पूर्व परवानगी घ्यावी. सोमवार ते शुक्रवार रोज ५ तास व शनिवार तीन तास असे दोन आठवडे काम करावे.

पूर्व नियोजन :-

गटातील विद्यार्थ्यांना या कार्यक्रमाची उद्दिष्टे व गुणदान सांगावे, या कार्यक्रमांमध्ये छात्राध्यापकांना कोणकोणते अनुभव घ्यावयाचे, कोणती कामे करावयाची, प्रत्येकावर कोणकोणत्या जबाबदा-या आहेत व त्यांचे गुणदान कशा प्रकारे होणार आहे. याबाबतची सविस्तर माहिती द्यावी. साधारणतः खालील कामे छात्राध्यापकांनी या कार्यक्रमात करावी अशी अपेक्षा आहे.

- (१) अध्यापन सलग सराव पाठ, बुलेटिन पाठ-१
- (२) सहशालेय कार्यक्रम आयोजन.
- (३) समाजसेवा (जर शालेय स्तरावर समाजसेवा प्रात्यक्षिक काम घ्यावयाचे असेल तर)
- (४) पाठ निरीक्षण.
- (५) दफ्तर पाहणी व वर्ग खोल्या पाहणी.

- (६) ग्रंथालय — प्रयोगशाला पाहणी.
- (७) परिपाठ/मूल्य शिक्षण.
- (८) घटक चाचणी, संख्याशास्त्रीय प्रात्यक्षिक.
- (९) वेळापत्रक, उपस्थिती पत्रक, टाचणवही निर्मिती.
- (१०) छोट्या विद्यार्थी गटास मार्गदर्शन करणे.
- (११) गृहपाठ वहया तपासणे.
- (१२) शाळेतील मानवी घटकांशी शैक्षणिक चर्चा - मुख्याध्यापक, पर्यवेक्षक, शिक्षक, ग्रंथपाल, लेखनिक, संगणक, इत्यादी.

प्रत्येक छात्राध्यापकांचे ५ + ५ सराव पाठ घटक चाचणी सहित या कार्यक्रमांमध्ये पूर्ण करावयाचे असल्याने विषयांचे घटक आणून मार्गदर्शनाखाली या पाठांची टाचणे पूर्ण करावयाची आहेत. या कामासंदर्भात कोणती पुस्तके पाहवीत, निरीक्षण तक्ते कसे तयार करावेत, नोंदी कशा ठेवाव्यात याचे मार्गदर्शन या सभेमध्ये करावे. यासाठी महाविद्यालयाने संबंधित शाळामधील मुख्याध्यापक व कांही शिक्षक यांची सहविचार सभा आयोजित केली तर हा कार्यक्रम अधिक चांगला होतो.

छात्राध्यापकांपैकी दोघांना मुख्याध्यापक व उपमुख्याध्यापक अशी जबाबदारी देऊन पूर्ण कार्यक्रमातील कालावधीचे वेळापत्रक तयार करणेस सांगावे, गटांतील इतर छात्राध्यापकांना वर्गशिक्षक, प्रयोगशिक्षक, खेळ शिक्षक, सांस्कृतिक कार्यक्रम, परिपाठ प्रमुख इत्यादीसाठीची जबाबदारी विभागून द्यावी. जेणेकरून अपेक्षित सर्व कामे जबाबदारीने केली जातील.

प्रत्यक्ष कार्यक्रम : पूर्व नियोजनामध्ये ठरविल्याप्रमाणे गटाप्रमाणे शाळेमध्ये जावे. मार्गदर्शक शिक्षक-प्रशिक्षकाने पूर्ण कार्यक्रमांमध्ये छात्राध्यापकारोबर असणे अपेक्षित आहे. प्रत्येक छात्राध्यापकांचे ५ + ५ घटक चाचणीसहित या पाठांचे निरीक्षण शिक्षक प्रशिक्षकाने करावयाचे आहे. इतर वेळी छात्राध्यापकांना सोपविलेल्या इतर जबाबदा-या निरीक्षणे व मूल्यमापन करावे आवश्यक ते मार्गदर्शन करावे.

कार्यक्रम पश्च्यात :-

आपल्या गटातील छात्राध्यापकांची एक अनुभवावरून कार्यक्रम आयोजित करावा. त्यामध्ये प्रत्येकाने या कार्यक्रमांमध्ये केलेले काम समाधानकारकरीत्या पूर्ण केले आहे का, हे पहावे त्याचप्रमाणे त्याला आलेले अनुभव, त्याला सुचलेले बदल किंवा सुधारणा विचाराव्यात. गुणदान खालील प्रमाणे करावे. या एकूण प्रक्रियेला एकूण ५० गुण आहेत हे गुणदान पुढील प्रमाणे करावे.

परिपाठ व फलक लेखन	५
१ बुलेटिन तासांचे अध्यापन	५
सहशालेय कार्यक्रमांचे नियोजन	५
खेळाचे/सामान्याचे नियोजन	५
दप्तर/ग्रंथालय /वर्गखोल्या इतयादींची पाहणी	५
वेळापत्रक तयार करणे	५
कार्यानुभव/आरएसपी/एनसीसी समाजसेवा इत्यादीच्या कृतीमध्ये सहभाग.	५
एकंदरीत कामाची जबाबदारी व अनुभव कथन व अहवाल	१५

अहवाल : १२ दिवसांच्या प्रत्यक्ष केलेल्या कामकाजाचा थोडक्यात उत्तमरित्या अहवाल लिहणे आवश्यक आहे.

प्रात्यक्षिक — (१८) कृतिसंशोधन.

(१) उद्दिष्टे — छात्राध्यापकास.

(१) कृतिसंशोधनाची अपयुक्तता आजमावण्यास मदत करणे.

(२) शालेय शिक्षण प्रक्रियेतील समस्या जाणून घेण्यास मदत करणे.

(३) समस्या निर्मलनासाठी कृतिसंशोधन करण्यास मदत करणे.

(२) कालावधी :- २२ तास.

(३) गुण :- ५०

(४) योग्य कालखंड :-

तात्विक माहितीसाठी डिसेंबर अखेरचा आठवडा आणि प्रात्यक्षिक कामासाठी शालेय अनुभव

कार्यक्रमाचा कालावधी.

(५) प्रात्यक्षिक कामासाठी पूर्वावश्यक तात्विक भाग — पेपर क्र.०५

विभाग-२ ऐच्छिक पेपर— कृती संशोधन संदर्भ घ्यावा.

(६) प्रात्यक्षिक कामासाठी आवश्यक आक्षर प्रणाली.

विचार प्रवाहावरील संदर्भ पुस्तके, कृतीसंशोधनावरील संदर्भ पुस्तके, प्रश्नावली,

मुलाखती, नोंद तक्ते, समाजातील संख्या, व व्यक्तीचे सहकार्य याबाबींचा आधार घ्यावा.

(७) प्रात्यक्षिक कार्याचा आशय व नियोजन :-

सर्वसामान्य सूचना —

(१) ग्रंथालयातील कृतिसंशोधनावरील संदर्भ पुस्तके वाचून प्रात्यक्षिक पूर्ण करावे. यासाठी संदर्भ पुस्तके पुरवावीत.

(२) प्रात्यक्षिक समाज जीवनाशी निगडीत असावे.यासाठी समाजातील संस्था व व्यक्ती यांचया भेटी घेऊन समस्येचे कृतिसंशोधन करावे.

(३) कृती संशोधनाची आशय मांडणी योग्य पायथ्यानुसार असावी.

(८) कार्यपद्धती :-

अहवालाची रुपरेषा :-

प्रत्येकाचा स्वतंत्र अहवाल ३० ते ३५ पानांचा असावा. त्याची रुपरेषा पुढील प्रमाणे असावी.

(१) समस्येचे क्षेत्र निश्चित करणे.

(२) समस्यांच्या संभाव्य कारणांचा शोध घेणे.

(३) कृती परिकल्पना तयार करणे.

(४) कृती परिकल्पनेचे परीक्षण करणे.

(५) निष्कर्ष निश्चित करणे.

मूल्यमापन पद्धती :-

या प्रात्यक्षिक कामाचे मूल्यमापनासाठी नीटनीटकेपणा, शुध्दलेखन, कृती संशोधन मांडणी, महत्त्व आणि अहवाल लेखन, पूर्व परिश्रम या घटकांचा विचार व्हावा.यासाठी पंचबिंदू पदनिश्चय श्रेणीचा वापर करून ५० पैकी गुण द्यावेत.

प्रात्यक्षिक १९-- सराव पाठ परीक्षा व मौखिक परीक्षा

कालावधी —५० तास. योग्य कालखंड-- फेब्रुवारी दुसरा/तिसरा आठवडा.

गुण १०० (प्रत्येक पाठास ४० असे ८० + २० तोंडी परीक्षा)

परीक्षा निवड व नियुक्ती : महाविद्यालयातील शिक्षक अंतर्गत परीक्षक म्हणून काम करतील.सराव पाठशाळेतील शिक्षक १४ :१ या प्रमाणात बाह्य परीक्षक म्हणून प्राचार्यानी नेमावेत.या नेमणूक केल्याचे पत्र

प्राचार्यानी विद्यापीठाला कळवावे व विद्यापीठाची मान्यता घ्यावी.

बाह्य परीक्षक नेमताना शाळेतील किमान १० वर्षे अनुभव असलेल्या शिक्षकांचीच परीक्षक म्हणून नियुक्ती करावी.

परीक्षेचे आयोजन — पाठ परिक्षेपूर्वी पहिल्या दिवशी वर्षभर केलेल्या प्रात्यक्षिकांवर आधारीत मौखिक परीक्षा आयोजित करावी. परीक्षकांचे चार गट करून त्यात दोन अंतर्गत व दोन बहिस्त परीक्षक असावेत.त्यांनी तोंडी परीक्षा घ्यावी. प्रत्येक विद्यार्थ्यास २० पैकी गुण द्यावेत.

उर्वरीत दिवसात प्रत्येक विद्यार्थ्याचे दोन पाठ या प्रमाणे पाठ परीक्षा पूर्ण केली जावी.

GARDING SYSTEM

श्रेणी पद्धती

उद्दिष्टे :

(१) प्रात्यक्षिक काम तसेच प्रात्यक्षिक परीक्षेत मिळालेल्या गुणांचे श्रेणीत रुपांतर करण्यास शिक्षक

प्रशिक्षकास मदत करणे.

(२) सर्व दात्राध्यापकांच्या प्रात्यक्षिक काम व परीक्षेत श्रेणी काढून त्याचा अहवाल तयार करण्यास शिक्षक प्रशिक्षकास मदत करणे.

(३) छात्राध्यापकांतील विशेष प्राविण्य असलेल्या छात्राध्यापकांचा शोध घेणे.

कालावधी : ३६ तास (प्रत्येकी ३ तास)

योग्य कालखंड : पूर्व तयारी मार्च ३ रा आठवडा

श्रेणी काम - मार्च शेवटचा आठवडा.

पूर्वाश्यक तात्विक भाग :

शिक्षक प्रशिक्षकास संख्याशास्त्रातील प्रसामान्य संभववक्र त्याचे गुणधर्म व उपयोग यांची माहिती हवी. श्रेणीपद्धतीचा परिचय हवा.

आशय व आयोजन : या कामासाठी महाविद्यालये तीन प्राध्यापकांची एक समिती नेमावी व त्यापैकी एकास प्रमुख करावे अथवा प्राचार्यानी प्रमुख म्हणून काम करावे. महाविद्यालयाने संकलित गुणपत्रक छापून घ्यावे. याचा नमुना विद्यापीठ निश्चित करून देईल. प्रत्येक छात्राध्यापकाने प्रत्येक प्रात्यक्षिक कामात तसेच प्रात्यक्षिक तसेच प्रात्यक्षिक परीक्षेत मिळविलेल्या गुणांची बेरीज करावी. हे काम झाल्यावर छात्राशिक्षकांनी प्राप्त केलेल्या एकूण गुणानुसार त्यांची उतरत्या क्रमाने मांडणी करून घ्यावी.

एकूण ५ श्रेणीची योजना करण्यात आली आहे. त्या श्रेणी खालील प्रमाणे.
O, A + A, B + , B.

प्रत्येक महाविद्यालयातील विद्यार्थी प्रवेश हा त्या त्या महाविद्यालयानुरूप प्रसामान्य वितरण स्वरूपाचा असतो. प्रत्येक महाविद्यालयातील मध्यमापन भिन्न असले तरी वितरण आलेख त्या त्या महाविद्यालयापुरता प्रसामान्य संभव वक्रनुरूप असतो. हे संख्याशास्त्रीय तत्व विचारात घेता वरील पाच श्रेणीची प्रसामान्य संभव वक्रावरील टक्केवारी खालील प्रमाणे येते व त्यानुसार ८० /१०० विद्यार्थ्यांपैकी संख्या काढता येते.

श्रेणी	टक्केवारी	१०० पैकी.	टक्केवारी	८० पैकी
o		४	३.५	३
A+		२४	२३.८	१९
A		४४	४५.०	३६
B+		२४	२३.८	१९
B		४	३.५	३

वरील वितरणाप्रमाणे ८०/१०० विद्यार्थ्यांच्या एका महाविद्यालयात ३/४ विद्यार्थ्यांना o श्रेणी, १९/२४ विद्यार्थ्यांना A+ श्रेणी ३६/४४ विद्यार्थ्यांना A श्रेणी, १९/२४ विद्यार्थ्यांना B+ श्रेणी तर ३/४ विद्यार्थ्यांना B श्रेणी मिळू शकते. छात्राध्यापकांची उतरत्या क्रमानुसार मांडणी केल्यानंतर त्यातील पहिल्या ३/४ छात्राध्यापकांना o श्रेणी, नंतरच्या १९/२४ छात्राध्यापकांना A+ श्रेणी, त्यानंतर येणा-या ३६/४४ छात्राध्यापकांना A श्रेणी, नंतर १९/२४ जणांना B+ श्रेणी व शेवटच्या तिघांना /चौघांना B श्रेणी दिली जावी.

काही सीमेवर असलेल्या केसेसही असू शकतील. संबंधित महाविद्यालयाने आपले गुणपत्रक विद्यापीठाकडे पाठविताना अशा केसेसचा उल्लेख करावा. सैद्धांतिक विषयाची परीक्षा झाल्यावर आणि त्याचे निकालपत्रक तयार झाल्यावर समन्वय समिती अशा सीमेवरील केसेसचा निर्णय घेईल. समन्वये समितीमध्ये खालील प्रमाणे सदस्य असतील.

(१) शिक्षणशास्त्र अभ्यासमंडळाचे अध्यक्ष.

(२) शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचे दोन प्राचार्य (यांची शिफारस अभ्यासमंडळाने करावी)

(३) शिक्षणशास्त्र विभागप्रमुख शिवाजी विद्यापीठ

(४) अभ्यासमंडळाचे सदस्य नसलेले आणि वर समाविष्ट न झालेले शिक्षण महाविद्यालयाचे २ प्राचार्य, (यांची शिफारस अभ्यासमंडळाने करावयाची आहे)

समन्वय समिती सीमावर्ती केसेसचा त्यांनी सैद्धांतिक परीक्षेत प्राप्त केलेल्या गुणांच्या अनुरोधाने विचार करील. छात्राध्यापकांवर अन्याय होणार नाही हे पाहील. संबंधित महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांनी सीमावर्ती केसेस संबंधी समन्वये समितीपुढे आपली बाजू मांडावी. समन्वय समितीच्या सभेची सूचना संबंधित महाविद्यालयांना दिली जाईल.

अहवालाची रुपरेषा :-

महाविद्यालयाचे उतरत्या क्रमाने तयार केलेले गुणपत्रक व श्रेणी, परीक्षा क्रमांकानुसार छात्रशिक्षकांना श्रेणी दिलेले गुणपत्रक अशी दोन गुणपत्रके तयार करुन विद्यापीठाकडे पाठवावीत. श्रेणी संदर्भात सीमावर्ती केसेस असल्यास त्याचा स्वतंत्र अहवाल असावा.

वरील तीनही प्रात्यक्षिक — परीक्षा झाल्याबरोबर एप्रिलच्या पहिल्या आठवड्यात विद्यापीठाकडे पाठविण्यात याव्यात.

वार्षिक प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

- १) प्रत्येक पेपर १०० गुणांचा व प्रत्येक विभाग ५० गुणांचा राहील.
- २) प्रत्येक पेपरचे दोन स्वतंत्र विभाग असतील.
- ३) प्रत्येक विभागामध्ये १० गुण वस्तुनिष्ठ प्रश्नांसाठी राहतील व ४० गुणांचे विभाजन दीर्घोत्तरी व लघुत्तरी प्रश्नांमध्ये होईल.
- ४) लघुत्तरी प्रश्न ५ गुणांचे असतील तर दीर्घोत्तरी प्रश्न १० गुणांचे असतील. फक्त दीर्घोत्तरी प्रश्नांसाठी अंतर्गत पर्याय असेल
- ५) आकलन, उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण व मूल्यमापन या उद्दिष्टांचे मापन करणारे प्रश्न प्रश्नपत्रिकेत असतील. या प्रश्नांचे मूल्यमापन गुण विभागणीनुसार असेल.
- ६) वरील अटीच्या अधिन राहून प्राशिनकाला/प्रशिक्षकाला प्रश्न काढण्याचे स्वातंत्र्य राहील.

B.Ed. and B.A.B.Ed. (एकात्मिक) अभ्यासक्रमातील शिक्षणशास्त्र विषयाच्या पेपर क्रमांक १ ते ६ चे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.बी.एड.प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप (यु. जी. कोर्स)

विभाग १	गुणांची विभागणी
प्रश्न १: आवश्यक.	१० गुण
अ वस्तुनिष्ठ	५ गुण
ब एका वाक्यात उत्तरे लिहा	५ गुण
प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न.	१० गुण
अ	५ गुण
ब	५ गुण
किंवा	
ब	५ गुण
प्रश्न ३: लघुत्तरी प्रश्न	१० गुण
अ	५ गुण
ब	५ गुण
किंवा	
ब	५ गुण
प्रश्न ४: दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण
प्रश्न ५: दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण
किंवा	
दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण

विभाग २	गुणांची विभागणी
प्रश्न १: आवश्यक	१० गुण
अ. वस्तुनिष्ठ	५ गुण
ब. एका वाक्यात उत्तरे लिहा	५ गुण
प्रश्न २: लघुत्तरी प्रश्न	१० गुण
अ.	५ गुण
ब.	५ गुण
किंवा	
ब	५ गुण
प्रश्न ३: लघुत्तरी प्रश्न	१० गुण
अ.	५ गुण
ब.	५ गुण
किंवा	
ब.	५ गुण
प्रश्न ४ : दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण
प्रश्न ५: दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण
किंवा	
दीर्घोत्तरी प्रश्न	१० गुण

NB : Essay Type Questions should be specific, appropriately fragmented may contain
at least three aspects.

The End